

Скан.

Часть 2. Этимология

Байиуров. А.

Мин. Туркмен.

Создана ~~туркменами~~ ~~татарскими~~

этимологией туркмен

этимологией, как сср,

1927. 122 б.

7 багнуби

2 боним

Кзылорда

چەر مەجۇزىنىڭ تەكشۈرۈلۈشى، بىرلىككە كەلتۈرۈلۈشى

494.342

B20

PK

بايتۇرسىن ۇلى اقىمەت.

494
B-

ءتىل - قۇرال

C.X.

سۆزدىڭ جۇيەسى مەن تۇرلەرى.

II تىل تاننىقىش كىتاب.

494

B-

C.X. 119

VI-1942

تۈزۈلۈپ، تولۇقلىنىپ، جاڭا مەلۇمات
7 نىشى باسقۇچى.

10752083236

A. Baytursyn ul'.

TYL-QURAL.

'Sozdyn, juyes' men
turler'

II 'tyl tanyq'sy k'tap

7-nes' basyl'v'

A. Байтурсунов

ГРАММАТИКА КАЗАКСКОГО ЯЗ.

„ТИЛЬ-КУРАЛ“

Книга II-я. Этимология

VII издание

ГОС. БИБЛИОТЕКА
КССР им. А. С. Пушкина

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО К.А.С.С.Р

1927

Типография
Семипалатинского Губерн. Из-ва
== «СЕМГУБИЗДАТ» ==
Зак. № 914².

Семгублит № 91.

1927

927
ГОС. БИБЛИОТЕКА
КазССР им. А. С. Пушкина
ИНВ. № 095637

سوز تابتارى.

زات - ەسىم.

§ 1 زات-ەسىم نارسەلەردىڭ ئاتىم كۆرسەتەتۇن سۆزدەر. نارسە دەپ نە ئۇرلى دە بولسا، بار زاتنى اينامىز. زات تەككىندە ەكى ئۇرلى: بىرەۋلەرى كۆزگە كۆرىنەتۇن، قۇلاققا ەسىملەتۇن، مۇرىغا ئېسكەلەتۇن، تىلگە ئاتىملايتۇن، دەنەگە سەزىلەتۇن-دەرەكتى زاتتار؛ ەكىنچىلەرى كۆزگە كۆرىنەيتۇن، قۇلاققا ەستىلەيتۇن، مۇرىغا ئېسكەلمەيتۇن، تىلگە ئاتىملايتۇن، دەنەگە سەزىلمەيتۇن، ئادام اقىل مەن-ئانا بىلەتۇن دەرەكسىز زاتتار.

سول دەرەكتى دەرەكسىز زاتتاردىڭ ئاتىم كۆرسەتەتۇن سۆزدەردى، زات-ەسىم دەيمىز. دەرەكتى زاتتاردىڭ ەسىمىن كۆرسەتەتۇن سۆزدەر، ماسەلەن: جەر، سۇ، ئاي، كۇن، داۋىس، دېمىس، ئان، كۇي، ئېيس-قوڭىس، ئادام، ئىشلىق، تۇششىلىق، جىلىق، سۇۋىقتىق، ئاغىسىن ئاغلار. دەرەكسىز زاتتاردىڭ ەسىمىن كۆرسەتەتۇن سۆزدەر، ماسەلەن: باق، بالە، جان، ئولم، وي، ەنەز، ۇيات، رەنشى، قۇۋانىش ئاغىسىن ئاغلار. 1) داۋىلاندىرىۋ: ئومەندەكى سويلەمىلەردىڭ ئىشىندەكى دەرەكتى، دەرەكسىز زاتتاردىڭ ەسىمىن ئېيتىۋ.

ئاۋ مەن تاستى سۇ بۇزار، ئادام زاتنى سۆز بۇزار. ولگەن ارستانان ئىمىرى ئىشقان ارتىق. ات اۋنانغان جەردە تۇك قالادى. ئىيت قۇتمىغا بېسىن قاپار. قويى كۆپ بولسا، قوي ازام ولەر. كۆلدە جۇرگەن قوڭىر قاز، كۆل قادىرىن بىلمەرمە؟ شۆلدە جۇرگەن دۇۋاداق، شۆل قادىرىن بىلمەرمە؟ ئاڭمىرى اسىراغان توقىنى ئېۋرى جەمەس. شورتاننىڭ ۋىزى ولسەدە، ئىسى ولىمەس. كۆرمەس تۇيەنى كۆرمەس. بىيتكە پىشاق سۇۋىرما! ەكى سوڭقار تالاسسا ئېمىر قاراعا جەم تۇسىر. بۇركىت قارتايىسا ئىشقان اۋلار. قۇستا ئوت جوق، جىلقىدا ئوت جوق. ويلاي بىرسەڭ، وي دا كۆپ، سانادا كۆپ، ويئاي بىرسەڭ، وي دا جوق، سانادا جوق. ەسك باردا دتەگىكى جاب. اشۇ دۇشپان، اقىل دوس، اقىلىڭا اقىل قوس. سابىر ئۇبى سارى التىن: سارعايعان جەنەر مۇراتقا، اسىققان قالار ۇياتقا.

§2) زات - ەسىم ەكى نۇرلى بولادى: بىرەۋلەرى نارسەنىڭ دەرىجىسىنى
 ئۆز باسىمىغا قۇيۇلغان چالقى ەسىم؛ ەكىنچىلەرى نارسەنىڭ بىرىنە ەسىم
 بارلىق ئابىنا قۇيۇلغان چالقى ەسىم.
 چالقى ەسىمدەر: آخەت، آتەتاي، آتەغاي، قۇلجار، سەمەي،
 قىر، قىمتى.

چالقى ەسىمدەر: كىسى، ەركەك، قالا، دالا، ەل، جۇرت، ئۆت،
 ۋاكە، پادشاق.

2) داغدېلاندىرۇ: ئومەندەگى سويلەمدەردىڭ ىچىندەگى چالقى ەسىم چالقى
 ەسىمدەردى آيرىتۇ.

سايىم ئۆلى قارامان! قازانغا كەتتى بارامان. قۇيۇلدى باتىر دەم ئال، ئالدىڭى
 چالقا قارادى: كۆز ئۈچىندە بىر ئادام چاۋب ئۈن بىر ئادى. بۇ قازانغا كەلدى
 «آرمان؟ دە، «ئالدىڭ كىمىڭ بارما؟» دە. آ، جاناق! نىمەي ئونى ئىچىمە!
 نىمانىڭ كىم جەتەدى ئۈچىمە؟ جىمىلىپ تامام ارغىن تەڭ كەلەر. بىر ئۆيلى
 توقا بايىداي ئۈچىمە؟ بايلىققا كىم تۇرغاندا دوسان تۇرغان، قاسىدا بايىجان،
 سىمىم قوسا تۇرغان؛ قورادان ئون ئورتىڭ قۇي بىردەن اورگەن، ئالامان
 چەتەن چىققان ئاسان تۇرغان؛ چايسا، قىلىچ ئۈنەيتۇن مۇسلىم تۇرغان؛ ماغان
 تەڭە سويلەيدى ئۆسۈ ئانتا تۇرغان؟ ەل قىتە، كىم ئۈنەيس؛ ەدىگە ئۆسە، كىم
 كەتەيس. ئالدىڭ ەمان كىسى ەدى: آت بىرگەنىڭ قۇلى ەدى: ئالدىڭ ەمان
 كىسى ەدى: ماسكە تەن كەلگەن كۆڭ ەدى. استامبۇل پادىشا، بولساڭدا
 قۇددۇس، چامغا، بۇرەن خۇكىم ەتەڭدە ھۇندىستانغا، اغاچى، مەتاي،
 ياپون، رۇمى ئالب، دەن ئۆزەب ەم ەتەڭدە بۇل جەننەت، تۇتساڭدا جەننى
 قىمەنىڭ ەبارن تەگس، كىرەرسىن آخىر بىر كۈن كۆرسىتەنغا. ەسەيسىز باي
 بولساڭدا قارەبەيدى؛ ساخى بوب مال چاچىساڭدا ئەتەيدى، پادشاداي ەم
 تە، رەمەن ئۆزەتە، بولساڭدا ئالدىڭ باتىر آرستانداي، بولساڭدا جىرەنچەدەي
 تەلگە چەچەن، آخىردا جاتار ئورنىڭ ئار لاخت جاي.

سۇراۋلار.

§3) زات نۇرالى ەكى نۇرلى سۇراۋ بار: ئادام نۇرالى «كىم؟»
 دەپ سۇرايمىز، باسقا زاتدار نۇرالى «نە؟» دەپ سۇرايمىز.

آتاۋلار.

§4) زات ەسىمدە ەكى آتاۋ بار: 1) جەكەچە، 2) كۈبچە.
 جەكەچە آتاۋ نارسەنىڭ جەكە كۈيىندەگى ەسىمنىڭ ئانى، ەساسلان: آتا،

كۆپىنچە ئاتاۋ نارسىنىڭ كۆپ كۆپىندەكى ئاتى، ماسەلەن: ئاتالار، دەنەلەر،
 ۋىرۇسلار، بەلبەۋلەر، ۋىلار، ۋىلەر، سىرنايلار، كىرنايلار، ئاشمۇلار، شىمىلار، قازدار،
 قۇندار، ئاقىنار، شەلەكتەر.

3) داغدىلاندىرىۋ: تۆمەندەكى سۆزدەردى جەكەشە ئاتاۋدان كۆپىنچە
 ئاتاۋغا كۆشىرىتىۋ.

كىسى، ادام، جان، ناس، شاش، ماڭداي، مېي، جەلكە، بەت، جۇز، كوز،
 كىرىپىك، قاس، مۇرىن، ئاناۋ، ئۈز، ەرىن، ئىل، ئىس، مۇرت، ئاڭداي، ئاماق،
 ۋەش، چاق، قۇلاق، ساماي، بىك، ساقال، كەۋدە، قابىرغا، ارقا، تەرى، ۋىكە
 جەل، مېيىن، يىقى، تەزە، ئىنى، شوب، ارپا، مېيىداي، ئامى، سۇلى، جۇگەرى،
 جۇۋا، شىيە، قاينىڭ، جۈكە، ۋاجا، ئايى، ئاباق، قار، جاڭگىر، ساز، بالشىق، بىيە،
 قۇلىن، ئايىمىر، قوشقار، بىزاۋ، ۋىرەك، تورعاي، ۋكى، يىتەلگى.

جالعاۋلار.

§ 5) زات-سەم جالعاۋسىزدا، جالعاۋ مەن دە اينىلادى. جالعاۋسىز ئۆزى،
 ئۆزى ياكى تۇۋىندى سۆزدىڭ جالعاۋسىز كۆپىندەكى ئۆلەسى، ماسەلەن:
 باس، باستىق، باسشى، ئا، ئاللىق، مال، مالشى، مالشىلىق، مالدىق، قاب، قابقان،
 قابشىق، قۇلاق، قۇلاقشىن، بۇۋرا، بۇۋىرىش.

جالعاۋلى ئۆزى سۆزدىڭ جالعاۋ قوشىلغاندا تۇلەسى. ماسەلەن، ئاستىڭ،
 باستىققا، باسشىنى، ئادان، ئاللىقتان، مالداۋ، ماشىلاردان، مالشىلىقتان،
 قابتاردا، قابقانداردان، قېشىقتى، قۇداسى، قۇلاقشىنمى، بۇۋرالڭ، بۇۋىر -
 شىنى ئاغىسىن ئاغىلار.

§ 6) جالعاۋ ەكى (ئۆزلى: 1) جاي جالعاۋ (سەبتەۋ) 2) جاق جالعاۋ
 (قىسقاچا جاقناۋ).

I - جاي جالعاۋلار.

1) سەبتەۋ جالعاۋلار.

§ 7) سەبتەۋ بەسەۋ: 1) ئىلىك جالعاۋ، 2) بارس جالعاۋ، 3) ئابىس جالعاۋ،
 4) جانىس جالعاۋ، 5) شىغىس جالعاۋ. بۇلار سۆزدىڭ ئايىق دېيىشىغا قارى
 تۇرلەنە ئىككىرەپ جالعاۋدى. ماسەلەن:

1) ئىلىك جالعاۋ (ئىلىكتەۋ) ئىلىك، دىك، ئىلىك

2) بارس جالعاۋ (بارىستاۋ) عا (قا) گە (كە).

3) ئابىس جالعاۋ (ئابىستاۋ) نى، دى، ئى،

4) جانىس جالعاۋ (جانىستاۋ) دا، دە، ئا، تە

5) چىغىس جالغاۋ (چىغىستۇ) دان (دەن) نان (نەن).

كوبىتەۋ جالغاۋلارى: لار (لەر)، دار (دەر).

§8) سەبتەۋ جالغاۋ سوزدۇڭ آياق دىبىسىنا قاراي، تۇرلىچە جالغانىدى. مېسال ئۈچۈن تۇرلى-تۇرلى سوزدەردى ئالب جالغاب قاراي:

1) جۇۋان سوزدۇڭ آياغى داۋىستى دىبىس بولسا:

«آغا» دەگەن سوز.	جەدۋىچە.	كوبىچە.
آتاۋ	كەم ؟	آغ ؟
ئىلك جالغاۋ	كەمىڭ ؟	آغانىڭ
بارىس جالغاۋ	كەمگە ؟	آغانغا ؟
ئابىس جالغاۋ	كەمى ؟	آغانى ؟
جانىس جالغاۋ	كەمدە ؟	آغاندا ؟
چىغىس جالغاۋ	كەمدەن ؟	آغاندىن ؟

4) داغدىلاندىرۇ. آغا، بالا، آنا آيا، قالا، دالا، ھام باسقا آياغى «آ» بولاتۇن سوزدەردى جالغاۋلاتۇ.

«تارى» دەگەن سوز.	جەدۋىچە.	كوبىچە.
آتاۋ	نە ؟	تارى ؟
ئىلك جالغاۋ	نەنىڭ ؟	تارىنىڭ
بارىس جالغاۋ	نەنگە ؟	تارىغا ؟
ئابىس جالغاۋ	نەنى ؟	تارىنى ؟
جانىس جالغاۋ	نەدە ؟	تارىدا ؟
چىغىس جالغاۋ	نەدەن ؟	تارىدىن ؟

5) داغدىلاندىرۇ. قازى، تازى، سۇلى، قىلى، چىنى، قالقى ھام باسقا آياغى «ى» بولاتۇن سوزدەردى جالغاۋلاتۇ.

2) جىڭچىكە سوزدۇڭ آياغى داۋىستى دىبىس بولسا.

«كەمە» دەگەن سوز.	جەدۋىچە.	كوبىچە.
آتاۋ	نە ؟	كەمە ؟
ئىلك جالغاۋ	نەنىڭ ؟	كەمەنىڭ ؟
بارىس جالغاۋ	نەنگە ؟	كەمەگە ؟
ئابىس جالغاۋ	نەنى ؟	كەمەنى ؟
جانىس جالغاۋ	نەدە ؟	كەمەدە ؟
چىغىس جالغاۋ	نەدەن ؟	كەمەدەن ؟

6) داغدىلاندىرىۋ: اكە، شەشە، شەگە، كۈجە، تەكە، تىزە، توبە جاننا باسقا
اياعى «ە» بولاتۇن سوزدەردى جالعاۋلاتىمۇ.

«كىسى» دەگەن سوز.	جەكەشە	كۈبشە
اتاۋ	كىم؟	كىمى؟
لىك جالعاۋ	كىمنىك؟	كىمىنىك؟
بارىس جالعاۋ	كىمگە؟	كىمىگە؟
تابىس جالعاۋ	كىمدى؟	كىمىدى؟
جانىس جالعاۋ	كىمدە؟	كىمىدە؟
شەمىس جالعاۋ	كىمىنەن؟	كىمىنەن؟

7) داغدىلاندىرىۋ: تۈلكى، ەشكى، نۇرپى، كەلى، كۈلكى، اياعى «ى»
بولاتۇن سوزدەردى جالعاۋلاتىمۇ.

3) جۇۋان سوزدىك اياق دىيىسى جارتى داۋىستى بولسا:

«جاۋ» دەگەن سوز.	جەكەشە	كۈبشە
اتاۋ	كىم؟	كىمى؟
لىك جالعاۋ	كىمنىك؟	كىمىنىك؟
بارىس جالعاۋ	كىمگە؟	كىمىگە؟
تابىس جالعاۋ	كىمدى؟	كىمىدى؟
جانىس جالعاۋ	كىمدە؟	كىمىدە؟
شەمىس جالعاۋ	كىمىنەن؟	كىمىنەن؟

داغدىلاندىرىۋ: مىناۋ سوزدەردى جالعاۋلاتىمۇ: تاۋ، باۋ، وناۋ، تاناۋ،

اۋ، سۇۋ، بۇۋ، ۇۋ،

«تاي» دەگەن سوز.	جەكەشە	كۈبشە
اتاۋ	نە؟	تاي؟
لىك جالعاۋ	نەنىك؟	تايىنىك؟
بارىس جالعاۋ	نەگە؟	تايىگە؟
تابىس جالعاۋ	نەندى؟	تايىدى؟
جانىس جالعاۋ	نەدە؟	تايىدە؟
شەمىس جالعاۋ	نەدەن؟	تايىنەن؟

9) داغدىلاندىرىۋ: مىناۋ سوزدەردى جالعاۋلاتىمۇ: قوي، بوي، ماي،

ساي، مەي، قىي.

۴) جىڭچىكە سوزىڭ آياغى جارتى داۋىستى دېمىس بولسا:

« كۈيەۋ » د. س.

جەكەچە.

كۈيەچە.

كۈيەۋلەر؟	كۈيەۋ؟	كۈيەۋ؟	كۈيەۋلەر؟
كۈيەۋلەردىڭ؟	كۈيەۋلەردىڭ؟	كۈيەۋلەردىڭ؟	كۈيەۋلەردىڭ؟
كۈيەۋلەرگە؟	كۈيەۋلەرگە؟	كۈيەۋلەرگە؟	كۈيەۋلەرگە؟
كۈيەۋلەردى؟	كۈيەۋلەردى؟	كۈيەۋلەردى؟	كۈيەۋلەردى؟
كۈيەۋلەردە؟	كۈيەۋلەردە؟	كۈيەۋلەردە؟	كۈيەۋلەردە؟
كۈيەۋلەردەن؟	كۈيەۋلەردەن؟	كۈيەۋلەردەن؟	كۈيەۋلەردەن؟

10) داغدىلاندىرۇ: مىناۋ سوزدەردى جالغۇلاتۇ: اەگەۋ سەلەۋ، اەلدۇ،

اەلبەۋ، كوسەۋ.

« ئۆي » د. س.

جەكەچە.

كۈيەچە.

ئۆيلىرى؟	ئۆيلىرى؟	ئۆيلىرى؟	ئۆيلىرى؟
ئۆيلىرىڭ؟	ئۆيلىرىڭ؟	ئۆيلىرىڭ؟	ئۆيلىرىڭ؟
ئۆيلىرىگە؟	ئۆيلىرىگە؟	ئۆيلىرىگە؟	ئۆيلىرىگە؟
ئۆيلىرىدى؟	ئۆيلىرىدى؟	ئۆيلىرىدى؟	ئۆيلىرىدى؟
ئۆيلىرىدە؟	ئۆيلىرىدە؟	ئۆيلىرىدە؟	ئۆيلىرىدە؟
ئۆيلىرىدەن؟	ئۆيلىرىدەن؟	ئۆيلىرىدەن؟	ئۆيلىرىدەن؟

11) داغدىلاندىرۇ. مىناۋ سوزدەردى جالغۇلاتۇ: كۈي، كۈمەي، ئىچى،

ئاي، كەنەي، ساۋەگوي،

۵) جۇۋان سوزىڭ آياغى قاتالڭ دېمىس بولسا:

« آياق » دېگەن سوز.

جەكەچە.

كۈيەچە.

آياقلىرى؟	آياقلىرى؟	آياقلىرى؟	آياقلىرى؟
آياقلىرىڭ؟	آياقلىرىڭ؟	آياقلىرىڭ؟	آياقلىرىڭ؟
آياقلىرىگە؟	آياقلىرىگە؟	آياقلىرىگە؟	آياقلىرىگە؟
آياقلىرىدى؟	آياقلىرىدى؟	آياقلىرىدى؟	آياقلىرىدى؟
آياقلىرىدە؟	آياقلىرىدە؟	آياقلىرىدە؟	آياقلىرىدە؟
آياقلىرىدەن؟	آياقلىرىدەن؟	آياقلىرىدەن؟	آياقلىرىدەن؟

اەسكەرتۇ. سوز آياغى قاتالڭ دېمىس بولسا، جالغۇ باسنىداغى «د»

دېمىس «ت» سىياقتى اەستەلەدى. اونداي اورندا «ت» جازباي «د» خارفن جازۇ ئىيىس.

12) داغدىلاندىرۇ. تايلاق، آت، قۇس، قاب، چاچ، توب، ھام باسقا

آغايى قاتالڭ دېمىستى سوزدەردى جالغۇلاتۇ.

7) جىگىشكە سۆزدىڭ اياغى قاتاڭ دېيىس بولسا:

«بەت» د. س.	جەكەشە.	كۆپشە.
اتاۋ	نە؟	بەت؟
ئىلىك	نەنىڭ؟	نەلەردىڭ؟
بارىس جالغاۋ	نەگە؟	نەلەرگە؟
تابىس جالغاۋ	نەنى؟	نەلەردى؟
جانىس جالغاۋ	نەدە؟	نەلەردە؟
شىعىس جالغاۋ	نەدەن؟	نەلەردەن؟

داغدىلاندىرىۋ: ەت، ەتىس، ەش، جۇرەك، ەجب، ەشوب، جاننا باسقا اياغى قاتاڭ دېيىستى جىگىشكە سۆزدەردى جالغاۋلانىۋ.

۷) جۇۋان سۆزدىڭ اياغى ىمرالى دېيىس بولسا:

«قاز» د. س.	جەكەشە.	كۆپشە.
اتاۋ	نە؟	قاز
ئىلىك جالغاۋ	نەنىڭ؟	نەلەردىڭ؟
بارىس جالغاۋ	نەگە؟	نەلەرگە؟
تابىس جالغاۋ	نەنى؟	نەلەردى
جانىس جالغاۋ	نەدە؟	نەلەردە؟
شىعىس جالغاۋ	نەدەن؟	نەلەردەن؟

14) داغدىلاندىرىۋ: جاز، باج، از، باج، قىز، تۇز، جاننا باسقا اياغى ىمرالى دېيىستى جۇۋان سۆزدەردى جالغاۋلانىۋ.

۸) جىگىشكە سۆزدىڭ اياغى ىمرالى دېيىس بولسا:

«كوز» دەگەن س.	جەكەشە	كۆپشە.
اتاۋ	نە؟	كوز؟
ئىلىك جالغاۋ	نەنىڭ؟	كوزدىڭ؟
بارىس جالغاۋ	نەگە؟	كوزگە؟
تابىس جالغاۋ	نەنى؟	كوزدى،
جانىس جالغاۋ	نەدە؟	كوزدە،
شىعىس جالغاۋ	نەدەن؟	كوزدەن،

ەسكەرتىۋ: سۆز اياغى «ر» بولسا، كۆپتىك جالغاۋ «دار» «دەر» بولماي، «لار»، «لەر» كۆپىندە قالادى.

15) داغدىلاندىرىۋ: سوز، ىز، كۆز، جاننا باسقا اياغى ىمرالى دېيىستى جىگىشكە سۆزدەردى جالغاۋلانىۋ.

9) جۇۋان سوزدىك اياغى ۇياڭ دېيىس بولسا:

«نان» دەگەن سوز	جەكەشە	كوبشە
اتاۋ	نە؟	نان؟
بىلىك جالعاۋ	نەنىڭ؟	نەلەر؟
بارىس جالعاۋ	نەگە؟	نەلەردىڭ؟
تابىس جالعاۋ	نەنى؟	نەلەرگە؟
جاتىس جالعاۋ	نەدە؟	نەلەردى؟
شەيىس جالعاۋ	نەدەن؟	نەلەردە؟
داعدىلاندىرىۋ: جان، اك، شام، سام تاڭ، شاڭ، تاعىسىن قاغى سونداي	ناتان؟	نەلەردەن؟
اياغى ۇياڭ دېيىستى جۇۋان سوزدەردى جالعاۋلاتىۋ.		

10) جەكەشە سوزدىك اياغى ۇياڭ دېيىس بولسا:

«جەم» دەگەن سوز	جەكەشە	كوبشە
اتاۋ	نە؟	جەم؟
بىلىك جالعاۋ	نەنىڭ؟	نەلەر؟
بارىس جالعاۋ	نەگە؟	نەلەردىڭ؟
تابىس جالعاۋ	نەنى؟	نەلەرگە؟
جاتىس جالعاۋ	نەدە؟	نەلەردى؟
شەيىس جالعاۋ	نەدەن؟	نەلەردە؟
داعدىلاندىرىۋ: سەڭ، كۈن، ەم، كوڭ، كىلەم، جۇگەن تاعىسىن قاغى	جەمەن؟	نەلەردەن؟
سونداي اياغى ۇياڭ دېيىستى جەكەشە سوزدەردى جالعاۋلاتىۋ.		

II - جاق جالعاۋ

9) جاق جالعاۋ (تەسقاۋا جاققاۋ) - سوز جاق بىن ايتىلعاندا جالعاۋنان جالعاۋ، جاق ۇشەۋ: 1 - نىشى جاق مەندىك، (ايتىۋشى جاعى)، 2 - نىشى جاق سەندىك، (نەكەۋشى جاعى)، 3 - نىشى جاق بۈگەندىك، (ايتىۋشى مەن نەكەۋشى ۈكەۋشەن باسقارلىك جاعى).

10) جاق جالعاۋ ەكىگە بولىندى: 1) تاۋەلدەۋ. 2) جەكتەۋ.

1) تاۋەلدەۋ جالعاۋلارى.

11) تاۋەلدەۋ ەبىر جاققا مەنشەكتە سويلەكەندە قوسىلانۇن جالعاۋ. تاۋەلدەۋ ەكى تۈرلى 1) وڭاشا تاۋەلدەۋ، 2) ورتاق تاۋەلدەۋ.

وڭاشا تاۋەلدەۋ: 1 نىشى جاق-م (بىم)
2 نىشى جاق - ك (بىك)
3 نىشى جاق-ى (سى) *

(* سوز اياغى داۋىستى دېيىس بولسا، 3 نىشى جاقنىڭ اياغىنا «سى» قوسىلادى

- ورتاقى تاۋەلدەۋ: 1 نىشى جاق-مىز (مىز)
2 نىشى جاق-ئىز (ئىز)
3 نىشى جاق-ى (سى).

§ 12) تاۋەلدەۋ سۆزدىك اياق بۇيىنىغا قاراي، تۇرلىمىش جالغانادى. مىسال
«ئۇشەن نۆمەندەگى سۆزدەردى الەب تاۋەلدەب قارايىق» .
تاۋەلدەنەتۇن سۆزدەر: انا، دەنە، وتاۋ، ەگەۋ، ساۋىن، ەرىن، جۇرت، سالت،
تۇلىمىش، تالىس، سىرىق، ەي، ەۋى، سىي، ەيى، سۇۋ، بۇۋ، جىيىن، ەيىن، بۇيىم
تۇقىم، اياق، شەلەك، قوزى، تەرى .

وڭاشا تاۋەلدەۋ.

جەكەشە: 1 - نىشى جاق (مەندىك) انام، دەنەم، وتاۋىم، ەگەۋىم، ساۋىنىم،
ەرىنىم، جۇرتىم، سالتىم، تۇلىمىم، تالىسىم، سىرىتىم، ەيىم، ەۋىم، سىيىم، ەيىمىم،
سۇۋىم، بۇۋىم، جىيىنىم، ەيىنىم، بۇيىمىم، توقىمىم، اياعىم، شەلەگىم، قوزىم، تەرىم.
2-نىشى جاق (سەندىك) اناڭ، دەنەڭ، وتاۋىڭ، ەگەۋىڭ، ساۋىنىڭ، ەرىنىڭ
جۇرتىڭ، سالتىڭ، تۇلىمىڭ، تالىسىڭ، سىرىتىڭ، ەيىڭ، ەۋىڭ، سىيىڭ، ەيىمىڭ،
سۇۋىڭ، بۇۋىڭ، جىيىنىڭ، ەيىنىڭ، بۇيىمىڭ، توقىمىڭ، اياعىڭ، شەلەگىڭ، قوزىڭ،
تەرىڭ.

3-نىشى جاق (بۈگەندەك) اناسى، دەنەسى، وتاۋى، ەگەۋى، ساۋىنى، ەرىنى،
جۇرتى، سالتى، تۇلىمى، تالىسى، سىرىتى، ەيى، ەۋى، ەيى، سۇۋى بۇۋى،
جىيىنى، ەيىنى، بۇيىمى، توقىمى، اياعى، شەلەگى، قوزىسى، تەرىسى.

كوبشە: 1-نىشى جاق (مەندىك): اتالارىم، دەنەلەرىم، وتاۋلارىم، ەگەۋلەرىم،
ساۋىندارىم، ەرىندەرىم، جۇرتتارىم، سالتتارىم، تۇلىبتارىم، تالىستارىم، سىرىقتارىم،
ويلارىم، ۇيلەرىم، سىيلارىم، بىيلەرىم، سۇۋلارىم، بۇۋلارىم، جىيىندارىم، ەيىندەرىم،
بۇيىمدارىم، توقىمدارىم، اياقتارىم، شەلەكتەرىم، قوزىلارىم، تەرىلەرىم.

2 - نىشى جاق (سەندىك) اتالارىڭ، دەنەلەرىڭ، وتاۋلارىڭ، ەگەۋلەرىڭ،
ساۋىندارىڭ، ويلارىڭ، ۇيلەرىڭ، سالتتارىڭ، تۇلىبتارىڭ، تالىستارىڭ، سىرىقتارىڭ،
سىيلارىڭ، بىيلەرىڭ، سۇۋلارىڭ، بۇۋلارىڭ، جىيىندارىڭ، ەيىندەرىڭ، بۇيىمدارىڭ،
توقىمدارىڭ، اياقتارىڭ، شەلەكتەرىڭ، قوزىلارىڭ، تەرىلەرىڭ.

3 - نىشى جاق (بۈگەندەك) اتالارى، دەنەلەرى، وتاۋلارى، ەگەۋلەرى،
ساۋىندارى، ەرىندەرى، جۇرتتارى، سالتتارى، تۇلىبتارى، تالىستارى، سىرىقتارى،
ويلارى، ۇيلەرى، سىيلارى، بىيلەرى، سۇۋلارى، بۇۋلارى، جىيىندارى، ەيىندەرى،
بۇيىمدارى، توقىمدارى، اياقتارى، شەلەكتەرى، قوزىلارى، تەرىلەرى.

18) داغدىلاندىرىۋ. وسى ۇلگى بويىنشا باسقا زات-ەسىم سۆزدەردى
الەب، وڭاشا تاۋەلدەتمە كەرەك.

ورتاق تاۋەلدەۋ.

جەكەشە: 1-ئىشى جاق (بىزدىك): ئاتىمىز، دەنەمىز، وناۋىمىز، ەگەۋىمىز، ساۋىمىز، ەرىنمىز، جۇرتىمىز، سالىقمىز، تۇلىمىز، ئالىمىز، سىمىمىز، ۋىمىز، *بىمىز، سۇۋىمىز، بۇۋىمىز، جىمىمىز، *يىمىمىز، بۇيىمىز، توقىمىز؛ ايامىمىز، شەلەگىمىز، قوزىمىز، تەرىمىز.

2-ئىشى جاق (سىزدىك) ئاتىڭىز، دەنەڭىز، وناۋىڭىز، ەگەۋىڭىز، ساۋىڭىز، ەرىڭىز، جۇرتىڭىز، سالتىڭىز، تۇلىڭىز، ئالىڭىز، سىزىڭىز، ۋىڭىز، *ۇيىڭىز، سىيىڭىز، *بىيىڭىز، سۇۋىڭىز، بۇۋىڭىز، جىيىڭىز، يىيىڭىز، توقىمىڭىز، ايامىڭىز، شەلەگىڭىز، قوزىڭىز، تەرىڭىز،

3-ئىشى جاق (ولارلىق) ئاتىسى، دەنەسى، وناۋى، ەگەۋى، ساۋىنى، ەرىنى، جۇرتى، سالتى، تۇلىبى، ئالىسى، سىزىعى، ۋىي، *ۇيى، سىيى، *بىيى، سۇۋى، بۇۋى، جىيىنى، بۇيىنى، توقىنى، ايامى، شەلەگى، قوزىسى، تەرىسى،

كوبىشە: 1-ئىشى جاق (بىزدىك) اقالارىمىز، دەنەلەرىمىز، جۇرتلارىمىز، سالتلارىمىز، تۇلىبتارىمىز، ئالىبتارىمىز، سىرتلارىمىز، ويلارىمىز، ۇيلەرىمىز، سىيلارىمىز، بىيلەرىمىز، سۇۋلارىمىز، بۇۋلارىمىز، جىيىنلارىمىز، يىنەرىمىز، بۇيىدارىمىز، توقىدارىمىز، اياقتارىمىز، شەلەكتەرىمىز، قوزىلارىمىز، تەرىلەرىمىز.

2-ئىشى جاق (سىزدىك) اتالارىڭىز، دەنەلەرىڭىز، وناۋلارىڭىز، ەگەۋلەرىڭىز، ساۋىنلارىڭىز، ەرىنەرىڭىز، جۇرتلارىڭىز، سالتلارىڭىز، تۇلىبتارىڭىز، ئالىبتارىڭىز، سىرتلارىڭىز، ويلارىڭىز، ۇيلەرىڭىز، سىيلارىڭىز، بىيلەرىڭىز، سۇۋلارىڭىز، بۇۋلارىڭىز، جىيىنلارىڭىز، يىنەرىڭىز؛ بۇيىدارىڭىز، توقىدارىڭىز، اياقتارىڭىز، شەلەكتەرىڭىز، قوزىلارىڭىز، تەرىلەرىڭىز.

3-ئىشى جاق (ولارلىق) اتالارى، دەنەلەرى، وناۋلارى، ەگەۋلەرى، ساۋىنلارى، ەرىنەرى، جۇرتلارى، سالتلارى، تۇلىبتارى، ئالىبتارى، سىرتلارى، ۇيلەرى، ويلارى، سىيلارى، بىيلەرى، سۇۋلارى، بۇۋلارى، جىيىنلارى، يىنەرى، بۇيىمەلەرى، توقىمەلەرى، اياقتارى، شەلەكتەرى.

19) داغىلاندىرىۋ: ۋسى ۇلگى بويىنشا باسقا زات- ەسىم سوزدەردى
الىب ورتاق تاۋەلدەۋ تۇرىنە تۇسىرتىۋ.

ە-بەرتىۋ. انايلىق *جون مەن سويلەگەندە وڭاشا تاۋەلدەۋ *تۇرى
مەن ايتىلادى، سىپايلىق *جون مەن سويلەگەندە، ورتاق تاۋەلدەۋ *تۇرى مەن
ايتىلادى؛ ماسەلەن:

انايلىق *تۇرى:

جەكەشە: 1-ئىشى جاق-ئام، ئام، بالام، اتىم، اسىم باسىم؛

2-ئىشى جاق-اتاڭ، ئاناڭ، بالاڭ، ائىڭ، اسىڭ، باسىڭ؛

3-ئىشى جاق ئاتىسى، ئانىسى، بالاسى، ائى، اسى، باسى؛

كۈبشە: 1-ئىشى جاق-ئالارىم، ئالارىم؛ بالالارىم، ئاتارىم، استارىم، باستارىم،

2-ئىشى جاق-ئالارىك، ئالارىك، بالالارىك، اتتارىك، استارىك، باستارىك،

3-ئىشى جاق-ئالارى، ئالارى، بالالارى، اتتارى، استارى، باستارى،

سىپايلىق تۇرى:

جەكەشە: 1-ئىشى جاق-ئامىز، ئامىز، بالامىز، اتمىز، اسمىز، باسمىز،

2-ئىشى جاق-ئاگىز، ئاگىز، بالاگىز، انگىز، اسگىز، باسگىز.

3-ئىشى جاق-ئايملىق تۇرە.

كۈبشە: 1-ئىشى جاق-ئالارىمىز، ئالارىمىز، بالالارىمىز، استارىمىز، باستارىمىز.

2-ئىشى جاق-ئالارىگىز، ئالارىگىز، بالالارىگىز، اتتارىگىز، باستارىگىز،

استارىگىز، باستارىگىز،

3-ئىشى جاق-ئايملىق تۇرە.

(20) داغدىلايدىرىڭ: تۈمەندەكى سۆزدەردىكى ۈلگى بويىنشا ۈلەي

ئاياي تۇرگە، سۈن سۈك، سىپايى تۇرگە ۈدارىڭ. (جەكەشە، كۈبشە ۈش جاقنىق

ايتىۋلارى مەن). ارپا، كۈرپە، تاۋ، ەگەۋ، ئاي، كۈمەي، سىي، ۈشپە، ۈت، بەت، ساز، ۈز، ئاڭ كۈك، نار، ەر.

(2) جىكتەۋ جالەۋلارى:

(§13) جىكتەۋ قالپىنىڭ، ۈستىڭ، بولمىستىڭ جىگىن اشپ، جاق-جاققا

ايرى سۈيەگەندە قوسىلانۇن جالەۋ، جىكتەۋ ەكى تۇرلى: (1) ئايى جىكتەۋ، (2) سىپايى جىكتەۋ.

ئاياي جىكتەۋ: 1-ئىشى جاق-مىن، مەن (مەن) (1)

2-ئىشى جاق-سەن (سەن) (2)

3-ئىشى جاق-جوق (دى).

(§14) جىكتەۋ سۆزدىڭ اياق دىيىسنا قاران تۇرلىشە جالەانادى. مىيىال

ۈشۈن تۈمەندەكى سۆزدەردى الپ، جىكتەۋ قاراپتى جىكتەۋلەن سۆزدەر بالا،

بۈپە، ادام، جان، تۈپە، باقىسى، كىسى، تاۋ، ەگەۋ، قانات، قوناق، جۈرەك، ئاس، كۈش.

ئاياي جىكتەۋ.

جەكەشە: 1-ئىشى جاق (مەندىك) بالامىن، بۈپەمىن، اداممىن، جانمىن،

تۈپەمىن، باقىمىن، كىسىمىن، تاۋمىن، ەگەۋمىن، قاناتمىن، قوناقمىن، جۈرەكمىن،

تاسمىن، كۈشمىن؛

2-ئىشى جاق (سەندىك) بالاسىن، بويەسىن، ادامسىن، جانسىن، توبەسىن، باقىسىن، كىسىسىن، ئاۋىسىن، گەۋىسىن، قاناتسىن، قوناقسىن، جۈرەكىسىن، تاسىسىن، كۈشىسىن.

3-ئىشى جاق (بۈگۈنكىلىك) بالا، بويە، ادام، جان، توبە، باقىسى، كىسى، ئاۋ، گەۋ، قانات، قوناق، جۈرەك، تاس كۈش (دى).
كوبىشە: 1-ئىشى جاق (مەندىك) جوق.

2-ئىشى جاق (سەندىك) بالالارىسىن، بويەلەرسىن، كىسىلەرسىن، ئاۋلارىسىن، گەۋلەرسىن، قاناتلارىسىن، قوناقلارىسىن، جۈرەكلەرسىن، تاستارلىرىسىن، كۈشلەرسىن.

3-ئىشى جاق (بۈگۈنكىلىك) بالالار، بويەلەر، ادامدار، جاندار، توبەلەر، باقىلار، كىسىلەر، ئاۋلار، گەۋلەر، قاناتلار، جۈرەكلەر، تاستار، كۈشلەر، (دى)
21) داغدىلاندىرىۋ: وسى ۇلگى بويىنشا باسقا زات-سەم سوزدەردى المب انابى جىكتەۋ كەرەك.

سېپىلى جىكتەۋ.

جەكەشە: 1- ئىشى جاق (بىزدىك) بالامىز، بويەمىز، ادامىمىز، جانىمىز، توبەمىز، باقىمىمىز، كىسىمىز، ئاۋمىز، گەۋمىز، قاناتىمىز، قوناقىمىز، جۈرەكىمىز، تاسىمىز، كۈشىمىز.

2- ئىشى جاق (سىزدىك) بالاسىز، بويەسىز، ادامسىز، جانسىز، توبەسىز، باقىسىز، كىسىسىز، ئاۋسىز، گەۋسىز، قاناتسىز، قوناقسىز، جۈرەكىسىز، تاسىسىز.
3- ئىشى جاق (ولارلىق) بالا، بويە، ادام، جان، توبە، باقىسى، كىسى، ئاۋ، گەۋ، قانات، قوناق، جۈرەك، تاس، كۈش (دى).

كوبىشە: 1- ئىشى جاق (بىزدىك) بالالارىمىز، بويەلەرمىز، ادامدارىمىز، جاندارىمىز، توبەلەرمىز، باقىلارىمىز، كىسىلەرمىز، ئاۋلارىمىز، گەۋلەرمىز، قاناتلارىمىز، قوناقلارىمىز، جۈرەكلەرمىز، تاستارىمىز، كۈشلەرمىز.

2- ئىشى جاق (سىزدىك) بالالارسىز، بويەلەرسىز، ادامدارسىز، جاندارسىز، توبەلەرسىز، باقىلارسىز، كىسىلەرسىز، ئاۋلارسىز، گەۋلەرسىز، قاناتلارسىز، قوناقلارسىز، جۈرەكلەرسىز، تاستارسىز، كۈشلەرسىز.

3- ئىشى جاق (ولارلىق) بالالار، بويەلەر، ادامدار، جاندار، توبەلەر، باقىلار، كىسىلەر، ئاۋلار، گەۋلەر، قاناتلار، قوناقلار، جۈرەكلەر، تاستار، كۈشلەر (دى).

22) داغدىلاندىرىۋ: وسى ۇلگى بويىنشا باسقا زات - سەم سوزدەردى المب جىكتەۋ كەرەك.

تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ، جىكتەۋ.

§ 15) تاۋەلدەنگەن زات - سەمگە سەبتەۋ جالعاۋلارى دا، جىكتەۋ جالعاۋلارى دا جالعانادى.

تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ.

§ 16) سەبتەۋ جالعاۋلارى تاۋەلدەۋگە الينعان سوزدىك اياتى دىيىسىنا قاراي تۈرلىشە جالعانادى. مىسال مۇشەن اياعى تۈرلى دىيىستى سوزدەردى الەب تاۋەلدەب، سەبتەب قارايتى.

ۋىكاشا تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ.

1 جۇۋان سوزدىك اياعى داۋىستى دىيىس بولسا، تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعانادى:

«اتا» دەگەن سوز 1 - نىشى جاق، 2 - نىشى جاق، 3 - نىشى جاق.
جەكەشە: اناۋ اتام اناڭ، اناسى،

ىلىك جالعاۋ اتامنىڭ اناڭنىڭ اناسىنىڭ

بارىس جالعاۋ اتاما اناڭا اتاسىنا،

تابىس جالعاۋ اتامدى اناڭدى، اتاسىن.

جاتىس جالعاۋ اتامدا، اناڭدا، اناسىندا،

شىعىس جالعاۋ انامنان اناڭنان، اناسىنان.

كوبشە: اناۋ انالارىم انالارىڭ انالارى

ىلىك جالعاۋ انالارىمنىڭ انالارىڭنىڭ انالارىنىڭ

بارىس جالعاۋ، انالارىما، انالارىڭا، انالارىما

تابىس جالعاۋ، انالارىمدى، انالارىڭدى، انالارىن

جاتىس جالعاۋ، انالارىمدا، انالارىڭدا، انالارىندا،

شىعىس جالعاۋ، انالارىمنان، انالارىڭنان، انالارىنان.

§ 3) دامدىلاندىرىۋ: بالا، شاعا، تارى، شىرىپى، قورا، جانا باسقا سونداي

سوزدەردى وسى جوعارى ۋىكى بويىنشا تاۋەلدى قالىپتا جالعاۋلانىۋ.

جىڭىشكە سوزدىك اياعى داۋىستى دىيىس بولسا تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعانادى.

«تەرى» د. س. 1 - نىشى جاق، 2 - نىشى جاق، 3 - نىشى جاق.
جەكەشە: اناۋ تەرىم، تەرىڭ، تەرىسى،

ىلىك جالعاۋ تەرىمنىڭ تەرىڭنىڭ تەرىسىنىڭ

بارىس جالعاۋ تەرىمە، تەرىڭە، تەرىسىنە

تابىس جالعاۋ، تەرىمدى، تەرىڭدى، تەرىسىن.

جاتىس جالعاۋ، تەرىمدە، تەرىڭدە، تەرىسىندە

شىعىس جالعاۋ تەرىمىنەن، تەرىڭىنەن، تەرىسىنەن.

تەرلەر بىن	تەرلەر بىك	تەرلەر بىم	كۆيشە : اتاۋ
تەرلەر بىنىك	تەرلەر بىكىك	تەرلەر بىمىك	بىلىك جالعاۋ
تەرلەر بىنە	تەرلەر بىكە	تەرلەر بىمە	بارىس جالعاۋ
تەرلەر بىرى	تەرلەر بىكىدى	تەرلەر بىمىدى	تابىس جالعاۋ
تەرلەر بىرىدە	تەرلەر بىكىدە	تەرلەر بىمىدە	جانىس جالعاۋ
تەرلەر بىرىنەن	تەرلەر بىكىنەن	تەرلەر بىمىنەن	شىمىس جالعاۋ

(24) داغدىلاندىرىۋ : كەۋدە، شەگە، تۈلكى، كىرىپى، كۆپى. باسقا سونداي سوزدەردى وسى كۆرسەتىلگەن ۇلگى بويىنشا تاۋەلدى قالىپتا جالعاۋلاتىۋ .

(3) جۇۋان سۇزدىك، اياعى جارتى داۋىستى دىبىس بولسا، تاۋەلدەۋگە سەبەۋ بۇلاي جالعاۋادى :

1-بىشى جاق	2-بىشى جاق	3-بىشى جاق
تاناۋىم	تاناۋىك	تاناۋى
تاناۋىمىك	تاناۋىكىك	تاناۋىنىك
تاناۋىما	تاناۋىكا	تاناۋىنا
تاناۋىمىدى	تاناۋىكىدى	تاناۋىدىن
تاناۋىمىدا	تاناۋىكىدا	تاناۋىندا
تاناۋىمىنان	تاناۋىكىنان	تاناۋىنىنان

كۆيشە : اتاۋ	تاناۋىلارم	تاناۋىلارىك	تاناۋىلارى
بىلىك جالعاۋ	تاناۋىلارمىنىك	تاناۋىلارىكىك	تاناۋىلارىنىك
بارىس جالعاۋ	تاناۋىلارما	تاناۋىلارىكا	تاناۋىلارىنا
تابىس جالعاۋ	تاناۋىلارمىدى	تاناۋىلارىكىدى	تاناۋىلارىدىن
جانىس جالعاۋ	تاناۋىلارمىدا	تاناۋىلارىكىدا	تاناۋىلارىندا
شىمىس جالعاۋ	تاناۋىلارمىنان	تاناۋىلارىكىنان	تاناۋىلارىنىنان

(25) داغدىلاندىرىۋ : اۋ، باۋ، ناۋ، جاۋ، قارىۋ، قىلىۋ. جانا باسقا سونداي موزدەردى وسى كۆرسەتىلگەن ۇلگى بويىنشا تاۋەلدى قالىپتا جالعاۋلاتىۋ .

«قوي» دەگەن سوز	1-بىشى جاق	2-بىشى جاق	3-بىشى جاق
كۆيشە : اتاۋ	قويىم	قويىك	قويى
بىلىك جالعاۋ	قويىمىك	قويىكىك	قويىنىك
بارىس جالعاۋ	قويىما	قويىكا	قويىنا
تابىس جالعاۋ	قويىمىدى	قويىكىدى	قويىدىن
جانىس جالعاۋ	قويىمىدا	قويىكىدا	قويىندا
شىمىس جالعاۋ	قويىمىنان	قويىكىنان	قويىنىنان

كۆيىشە: اتاۋ	قويلارىم،	قويلارىڭ	قويلارى
بىلىك جالعاۋ	قويلارىمنىڭ	قويلارىڭنىڭ	قويلارىنىڭ
بارىس جالعاۋ	قويلارىما،	قويلارىڭغا	قويلارىغا،
تابىس جالعاۋ	قويلارىمدى	قويلارىڭدى	قويلارىدىن
جانىس جالعاۋ،	قويلارىمدا	قويلارىڭدا	قويلارىندا
شىعىس جالعاۋ	قويلارىمنان	قويلارىڭنان	قويلارىنان.

(26) داۋىدىلاندىرىۋ: باي، مالاي، ساي، توي، تاي، شاي، جانا باسقا سونداي سۆزدەردى وسى كۆرسەتكەن ۇلگى بويىنشا تاۋەلدە قالىپتا جالعاۋلانتۇ.

«مىي» د. س. 1-ئىشى جاق 2-ئىشى جاق 3-ئىشى جاق

جەكەشە: اتاۋ	مىيىم	مىيىڭ	مىيى
بىلىك جالعاۋ	مىيىمنىڭ	مىيىڭنىڭ	مىيىنىڭ
بارىس جالعاۋ	مىيىما	مىيىڭغا	مىيىغا
تابىس جالعاۋ	مىيىمدى	مىيىڭدى	مىيىدىن
جانىس جالعاۋ	مىيىمدا	مىيىڭدا	مىيىندا
شىعىس جالعاۋ	مىيىمنان	مىيىڭنان	مىيىنان

كۆيىشە: اتاۋ	مىيلارىم	مىيلارىڭ	مىيلارى
بىلىك جالعاۋ	مىيلارىمنىڭ	مىيلارىڭنىڭ	مىيلارىنىڭ
بارىس جالعاۋ	مىيلارىما	مىيلارىڭغا	مىيلارىغا
تابىس جالعاۋ	مىيلارىمدى	مىيلارىڭدى	مىيلارىدىن
جانىس جالعاۋ	مىيلارىمدا	مىيلارىڭدا	مىيلارىندا
شىعىس جالعاۋ	مىيلارىمنان	مىيلارىڭنان	مىيلارىنان

(27) داۋىدىلاندىرىۋ: سىي، مىي، جانا باسقا سۆزداي سۆزدەردى وسى كۆرسەتكەن ۇلگى بويىنشا تاۋەلدى قالىپتا جالعاۋلانتۇ.

(4) جىڭشەككە سۆزدىڭ اياعى جارتى داۋىستى دىيىس بولسا تاۋەلدەۋگە سەپتەۋ بۇلاي جالعاۋلاندى.

«گەۋ» د. س. 1-ئىشى جاق 2-ئىشى جاق 3-ئىشى جاق	جەكەشە: اتاۋ	گەۋىم	گەۋىڭ	گەۋى
	بىلىك جالعاۋ	گەۋىمنىڭ	گەۋىڭنىڭ	گەۋىنىڭ
	بارىس جالعاۋ	گەۋىمە	گەۋىڭگە	گەۋىگە
	تابىس جالعاۋ	گەۋىمدى	گەۋىڭدى	گەۋىدىن
	شىعىس جالعاۋ	گەۋىمنەن	گەۋىڭنەن	گەۋىنەن
كۆيىشە: اتاۋ	گەۋلەرىم	گەۋلەرىڭ	گەۋلەرىڭ	گەۋلەرى
بىلىك جالعاۋ	گەۋلەرىمنىڭ	گەۋلەرىڭنىڭ	گەۋلەرىڭنىڭ	گەۋلەرىنىڭ
بارىس جالعاۋ	گەۋلەرىمە	گەۋلەرىڭگە	گەۋلەرىڭگە	گەۋلەرىگە

تاپىس جالعاۋ	گەۋلەرىمىدى	گەۋلەرىگىدى	گەۋلەرىدىن
جاتىس جالعاۋ	گەۋلەرىمىدە	گەۋلەرىگىدە	گەۋلەرىدىندە
شەمىس جالعاۋ	گەۋلەرىمىنەن	گەۋلەرىگىنەن	گەۋلەرىدىنەن
«كۇي» دەگەن سۆز.	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جەكەشە: اتاۋ	كۇيىم	كۇيىڭ	كۇيى
لىك جالعاۋ	كۇيىمىڭ	كۇيىڭنىڭ	كۇيىمىڭنىڭ
بارىس جالعاۋ	كۇيىمە	كۇيىگە	كۇيىنە
تاپىس جالعاۋ	كۇيىمىدى	كۇيىگىدى	كۇيىدىن
جاتىس جالعاۋ	كۇيىمىدە	كۇيىگىدە	كۇيىدىندە
شەمىس جالعاۋ	كۇيىمىنەن	كۇيىگىنەن	كۇيىدىنەن
«كۇيى» دەگەن سۆز.	كۇيىلەرىم	كۇيىلەرىڭ	كۇيىلەرى
لىك جالعاۋ	كۇيىلەرىمىڭ	كۇيىلەرىڭنىڭ	كۇيىلەرىمىڭنىڭ
بارىس جالعاۋ	كۇيىلەرىمە	كۇيىلەرىگە	كۇيىلەرىنە
تاپىس جالعاۋ	كۇيىلەرىمىدى	كۇيىلەرىگىدى	كۇيىلەرىدىن
جاتىس جالعاۋ	كۇيىلەرىمىدە	كۇيىلەرىگىدە	كۇيىلەرىدىندە
شەمىس جالعاۋ	كۇيىلەرىمىنەن	كۇيىلەرىگىنەن	كۇيىلەرىدىنەن
«كۇيى» دەگەن سۆز.	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جەكەشە: اتاۋ	كۇيىم	كۇيىڭ	كۇيى
لىك جالعاۋ	كۇيىمىڭ	كۇيىڭنىڭ	كۇيىمىڭنىڭ
بارىس جالعاۋ	كۇيىمە	كۇيىگە	كۇيىنە
تاپىس جالعاۋ	كۇيىمىدى	كۇيىگىدى	كۇيىدىن
جاتىس جالعاۋ	كۇيىمىدە	كۇيىگىدە	كۇيىدىندە
شەمىس جالعاۋ	كۇيىمىنەن	كۇيىگىنەن	كۇيىدىنەن
«كۇيى» دەگەن سۆز.	كۇيىلەرىم	كۇيىلەرىڭ	كۇيىلەرى
لىك جالعاۋ	كۇيىلەرىمىڭ	كۇيىلەرىڭنىڭ	كۇيىلەرىمىڭنىڭ
بارىس جالعاۋ	كۇيىلەرىمە	كۇيىلەرىگە	كۇيىلەرىنە
تاپىس جالعاۋ	كۇيىلەرىمىدى	كۇيىلەرىگىدى	كۇيىلەرىدىن
جاتىس جالعاۋ	كۇيىلەرىمىدە	كۇيىلەرىگىدە	كۇيىلەرىدىندە
شەمىس جالعاۋ	كۇيىلەرىمىنەن	كۇيىلەرىگىنەن	كۇيىلەرىدىنەن

(28) داغدىرىلاندىرىدۇ. وسى ۇلگى بويىنشا غۇي، كۈمەي كەندەي جانا باسقا
 اباغىندا جارتى داۋىستى «ي» بار سۆزدەردى جالعاۋلاتىدۇ.

(5) جۇۋان ئىسوزدىڭ اياغى داۋىسىسىز دېيىس ولسا، تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعانادى.

«مال» د. س.	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جەكەشە: اتاۋ	مالىم	مالىك	مالى،
بىلىك جالعاۋ	مالىمنىڭ	مالىكىنىڭ،	مالىنىڭ
بارىس جالعاۋ	مالىما	مالىكا	مالىنا
تابىس جالعاۋ	مالىمىدى	مالىكىدى	مالىدىن
جاتىس جالعاۋ	مالىمىدا	مالىكىدا	مالىنىدا
شىعىس جالعاۋ	مالىمنىان	مالىكىنان	مالىنىان.
كوبىشە: اتاۋ	مالدارىم	مالدارىك	مالدارى
بىلىك جالعاۋ	مالدارىمنىڭ	مالدارىكىنىڭ	مالدارىنىڭ
بارىس جالعاۋ	مالدارىما	مالدارىكا	مالدارىنا
تابىس جالعاۋ	مالدارىمىدى	مالدارىكىدى	مالدارىدىن
جاتىس جالعاۋ	مالدارىمىدا	مالدارىكىدا	مالدارىنىدا
شىعىس جالعاۋ	مالدارىمنىان	مالدارىكىنان	مالدارىنىان.

(29) داغدېلاندىرىۋ: ۋسى ۋلگى بويىنشا شال، قاز، قار، قاب، قان، شاق، اس. جانا باسقا سونداي اياغى داۋىسىسىز دېيىستى سوزدەردى تاۋەلدى قالىپتا جالعالاندۇ:

(6) جىگىشكە ئىسوزدىڭ اياغى داۋىسىسىز دېيىس بولسا، تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعانادى.

«ەل» د. س.	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جەكەشە: اتاۋ	ەلىم	ەلىك	ەلى
بىلىك جالعاۋ	ەلىمنىڭ	ەلىكىنىڭ	ەلىنىڭ
بارىس جالعاۋ	ەلىمە	ەلىكە	ەلىنە
تابىس جالعاۋ	ەلىمىدى	ەلىكىدى	ەلىدىن.
جاتىس جالعاۋ	ەلىمىدە	ەلىكىدە	ەلىنىدە
شىعىس جالعاۋ	ەلىمنىەن	ەلىكىنەن	ەلىنىنەن
كوبىشە: اتاۋ	ەلدەرىم	ەلدەرىك	ەلدەرى
بىلىك جالعاۋ	ەلدەرىمنىڭ	ەلدەرىكىنىڭ	ەلدەرىنىڭ
بارىس جالعاۋ	ەلدەرىمە	ەلدەرىكە	ەلدەرىنە
تابىس جالعاۋ	ەلدەرىمىدى	ەلدەرىكىدى	ەلدەرىدىن
جاتىس جالعاۋ	ەلدەرىمىدە	ەلدەرىكىدە	ەلدەرىنىدە
شىعىس جالعاۋ	ەلدەرىمنىەن	ەلدەرىكىنەن	ەلدەرىنىنەن.

(30) داغدېلاندىرىۋ: ۋسى ۋلگى بويىنشا ەل، جەز، بەت، ەلىك، كۇش، ەتىس، جەك، جەم جانا باسقا سونداي اياغى داۋىسىسىز دېيىستى جىگىشكە سوز - دەردى الپ تاۋەلدى قالىپتا جالعالاندۇ.

ورتاق تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ.

7) جۇۋان سوزدىك اياغى داۋىستى دىبىس بولسا، ورتاق تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعانادى.

«اپا، د. س. 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق.
جەكەشە: اتاۋ اپامز اپاگىز اپاسى (1)

بىلك جالعاۋ اپامزدىك اپاگىزدىك اپاسىنىڭ،
بارىس جالعاۋ اپامزعا اپاگىزعا اپاسىغا
تابىس جالعاۋ اپامزدى اپاگىزدى اپاسىن
جانىس جالعاۋ اپامزدا اپاگىزدا اپاسىدا
شىعىس جالعاۋ اپامزدان اپاگىزدان اپاسىنان
كوبىشە: اتاۋ اپالارىمىز، اپالارىگىز اپالارى

بىلك جالعاۋ اپالارىمىزدىك اپالارىگىزدىك اپالارىنىڭ
بارىس جالعاۋ اپالارىمىزعا اپالارىگىزعا اپالارىنا
تابىس جالعاۋ اپالارىمىزدى اپالارىگىزدى اپالارىن
جانىس جالعاۋ اپالارىمىزدا اپالارىگىزدا اپالارىندا
شىعىس جالعاۋ اپالارىمىزدان اپالارىگىزدان اپالارىنان.

31) داغدېلاندىر: وسى ۇلكى بويىنشا ايعىندا داۋىستى دىبىس بار جۇۋان سوزدەردى جالعاۋلاتىۋ.

8) جىگىشكە سوزدىك اياغى داۋىستى دىبىس بولسا ورتاق تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعانادى.

«نى» د. س. 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق.
جەكەشە: اتاۋ نىمىز نىگىز نىمىسى

بىلك جالعاۋ نىمىزدىك نىگىزدىك نىمىسىنىڭ
بارىس جالعاۋ نىمىزگە نىگىزگە نىمىسىگە
تابىس جالعاۋ نىمىزدى نىگىزدى نىمىسىن
جانىس جالعاۋ نىمىزدە نىگىزدە نىمىسىندە
شىعىس جالعاۋ نىمىزدەن نىگىزدەن نىمىسىنەن
كوبىشە: اتاۋ نىملەرىمىز نىملەرىگىز، نىملەرى

بىلك جالعاۋ نىملەرىمىزدىك نىملەرىگىزدىك نىملەرىنىڭ
بارىس جالعاۋ نىملەرىمىزگە نىملەرىگىزگە نىملەرىنە

1) «نىشىنى جاق وگاشا تاۋەلدەۋدىكى سىياتتى. ورتاقتمىن «ولاردىك» دەگەن سوز كورسەتەدى؛ ماسەلەن، «ولاردىك اپاسى»، «ولاردىك اپالارى»؛ «ولاردىك ۇبى»، «ولاردىك ۇيلەدى».

تابىس جالعاۋ	نىملەرىمىزدى	نىملەرىڭىزدى	نىملەرىن.
جانىس جالعاۋ	نىملەرىمىزدە	نىملەرىڭىزدە	نىملەرىندە
شىعىس جالعاۋ	نىملەرىمىزدەن	نىملەرىڭىزدەن	نىملەرىنەن.

(32) داغدۇلاندىرىۋ: وسى ۇلگى بويىنشا اياعى داۋىستى جىڭشىكە سوزدەردى ورتاق تاۋەلدەۋ تۇرىندە جالعاۋلاتىۋ.

(9) جۇۋان سوزدىڭ اياعى داۋىسىن يا جارتى داۋىستى دىبىس بولسا، ورتاق تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعاۋدى.

«باس» دەگەن س.	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق.
جەكەشە: اناۋ	باسىمىز	باسىڭىز،	باسى.
ىلىك جالعاۋ	باسىمىزدىڭ	باسىڭىزدىڭ	باسىنىڭ
بارىس جالعاۋ	باسىمىزعا	باسىڭىزعا	باسىنا
تابىس جالعاۋ	باسىمىزدى	باسىڭىزدى	باسىن
جانىس جالعاۋ	باسىمىزدا	باسىڭىزدا	باسىندا
شىعىس جالعاۋ	باسىمىزدان	باسىڭىزدان	باسىنان.
كوشە: اناۋ	باستارىمىز	باستارىڭىز،	باستارى
ىلىك جالعاۋ	باستارىمىزدىڭ	باستارىڭىزدىڭ	باستارىنىڭ
بارىس جالعاۋ	باستارىمىزعا	باستارىڭىزعا	باستارىنا
جانىس جالعاۋ	باستارىمىزدى	باستارىڭىزدى	باستارى
جانىس جالعاۋ	باستارىمىزدا	باستارىڭىزدا	باستارىندا
شىعىس جالعاۋ	باستارىمىزدان	باستارىڭىزدان	باستارىنان

(33) داغدۇلاندىرىۋ: وسى ۇلگى بويىنشا اياعى داۋىسىن جانا جارتى داۋىستى جۇۋان سوزدەردى ورتاق تاۋەلدەۋ تۇرىندە جالعاۋلاتىۋ،

(10) جىڭشىكە سوزدىڭ اياعى داۋىسىن يا جارتى داۋىستى دىبىس بولسا، ورتاق تاۋەلدەۋگە سەبتەۋ بۇلاي جالعاۋلانىدى.

«كۇش» د. س،	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق.
جەكەشە: اناۋ	كۇشىمىز	كۇشىڭىز	كۇشى
ىلىك جالعاۋ	كۇشىمىزدىڭ	كۇشىڭىزدىڭ	كۇشىنىڭ
بارىس جالعاۋ	كۇشىمىزگە	كۇشىڭىزگە	كۇشىنە
تابىس جالعاۋ	كۇشىمىزدى	كۇشىڭىزدى	كۇشىن
شىعىس جالعاۋ	كۇشىمىزدەن	كۇشىڭىزدەن	كۇشىنەن
كوشە: اناۋ	كۇشتەرىمىز	كۇشتەرىڭىز	كۇشتەرى
ىلىك جالعاۋ	كۇشتەرىمىزدىڭ	كۇشتەرىڭىزدىڭ	كۇشتەرىنىڭ
بارىس جالعاۋ	كۇشتەرىمىزگە	كۇشتەرىڭىزگە	كۇشتەرىنە

تاپىس جالغاۋ كۈشتەرىمىزدى كۈشتەرىمىزدى كۈشتەرىن
 جانىس جالغاۋ كۈشتەرىمىزدە كۈشتەرىمىزدە كۈشتەرىندە
 شەبىس جالغاۋ كۈشتەرىمىزدەن كۈشتەرىمىزدەن كۈشتەرىنەن
 3) داغىلازىر دۇ: وسى ۇلگى بويىنشا اياعى داۋىسىمىز يا جارتى داۋىستى
 جىگىشكە سوزدەردى ورتاق تۋەلدەۋ تۋرىندە جالغاۋلاتىمىز:

جاي سوزبەن تاۋىلدى سوز سەبتەۋلەرىنىڭ اراسىندا ى ايسرىقتار:

جاي سوزدىڭ سەبتەۋلەرى تاۋەلدى سوزدىڭ سەبتەۋلەرى.

بىيى ناراب 1 ىنشى جاق 2 ىنشى جاق 3 ىنشى جاق.

بارىس جالغاۋ عا، گە ا، ا، ن، نە

تاپىس جالغاۋ دى، نى، دى، دى، ن

جانىس جالغاۋ دا، دە دا، دە دا، دە نىدا، نىدە

شەبىس جالغاۋ } دان، دەن } دان، دەن }
 } نان، نەن } } نان، نەن }

تاۋەلدەۋدى جىكتەۋ.

17) جىكتەۋ جالغاۋلارى تاۋەلدەۋكە قىيىعاش جالغانادى، ياعىنى جىكتەۋدىڭ

1 ىنشى جاعى، تاەلدەۋدىڭ 2-ىنشى جاعىنا كەلىپ، جىكتەۋدىڭ 2-ىنشى جاعى
 تاۋەلدەۋدىڭ 1-ىنشى جاعىنا كەلىپ جالغانادى.

مىسال ءۇشىن تومەندەگى تاۋەلدەۋلى سوزدەردى الىپ، جىكتەۋ جالغاۋلارىن
 قوسىپ قارايمىز!

انام، اناڭ، اناسى؛ قىزىم، قىزىڭ، قىزى، جاۋىم، جاۋىڭ جاۋى.

وڭاشا تاۋەلدەۋدى امايى جىكتەۋ.

جەگەشە: اناۋ (مەنىڭ) (سەنىڭ) (ۋنىڭ)
 انام انانك اناسى

(مەن) 1-ىنشى جاق انانكىم اناسىمىن

(سەن) 2-ىنشى جاق انامسىن اناسىمىن

(ول) 3-ىنشى جاق انام (سەنىڭ) (سەنىڭ سەندەردىڭ) (ۋنىڭ ولاردىڭ)
 انالارىم انالارىڭ انالارى

كويشە: اناۋ

انالارىم

(مەن) 1-ىنشى جاق انالارىمىم انالارىمىن

(سەن) 2-ىنشى جاق انالارىمىمىن انالارىمىن

(سەندەر) (انالارىمىمىندار) (انالارىمىمىندار)

(ول) 3-ىنشى جاق انالارىم انالارىڭ انالارى (دى)

قەزى	قەزىڭ	قەزىم	جەكەشە	اتاۋ
قەزىمىن	قەزىڭمىن	—	1-ئىشى	جاق
قەزىسىن	—	قەزىمىسىن	2-ئىشى	جاق
قەزى (دى)	قەزىڭ	قەزىم	3-ئىشى	جاق
قەزدارى	قەزدارىڭ	قەزدارىم	توبىشە	اتاۋ
قەزدارىمىن	قەزدارىڭمىن	—	1-ئىشى	جاق
قەزدارىسىن	—	قەزدارىسىن	2-ئىشى	جاق
قەزدارى.	قەزدارىڭ	قەزدارىم	3-ئىشى	جاق
جاۋى	جاۋىڭ	جاۋىم	جەكەشە	اتاۋ
جاۋىمىن	جاۋىڭمىن	—	1-ئىشى	جاق
جاۋىسىن	—	جاۋىمىسىن	2-ئىشى	جاق
جاۋى (دى)	جاۋىڭ	جاۋىم	3-ئىشى	جاق
جاۋلارى	جاۋلارىڭ	جاۋلارىم	توبىشە	اتاۋ
جاۋلارىمىن	جاۋلارىڭمىن	—	1-ئىشى	جاق
جاۋلارىسىن	—	جاۋلارىمىسىن	2-ئىشى	جاق
جاۋلارى (دى)	جاۋلارىڭ	جاۋلارىم	3-ئىشى	جاق

وگاشا تاۋەلدەۋدى سىپايى جەكتەۋ.

(ونىڭ)	(سەنىڭ)	مەنىڭ	جەكەشە	اتاۋ
اناسى	اناڭ	انام	1-ئىشى	جاق
اناسىمىز،	اناڭىمىز	—	2-ئىشى	جاق
اناسىسىز	—	اناسىمىز	3-ئىشى	جاق
اناسى (دى).	اناڭىمىز،	انامىز	توبىشە	اتاۋ
(ونىڭ، ولاردىڭ)	سەندەردىڭ	(سەنىڭ،	1-ئىشى	جاق
انالارى	انالارىڭ	انالارىم	2-ئىشى	جاق
انالارىمىز	انالارىڭىمىز	—	3-ئىشى	جاق
انالارىسىز	—	انالارىمىز	توبىشە	اتاۋ
انالارى (دى)	انالارىڭ	انالارىم	1-ئىشى	جاق
قەزى.	قەزىڭ	قەزىم	2-ئىشى	جاق
قەزىمىز،	قەزىڭىمىز	—	3-ئىشى	جاق
قەزىسىز	—	قەزىمىز	توبىشە	اتاۋ
قەزى (دى).	قەزىمىز	قەزىمىز	1-ئىشى	جاق
قەزدارى	قەزدارىڭ	قەزدارىم	2-ئىشى	جاق
قەزدارىمىز	قەزدارىڭىمىز	—	3-ئىشى	جاق

قىزدارىسىز	—	قىزدارىسىز	2-ىنشى جاق
قىزدارى (دى)	قىزدارىڭ	قىزدارىم	3-ىنشى جاق
جاۋى	جاۋىڭ	جاۋىم	جەكەشە
جاۋىمىز	جاۋىڭىز	—	1-ىنشى جاق
جاۋىسىز	—	جاۋىمىسىز	2-ىنشى جاق
جاۋى (دى)	جاۋىڭىز	جاۋىمىز	3-ىنشى جاق
جاۋىلارى	جاۋىلارىڭ	جاۋىلارىم	كويشە
جاۋىلارىمىز	جاۋىلارىڭىز	—	1-ىنشى جاق
جاۋىلارىسىز	—	جاۋىلارىمىسىز	2-ىنشى جاق
جاۋىلارى (دى)	جاۋىلارىڭ	جاۋىلارىم	3-ىنشى جاق

ورتاق ناۋەلدەۋدى انايى جىكتەۋ.

(ونىڭ)	(سىزدىڭ)	(بىزدىڭ)	جەكەشە
اناسى	اناڭىز	انامىز	اناۋ
اناسىمىن	اناڭىزىمىن	—	1-ىنشى جاق (مەن)
اناسىدىن	—	انامىزىمىن	2-ىنشى جاق (سەن)
اناسى (دى)	اناڭىز	انامىز	3-ىنشى جاق (ول)
(ونىڭ)	(سىزدىڭ)	(بىزدىڭ)	كويشە
انالارى	انالارىڭىز	انالارىمىز	اناۋ
انالارىمىن	انالارىڭىزىمىن	—	1-ىنشى جاق (مەن)
انالارىسىمىن	—	انالارىمىزىمىن	2-ىنشى جاق (سەن)
(انالارىسىندىن)	(انالارىمىزىسىندىن)	(ولار)	3-ىنشى جاق (ولار)
انالارى (دى)	انالارىڭىز	انالارىمىز	جەكەشە
قىزى	قىزىڭىز	قىزىمىز	—
قىزىمىن	قىزىڭىزىمىن	—	1-ىنشى جاق
قىزىسىمىن	—	قىزىمىزىمىن	2-ىنشى جاق
قىزى (دى)	قىزىڭىز	قىزىمىز	3-ىنشى جاق
قىزدارى	قىزدارىڭىز	قىزدارىمىز	كويشە
قىزدارىمىن	قىزدارىڭىزىمىن	—	1-ىنشى جاق
قىزدارىسىمىن	—	قىزدارىمىزىمىن	2-ىنشى جاق
قىزدارى (دى)	قىزدارىڭىز	قىزدارىمىز	3-ىنشى جاق
جاۋى	جاۋىڭىز	جاۋىمىز	جەكەشە
جاۋىمىن	جاۋىڭىزىمىن	—	1-ىنشى جاق
جاۋىسىمىن	—	جاۋىمىزىمىن	2-ىنشى جاق
جاۋى (دى)	جاۋىڭىز	جاۋىمىز	3-ىنشى جاق

جاۋلارى	جاۋلارىڭىز	جاۋلارىمىز	كوبىشە
جاۋلارىمىن	جاۋلارىڭىزىمىن	—	1-ئىشى جاق
جاۋلارىسىن	—	جاۋلارىمىزسىن	2-ئىشى جاق
جاۋلارى	جاۋلارىڭىز	جاۋلارىمىز	3-ئىشى
ورتاق تاۋەلدەۋدى سىپايى - كىتەۋ.			
(ونىڭ)	(سىزنىڭ)	(بىزنىڭ)	
اناسى	اناڭىز	انامىز	جەكەشە اتاۋ
اناسىمىز	اناڭىزىز	—	(بىز) 1-ئىشى جاق
اناسىمىز	—	—	(سىز) 2-ئىشى جاق انامىزسىز
اناسى (دى)	اناڭىز	—	(ول) 3-ئىشى جاق انامىز
(ونىڭ)	(سىزنىڭ)	(بىزنىڭ)	
انالارى	انالارىڭىز	انالارىمىز	كوبىشە اتاۋ
انالارىمىز	انالارىڭىزىمىز	—	(بىزدەر) 1-ئىشى جاق
انالارىمىز	—	—	(سىزدەر) 2-ئىشى جاق انالارىمىزسىز
انالارى (دى)	انالارىڭىز	—	(ولار) 3-ئىشى جاق انالارىمىز
قىزى	قىزىڭىز	قىزىمىز	جەكەشە:
قىزىمىز	قىزىڭىزىمىز	—	1 ئىشى جاق
قىزىمىز	—	قىزىمىزسىز	2 ئىشى جاق
قىزى (دى)	قىزىڭىز	قىزىمىز	3 ئىشى جاق
قىزدارى	قىزدارىڭىز	قىزدارىمىز	كوبىشە:
قىزدارىمىز	قىزدارىڭىزىمىز	—	1 ئىشى جاق
قىزدارىمىز	—	قىزدارىمىزسىز	2 ئىشى جاق
قىزدارى	قىزدارىڭىز	قىزدارىمىز	3 ئىشى جاق
جاۋى	جاۋىڭىز	جاۋىمىز	جەكەشە:
جاۋىمىز	جاۋىڭىزىمىز	—	1 ئىشى جاق
جاۋىمىز	—	جاۋىمىزسىز	2 ئىشى جاق
جاۋى (دى)	جاۋىڭىز	جاۋىمىز	3 ئىشى جاق
جاۋلارى	جاۋلارىڭىز	جاۋلارىمىز	كوبىشە:
جاۋلارىمىز	جاۋلارىڭىزىمىز	—	1 ئىشى جاق
جاۋلارىمىز	—	جاۋلارىمىزسىز	2 ئىشى جاق
جاۋلارى (دى)	جاۋلارىڭىز	جاۋلارىمىز	3 ئىشى جاق

زات ەسىمىنەن تۇۋعان سوزدەر.

§ 18) تۈبكى زات ەسىمدەر تۈبكى زاتنىڭ ەسىمىن كۆرسەتەدى. تۈبكى زاتقا قاتنىشقان ەكىنشى زات بولسا، ول ەكىنشى زاتنى اتاۋ ءۇشىن تۈبكى زاتنىڭ ەسىمىنە ءار تۈرلى جۇرناققار جالغانادى.

مىسالدار.

(1) «شى» جۇرناق زاتنىڭ ەسىمىنە جالغانادى. ول جالغانعاندا سول زاتقا قاتىسى بار ادامدى اتاۋ ءۇشىن جالغانادى، ماسەلەن. «مۇي» دەگەن سوزگە «شى» جۇرناعىن جالعاپ «مۇيشى» دەيمىز، (مۇي يستەيتۇن ادامدى اتاۋ ءۇشىن)؛ «جىلقى» دەگەن سوزگە «شى» جۇرناعىن جالعاپ «جىلقىشى» دەيمىز (جىلقى باعاتۇن ادامدى اتاۋ ءۇشىن)؛ «بالىق» دەگەن سوزگە «شى» جۇرناعىن جالعاپ «بالىقىشى» دەيمىز (بالىق اۋلايتۇن ادامدى اتاۋ ءۇشىن)؛ «گىن» دەگەن سوزگە «شى» جۇرناعىن جالعاپ «ەگىنشى» دەيمىز (ەگىن ەگىۋشى ادامدى اتاۋ ءۇشىن)؛ سۇۋدەگەن سوزگە «شى» جۇرناعىن جالعاپ «سۇۋشى» دەيمىز (سۇۋ تاسىيتۇن ادامدى اتاۋ ءۇشىن).

(35) داعدىلاندىرىۋ. «شى» جۇرناعى جالغانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ، جالعاتۇ.

(2) «لىق» (لىك، دىق، دىك، نىق، نىك) جۇرناق زات - ەسىمگە:

(1) سول ەسىمدى زات ءۇشىن جۇمىسالاتۇن زاتنى اتاۋ ءۇشىن جالغانادى، ماسەلەن: «ارقا» دەگەن سوزگە «لىق» جۇرناعىن جالعاپ «ارقالىق» دەيمىز، (ارقا ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن)؛ «تەر» دەگەن سوزگە «لىك» جۇرناعىن جالعاپ «تەرلىك» دەيمىز (تەر ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن)؛ «مۇرىن» دەگەن سوزگە «دىق» جۇرناعىن جالعاپ «مۇرىندىق» دەيمىز، (مۇرىن ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن)؛ «تۇن» دەگەن سوزگە «دىك» جۇرناعىن جالعاپ «تۇندىك» دەيمىز، (تۇن ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن)؛ «وت» دەگەن سوزگە «تتىق» جۇرناعىن جالعاپ «وتتىق» دەيمىز، (وت ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن)؛ «وركەش» دەگەن سوزگە «تىك» جۇرناعىن جالعاپ «وركەشتىك» دەيمىز (وركەش ءۇشىن جۇمىسالاتۇن نارسەنى اتاۋ ءۇشىن).

(2) باسقا نارسىلەرگە سول ھىممى زات ولشەۋ بولاتۇندىن ئورسەتمەۋ ئۇشىن، جالعاتادى ماسەلەن، «اي» دەگەن سوزگە «لىق» جۇرناغىن جالعاپ «ايلق» دەيمىز (ايدىك ولشەۋ بولاتۇندىن كورسەتمەۋ ئۇشىن)؛ «تۇيە» دەگەن سوزگە «لىك» جۇرناغىن جالعاپ «تۇيەلىك» دەيمىز، (تۇيەنىك باسقارعا ولشەۋ ەكەندىگىن كورسەتمەۋ ئۇشىن)؛ «جىل» دەگەن سوزگە «دىق» جۇرناغىن جالعاپ «جىلدىق» دەيمىز، (جىلدىك باسقارعا ولشەۋ بولاتۇندىن كورسەتمەۋ ئۇشىن)؛ «قۇن» دەگەن سوزگە «دىك» جۇرناغىن جالعاپ «قۇندىك» دەيمىز، (قۇندىك باسقارعا ولشەۋ بولغانىن كورسەتمەۋ ئۇشىن)؛ «وق» دەگەن سوزگە «تىق» جۇرناغىن جالعاپ «وقتىق» دەيمىز، (وقتىك باسقارعا ولشەۋ بولغانىن كورسەتمەۋ ئۇشىن)؛ «كوبىلەك» دەگەن سوزگە «تىك» جۇرناغىن جالعاپ «كوبىلەكتىك» دەيمىز، كوبىلەكتىك باسقارعا ولشەۋ بولغانىن كورسەتمەۋ ئۇشىن).

(3) سول ھىممى زاتىك قلىپىن كورسەتمەۋ ئۇشىن ماسەلەن، «اغا» دەگەن سوزگە «لىق» جۇرناغان جالعاپ، «اغالق» دەيمىز، (اغا قالپىن كورسەتمەۋ ئۇشىن)؛ «ەنى» دەگەن سوزگە «لىك» جۇرناغىن جالعاپ «ەنلىك» دەيمىز (ەنى قالپىن كورسەتمەۋ ئۇشىن)؛ «شال» دەگەن سوزگە «دىق» جۇرناغىن جالعاپ «شالدىق» دەيمىز، (شال قالپىن كورسەتمەۋ ئۇشىن)؛ «ەل» دەگەن سوزگە «دىك» جۇرناغىن جالعاپ، «ەلدىك» دەيمىز، (ەل قالپىن كورسەتمەۋ ئۇشىن)؛ «جۇرت» دەگەن سوزگە «تىق» جۇرناغىن جالعاپ، «جۇرتتىق» دەيمىز، (جۇرت قالپىن كورسەتمەۋ ئۇشىن).

(36) داغدىلاندىرۇ. «لىك» (دىك، تىق، دىق، تىك) جۇرناقى جالعاپلىق سوزدەردى تابقىزىپ جالعاۋ.

(3) «شىلىق» (شىلىك) جۇرناقى زات-ھىممىگە سول ھىممى زاتقا لايىق قالپىن اتاۋ ئۇشىن، ماسەلەن، «ادام» دەگەن سوزگە «شىلىق» جۇرناغىن جالعاپ، «ادامشىلىق» دەيمىز، (ادامغا لايىق قالپىن اتاۋ ئۇشىن)، «جىگىت» دەگەن سوزگە «شىلىك» جۇرناغىن جالعاپ «جىگىتتىلىك» دەيمىز، (جىگىتكە لايىق قالپىن كورسەتمەۋ ئۇشىن)؛ «قازاق» دەگەن سوزگە «شىلىق» جۇرناغىن جالعاپ، «قازاقشىلىق» دەيمىز، (قازاققا لايىق قالپىن اتاۋ ئۇشىن).

ەسكەرتىۋ: بۇل شىلىق (شىلىك) جۇرناغىنان ەكەنشىلىك، دەگىز سوزدەردەگى شىلىق، «شىلىك» جۇرناقتارىن ايدىرۇ ەتمىس ۇيتكەننى بۇلارداعى شىلىق، ەكى جۇرناقتان بولعان: «شى» جانا «لىق (بالقىشىلىق، ەكەنشىلىك). بۇلار زاتتىك جاي عانا قالپىن كورسەتەدى.

(37) داغدىلاندىرۇ. شىلىق شىلىك جۇرناقتارىن جالعاپلىق سوزدەردى تابقىزىپ، جالعاتىۋ.

(4) شىل، جۇرناق زات-سەمىنە سول سەمىدى زاتتى ەكىشى زات جارانا-
تۇندىن، سۈيەتۇندىگىن كورسەتۇ «ۇشىن جالغانادى ماسەلەن، «ۇيقى، دەگەن
سوزگە «شىل» جۇرناقىن جالغاب «ۇيقىشىل» دەيمىز (ۇيقىنى سۈيەتۇن ادامى
اتاۋ «ۇشىن)؛ «ۇلت» دەگەن سوزگە «شىل» جۇرناقىن جالغاب، «ۇلتشىل»
دەپ، ۇلتىن سۈيەتۇندىگىن كورسەتەمىز؛ «قازاق» دەگەن سوزگە «شىل» جۇر-
ناقىن جالغاب، «قازاقشىل» دەپ قازاقتى سۈيەتۇندىگىن كورسەتەمىز.

(38) داندسۇ. «شىل» جۇرناقىن جالغارلىق سوزدەردى ئايقىزىپ جالغانىۋ.
(5) «شىق» (شىك) جۇرناقى زات-سەمىنە سول سەمىدى زاتتىك كىشكەنە-
لىگىن كورسەتۇ «ۇشىن، جالغانادى ماسەلەن، «قاب» دەگەن سوزگە «شىق»
جۇرناقىن جالغاب، «قابشىق» دەپ، قابنىڭ كىشكەنەلىگىن كورسەتەمىز؛ «ۇي»
دەگەن سوزگە «شىك» جۇرناقىن جالغاب «ۇيشىك» دەپ، «ۇيدىك كىشكەنە
لىگىن كورسەتەمىز، ئاغىسىن ئاغىلار.

(39) داغدىلاندىرىۋ. «شىق» (شىلەك) جۇرناقىن جالغانارلىق سوزدەردى
ئايقىزىپ، جالغانىۋ.

(6) «شا» (شە) جۇرناقى زات-سەمىنە سول سەمىدى زاتتىك كىشكەنە-
لىگىن كورسەتۇ «ۇشىن جالغانادى، ماسەلەن، «قۇمان» دەگەن سوزگە «شا»
جۇرناقىن جالغاب، «قۇمانشا» دەپ، قۇماننىڭ كىشكەنەلىگىن كورسەتەمىز؛ «كورپە»
دەگەن سوزگە «شە» جۇرناقىن جالغاب، «كورپەشە» دەپ، كورپەنىڭ كىشكەنە
لىگىن كورسەتەمىز ئاغىسىن ئاغىلار.

ەسكەرتىۋ: قۇنانشا، دۈنەنشە، وگىزشە، بۇقاشا، نىگەنشە، تايىنشا،
• باسقا سونداي سوزدەردە وسى جول مەن بولغان زاتتىك كىشكەنە چانا
سۈيىكىمىلىگىن كورسەتۇ «ۇشىن سول زاتتىك سەمىنە مىناۋ
جۇرناقتار جالغانادى:

«شاق»، «قان»، «قاي» مەمسالى: قۇلن-قۇلىنشاق؛ بوندىوتقان؛ بالابالاتاي
(40) داغدىلاندىرىۋ: «شا» (شە) جۇرناقى جالغانارلىق سوزدەردى ئايقىزىپ،
جالغانىۋ.

(7) «قوي» (كوي، كوي) جۇرناقى زات-سەمىنە سول سەمىدى زاتتى
كۈيتتەۋشىنى اتاۋ «ۇشىن جالغانادى. ماسەلەن، «سىقاق» دەگەن سوزگە «قوي»
جۇرناقىن جالغاب، «سىقاققوي» دەپ، سىقاق كۈيتتەۋشىنى ايتامىز؛ «ازىل»
دەگەن سوزگە «كوي» جۇرناقىن جالغاب، «ازىلكوي» دەپ، «ازىل كۈيتتەۋشىنى
ايتامىز؛ «باتا» دەگەن سوزگە «كوي» جۇرناقىن جالغاب، «باتاكوي» دەپ باتا
كۈيتتەۋشىنى ايتامىز.

(41) داغدىلاندىرىۋ: «قوي» (كوي، كوي) جۇرناقى جالغانارلىق سوزدەردى
ئايقىزىپ، جالغانىۋ.

(8) «نېكى» (دىكى) (*) جۇرناق زات-ەسىمىنە ئىرسەتمەك سول ەسىمدى زاتقا تېيىستى ەكەندىگىن كورسەتمەۋ «ۋىشىن، جالغانادى ماسالان، «كەسى» دەگەن سوزگە «نېكى» جۇرناغىن جالغاب «كەسىمىكى» دەپ، نارسەنىڭ كەسىگە تېيىستى ەكەندىگىن بىلدۈرەمىز. «مال» دەگەن سوزگە «دىكى» جۇرناغىن جالغاب، «مالدىكى» دەپ نارسەنىڭ مالغا تېيىستى ەكەندىگىن بىلدۈرەمىز، تاغىمىن تاغىلار سولاي بولادى.

(42) داغدىلاندىرىۋ: «نېكى» (دىكى) جۇرناق جالغانارلىق سوزدەردى تابىقىزىپ، جالغانىۋ.

(9) «لى» (دى، تى) جۇرناق زات-ەسىمىنە سول ەسىمدى زاتنىڭ ەكىشى زاتتا بارلىغىن، قاتتا مولدىغىن دا كورسەتمەۋ «ۋىشىن، جالغانادى ماسەلەن، «بالا» دەگەن سوزگە «لى» جۇرناغىن جالغاب، «بالالى» دەپ، بالاسى كوپتىگىن كورسەتمەمىز؛ «مال» دەگەن سوزگە «دى» جۇرناغىن جالغاب، «مالدى» دەپ، مالى بارلىغىن جاننا مولدىغىن كورسەتمەمىز؛ «ۇلاق» دەگەن «تى» جۇرناغىن جالغاب، «ۇلاقتى» دەپ ۇلاعى بارلىغىن كورسەتمەمىز، تاغىمىن تاغىلار سولاي بولادى.

(43) داغدىلاندىرىۋ: «لى» (دى، تى) جۇرناغىن جالغانارلىق سوزدەردى تابىقىزىپ، جالغانىۋ.

(10) «سىز» جۇرناق زات-ەسىمىنە سول ەسىمدى زاتنىڭ چوقتىغىن كورسەتمەۋ «ۋىشىن، جالغانادى ماسەلەن، «بالا» دەگەن سوزگە «سىز» جۇرناغىن جالغاب «بالاسىز» دەپ، بالاسى چوقتىغىن كورسەتمەمىز؛ «مال» دەگەن سوزگە «سىز» جۇرناغىن جالغاب «مالسىز» دەپ، مالى چوقتىغىن كورسەتمەمىز؛ «جان» دەگەن سوزگە «سىز» جۇرناغىن جالغاب، «جانسىز» دەپ، جانى چوقتىغىن كورسەتمەمىز؛ تاغىمىن تاغىلار سولاي.

(44) داغدىلاندىرىۋ: «سىز» جۇرناغىن جالغاناتۇن سوزدەردى تابىقىزىپ جالغانىۋ

(11) «لاس» (لەس، داس، دەس، تاس، تەس) جۇرناق زات-ەسىمىنە سول ەسىمدى زاتقا باسقارلار ورتاق ەكەندىگىن كورسەتمەۋ «ۋىشىن، ماسالان، «انا» دەگەن سوزگە «لاس» جۇرناغىن اتالاس دەپ، اناغا ورتاق ەكەندىگىن كورسەتمەمىز؛ «جەر» دەگەن سوزگە «لەس» جۇرناغىن جالغاب، «جەرلەس» دەپ، جەرگە ورتاق ەكەندىگىن كورسەتمەمىز؛

«جول» دەگەن سوزگە «داس» جۇرناغىن جالغاب، «جولداس» دەپ، جولغا ورتاق ەكەندىگىن كورسەتمەمىز؛ «كول» دەگەن سوزگە «دەس» جۇرناغىن جالغاب «كولدەس» دەپ، كولگە ورتاق ەكەندىگىن كورسەتمەمىز؛

(*) «نېكى»، «دىكى» جۇرناق نىڭ (دىك) جالغاۋلاردان شىققان «نېكىكى»، «دىكىكى» ورنىنا «نېكى» «دىكى» بولۇپ كەتكەن.

«قۇدىق» دەگەن سۆزگە «ئاس» جۇرئاعىن جالغاب، «قۇدىقتاس» دەپ، قۇدىققا ورتاق ەكەندىگىن كۆرسەتمىز؛ «شەك» دەگەن سۆزگە «ئەس» جۇرئاعىن جالغاب، «شەكتەس» دەپ، شەككە ورتاق ەكەندىگىن كۆرسەتمىز جانا باسقا سوندايلار.

45) داغدېلاندىرىۋ: «لاس» (لەس، داس دەس ئاس، ئەس)، جۇرئاعىن جالغابىن سۆزدەردى تاپقىزىپ، جالغابىڭ.

18) «ەكە» جۇرئاق زات-ەسىمىنە سول ەسىمدى زاتنى زور تۇتۇڭ ئۇشىن نەمەسە كوڭىلىن اۋلاۋ ئۇشىن؛ «اعا» دەگەن سۆزگە «ەكە» جۇرئاعىن جالغاب «اعا-ەكە» دەسەك، اعانى زور تۇتقانمىز يا كوڭىلىن اۋلاعانىمىز كۆرىندى. «ەكە» جۇرئاق جالپى ەسىمگە جاي جالغانادى؛ جالقى ەسىمگە جالغانعاندا ول جۇرئاق قىسقارتىلىپ ايتىلادى. «ماسالان»، «سېمىل» دەگەن ەسىم جۇرئاق جالغانعاندا، قىسقارتىلىپ «ەس-ەكە» بولۇپ ايتىلادى؛ «يېمرايم» دەگەن ەسىم جۇرئاق جالغانعاندا، قىسقارتىلىپ «ب-ەكە» بولادى ناعىمىن تاغىلار سونداي.

ەسكەرتىۋ: «ەكە» جۇرئاق كۆپىنەسە ۇلكەن ادمدارعا ايتىلادى. كەي سۆزدەردە «ەكە» ورنىنا جالغىز «ي» قوسىلادى. ماسەلەن، اعاي، اپا-اپاي، انا-اناي. كىمىگە سويلەگەندە ەسىمىنە باسقا جۇرئاق، نەمەسە جۇرئاق ورنىنا بۇتەن سۆز جالغانادى، ماسەلەن، جان، ان، مان. سۆيتكىندە «تۇرمۇقامبەت» دەگەن ەسىم «تۇرمان» بولادى، «ەرمۇقامبەت» دەگەن ەسىم «ەرمان» بولادى. «قوسىمۇقامبەت» دەگەن ەسىم «قوسان» بولۇپ «جۇماعالىي» دەگەن ەسىم «جۇماش» بولۇپ جانا باسقا سونداي سۆزدەر، جۇرئاقتار قوسىلىپ ايتىلادى.

46) داغدېلاندىرىۋ. جوعارىدا كۆرسەتمىگەن «ەكە» «جان» «ان» «مان» «ش» جۇرئاقتارىن جالغالىق سۆزدەردى تاپقىزىپ جالغابىڭ.

18) «شاڭ» (شەڭ) جۇرئاق زات-ەسىمىنە سول ەسىمدى زات ەكىنشى زاتنا كورناۋ ەكەندىگىن كۆرسەتىۋ ئۇشىن جالغانادى، ماسەلەن، «شاپان» دەگەن سۆزگە «شاڭ» جۇرئاعىن جالغاب «شاپانشاڭ» دەيمىز، (كىمى ۇستىندە كورنەۋ ەكەندىگىن كۆرسەتىۋ ئۇشىن): «بوريك» دەگەن سۆزگە «شەڭ» جۇرئاعىن جالغاب، «بورىكشەڭ» دەيمىز، (كىمى باسقىنداعى بورىكتىڭ كورنەۋ ەكەندىگىن كۆرسەتىۋ ئۇشىن).

ەسكەرتىۋ: «شاڭ»، «شەڭ» جۇرئاق باسقا ماغانادادا جۇردى. زات ەسىمىنە باسقا ماغانا تۇۋىمىز ئۇشىن جالغانادى، ماسەلەن «اشىۋ» دەگەن سۆزگە «شاڭ» جۇرئاعىن جالغاب، «اشىۋشاڭ» دەپ، اشدۇي وڭاي پايدا بولانۇندىن كۆرسەتمىز، «تەر» دەگەن سۆزگە «شەڭ» جۇرئاعىن جالغاب، «تەرشەڭ» دەپ، تەرى تەز شىعانۇندىن كۆرسەتمىز، «كىر» دەگەن سۆزگە «شەڭ» جۇرئاعىن جالغاب، «كىرشەڭ» دەپ كىر وڭاي قونانۇندىن كۆرسەتمىز.

مۇيتىپ «شاڭ» (شەڭ) جۇرناق زات-سەمىنە سول سەمىدى زاتنىڭ وڭاي پايدا بولانۇندىدىن كۆرسەتۈۋىشى دە جالغانانۇن بولمى شىعادى.
(47) داغدىلاندىرىۋ، «شاڭ» (شەڭ) جۇرناقنار ەكى تۇرلى ماناسىدا جانانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ جالعاتىۋ.

(14) «ا» (ە) جۇرناق زات-سەمىنە، سول زاتنى سىكە اينالدىرىۋ «ۋىشىن جالغانادى: ماسەلەن، «اس» دەگەن سوزگە «ا» جۇرناغىن جالغاب، «اسا» دەيمىز (استى سىكە اينالدىرىۋ «ۋىشىن)؛ «دەم» دەگەن سوزگە «ە» جۇرناغىن جالغاب، «دەمە» دەيمىز، (دەمدى سىكە اۋدارىۋ «ۋىشىن).

(48) داغدىلاندىرىۋ، «ا» (ە) جۇرناق سوزدەردى تابقىزىپ، جالعاتىۋ.
(15) «لا» (لە، دا، دە، تا، تە) جۇرناق زات-سەمىنە سول سەمىدى زات بىن سىتەۋ «ۋىشىن جالغانادى؛ ماسەلەن، «تاغا» دەگەن سوزگە «لا» جۇرناغىن جالغاب، «تاغالا» دەيمىز، (سىتى تاغا مەن سىتەۋ «ۋىشىن)؛ «شەگە» دەگەن سەزگە «لە» جۇرناغىن جالغاب، «شەگەلە» دەيمىز، (سىتى شەگە مەن سىتەۋ «ۋىشىن). «كوز» دەگەن سوزگە «دە» جۇرناغىن جالغاب، «كوزدە» دەيمىز، سىتى كوز بىن، سىتەۋ «ۋىشىن)؛ «تاياق» دەگەن سوزگە «نا» جۇرناغىن جالغاب، «تاياقنا» دەيمىز، (سىتى تاياق بىن سىتەۋ «ۋىشىن). «تىس» دەگەن سوزگە «تە» جۇرناغىن جالغاب، «تىستە» دەيمىز، (سىتى تىس بىن سىتەۋ «ۋىشىن).

(49) داغدىلاندىرىۋ. «لا» (لە، دا، دە، تا، تە) جۇرناقنار جالغانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ، جالعاتىۋ.

(16) «عار» (قار، كەر) جۇرناق زات-سەمىنە باسقانى سول سەمىدى زاتنا بولدىرىۋ «ۋىشىن جالغانادى؛ ماسەلەن «اڭ» دەگەن سوزگە «عار» جۇرناغىن جالغاب، «اڭعار» دەيمىز، (اڭمىدا بولدىرىۋ «ۋىشىن)؛ «باس» دەگەن سوزگە «قار» جۇرناغىن جالغاب، «باسقار» دەيمىز، (باسمىدا بولدىرىۋ «ۋىشىن). «دس» دەگەن سوزگە «كەر» جۇرناغىن جالغاب، «ەسكەر» دەيمىز، (سەمىدە بولدىرىۋ «ۋىشىن).

(50) داغدىلاندىرىۋ. «عار» (قار، كەر) جۇرناق جالغانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ جالعاتىۋ.

(17) «سىن» جۇرناق زات-سەمىنە سول سەمىدى زات سىياقتانۇ «ۋىشىن جالغانادى، ماسەلەن؛ «ادام» دەگەن سوزگە «سىن» جۇرناغىن جالغاب، «ادامسىن» دەيمىز، (ادام سىياقتانۇ «ۋىشىن)؛ «جىگىت» دەگەن سوزگە «سىن» جۇرناغىن جالغاب، «جىگىتسىن» دەيمىز، (جىگىت سىياقتانۇ «ۋىشىن).

(15) داغدىلاندىرىۋ. «سىن» جۇرناغى جالغانارلىق سوزدەردى تابقىزىپ، جالعاتىۋ.

(18) «شىلا» (شىلە) جۇرناق زات - سەمىنە، سول سەمىدى زات سىياقتى

ئىستەۋدى كورسەتمۇ ئۇشىن جالغانادى، ماسەلەن: «قازاق» دەگەن سوزگە «ئىستەۋ»
جۇرناق جالغاب، «قازاقشلا» دەيمىز، (قازاق سىياقتى ئىستەۋ ئۇشىن)؛ «ئىستەك»
دەگەن سوزگە «ئىشلە»، جۇرناق جالغاب، «ئىستەكشىلە» دەيمىز، (ئىستەك سىياقتى
ئىستەۋ ئۇشىن).

52) داغدىلاندىرىۋ: «ئىشلا» (ئىشلە) جۇرناق جالغانلىق سوزدەردى ئاب-
قىزىپ، جالغانىۋ،

19) «ئىق»، (ئىك) جۇرناق زات-ئىسمىنى سول-ئىسمىنى زات-پايدا بولۇپ
كورسەتمۇ ئۇشىن جالغانادى؛ ماسەلەن، «ئوت» دەگەن سوزگە «ئىق»، جۇرناق
جالغاب، «ئوتىق»، دەيمىز (ئوت-پايدا بولۇپ كورسەتمۇ ئۇشىن)؛ «جەل» دەگەن
سوزگە «ئىك» جۇرناق جالغاب «جەلىك» دەيمىز، (جەل-پايدا بولۇپ كور-
سەتمۇ ئۇشىن)؛ بۇل جۇرناقتاردىكى ورنىغا كەي سوزدەردە «ئاي»، «ئەي» جۇرناق-دا
ايتمىلادى، ماسەلەن، «ئوت» دەگەن سوزگە «ئاي»، جۇرناق جالغاب، «ئاي-دەيمىز
(ئوت-پايدا بولۇپ كورسەتمۇ ئۇشىن)؛ «ئەس» دەگەن سوزگە «ئەي»، جۇرناق
جالغاب، «ئەسەي» دەيمىز، (ئەس-پايدا بولۇپ كورسەتمۇ ئۇشىن).

53) داغدىلاندىرىۋ. «ئى»، (ئىك) «ئاي» (ئەي) جۇرناقتارى جالغانلىق سوز-
دەردى ئابقىزىپ جالغانىۋ.

20) «ئىگەر»، جۇرناق زات-ئىسمىنى سول-ئىسمىنى زاتتى قولدا ئىشلىتىشنى
كورسەتمۇ ئۇشىن، ماسەلەن «ساۋدا» دەگەن سوزگە «ئىگەر» جۇرناق جالغاب،
«ساۋداگەر»، دەيمىز، (ساۋدانى قولدا ئىشلىتىشنى كورسەتمۇ ئۇشىن).

54) داغدىلاندىرىۋ. «ئىگەر»، جۇرناق جالغانلىق سوزدەر ئابقىزىپ جالغانىۋ.

21) «ئىداي»، (دەي) «ئىتاي»، (تەي) جۇرناق زات-ئىسمىنى باسقا زاتتى سول-
ئىسمىنى زاتقا بالاعاندا جالغانادى؛ ماسەلەن «ئاي»، دەگەن سوزگە «ئىداي»، جۇر-
ناق جالغاب، «ئىداي» دەيمىز (بىر نارسەنى «ئىداي» بالاعاندا). «كۈن» دەگەن
سوزگە «ئىدەي» جۇرناق جالغاب، «كۈندەي» دەيمىز، «بىر نارسەنى كۈنگە بال-
عاندا» «ئوق» دەگەن سوزگە «ئىتاي» جۇرناق جالغاب، «ئوقتاي» دەيمىز، (ئوققا
بالاعاندا)؛ «ئىشوب» دەگەن سوزگە «ئىتەي» جۇرناق جالغاب، «ئىشوبتەي» دەيمىز،
(ئىشوبكە بالاعاندا).

55) داغدىلاندىرىۋ. داي (دەي) ئاي (تەي) جۇرناق جالغانلىق سوزدەر
ئابقىزىپ، جالغانىۋ.

22) «ئىداعى» (دەگى) جۇرناق زات-ئىسمىنى نارسەنىڭ بولۇشى سول-ئىسمىنى
زاتتا كەندىگەن كورسەتمۇ ئۇشىن جالغانادى؛ ماسەلەن، «ئاۋ» دەگەن سوزگە
«ئىداعى» جۇرناق جالغاب، «ئاۋداعى» دەيمىز، (بولۇشى تاۋدا بولسا)؛ «ئىي»
دەگەن سوزگە «دەگى» جۇرناق جالغاب، «ئىيىدەگى» دەيمىز، (بولۇشى ئىيىدە
بولسا)؛ «ئىجاس» دەگەن سوزگە «ئىداعى» جۇرناق جالغاب، «ئىجاستاغى» دەيمىز،

بولۇپ جاس كەزدە بولسا). «تۇس» دەگەن سۆزگە «تەكى» جۇرناغمىن جالغاب،
«تۇستەكى» دەيمىز، (بولۇپ «تۇس» كەزدە بولسا).

66) داغدالاندىرىۋ. «داعى» (دەگى) جۇرناغمىن جالغارلىق سۆزدەردى
تاپقىزىپ جالغاندۇ.

(2) سىمىن - ەسىمى

§ 1) نارسەلەردىڭ سىمىن كۆرسەتەنۇن سۆزدەردى سىمىن-ەسىمى دەيمىز. سىمىن
ەكى «تۇرلى» (1) تەك سىمىنى، (2) سىمى سىمىنى.

§ 2) نارسەنىڭ تەگىن كۆرسەتەنۇن «سۆزدى تەك سىمىنى دەيمىز، مېسالى،
«اعاش اياق، كۆمىس قاسىق، التىن جۇزدىك، قاعاز اقشا، جەز قۇمان، كىمىز قالپاق،
ماقنا چىچىپ، قايدىس جۇگەن باسقا سوندايلار»
ئىزدەتمۇ. تەك سىمىنى سۆزدەر تاپتىرىۋ.

§ 3) سىمى سىمىنى نارسەنىڭ ئىشىكى، تىمىقى سىر سىمىياتىن: «تۇرىن، «تۇسىن،
«تۇگىن، تۇلغاسىن، «پىشىن، «ھامىن، كۆيىن كۆرسەتەدى. مېسالى، بېمىك، «السا،
جۇۋان، جىگىشكە، تولىق، نازىك، «ار، «سەمىز، «اش، «توق، «شەبەر، «شورقات،
«ۇستا، «ولاق، «اق، «قارا، «قىزىل، «سارى، «كۆك، «جاسىل، «تورى، «كۆرەك، «شابداز، «بۇ-
«ۇرىل، «زىبەرەك، «كەششە، «تەنتەك، «جۇۋاس، «شادىر، «مومىن، «قۇۋ، «سۇم، «اڭقاۋ، «باسقا
سوندايلار.

«سەكەرتىمۇ. سىمىن - ەسىمى تاپىنا «بار»، «جوق»، «وڭقا»، «الشى»
«ئىكە»، «، «جۇپ»، «، «دارا»، «سېياقتى قالپ - ەسىمى سۆزدەردە
كىرەدى.

ئىزدەتمۇ. سىمى سىمىنى سۆزدەر تاپتىرىۋ.

شىرايلار.

§ 4) سىمى سىمىندا «ۇش شىراي بار: (1) جاي شىراي، (2) تالغاۋلى
شىراي، (3) تاشداۋلى شىراي.

§ 5) جاي شىراي «رتىق» كەم دەمەي نارسەنىڭ سىمىق جاي كۆرسەتەدى.
مېسالى، «جاقسى اتان، «جامان قوي، «تەنتەك بالا، «جۇۋاس ات، «شورقات كەسى،
«قىزىل شۇبىرەك، «بېمىك «اعاش، «باسقا سوندايلار.

§ 6) تالغاۋلى شىراي نارسەنىڭ سىمىقنىڭ بىرىنەن «بىرىرتىق» كەملىگىن
كۆرسەتەدى: «ونى كۆرسىتىۋ «ۇش جاي سىمىدا «سۆزىك «ىراق»، «رەك»
دەگەن تالغاۋ قوسىمىشالارى تىركەلدى. 19580

§ 7) «ىراق» قوسىمىشالار «سۆزىك «ىراق»، «سۆزىك «ىراق» قوسىمىشالارى تىركەلدى.

نەركەلەدى؛ مەيسالى، جاقسى-جاقسۇراق، جامان-جاماندراق، زىمىرەك - زىمىرەگىرەك، سەمىز-سەمىزىرەك؛ باسقۇلاردا سۇلايشا .

(1) داغدۇلاندۇرۇش. تۈمەندەگى سۆزدەرگە ئالغاۋ قوسىمىشالارىن نەركەتمۇ. (السا، تۈمەن، اق، قىزىق، سۇر، قارا، سارى شىبار، باي، باتىر، چارلى، جاقىن، المىس، ارزان، قىممەت قۇيىش، سۇيىق، ەركە، تىك، جەڭىل، تەڭىس. نەزدەتمۇ. ئالغاۋ قوسىمىشالارىن نەركەرنىك سۆزدەر ئابىتىرىدۇ .

(§ 8) «راق»، «رەك» قوسىمىشالار سەزدا، ئالغاۋ شىراي بولادى . ماسەلەن، سەمىردان چىلقى بېيىك؛ اتتان اتان مەقتى؛ قاراغايدان قاينىك (السا؛ وساندىن دوسان كىشى؛ نەمىردەن اعاش جەڭىل، تاغىسىن تاغى سوندايلار. ئالغاۋ شىرايىن كۈشەيتكەندە «كوب» دەگەن سۆز قوسىلىپ ايتىلادى، ماسەلەن: سەمىر تۈيەدەن كوب (السا، قوي اتتان ارىزان؛ ئالدىن قاراغاي كوب بېيىك؛ نەمىردەن اعاش كوب جەڭىل تاغىن تاغى سوندايلار .

(2) داغدۇلاندۇرىدۇ. تۈمەندەگى سۆزدەردى ئالغاۋ شىراي مەن كۈشەيتكىمىزۇ. قىستان كۈز جىلى: كۈزدەن شىلدە جىلى؛ ايراننان قەمىز جاقسى؛ اعاشتان نەمىر بەرىك؛ تەزەكتەن تاس اۋىر؛ تۈلكىدەن قاسقۇر ۇلكەن؛ كەسەرتكىدەن جىلان ۇزىن؛ تۈيەدەن عەپىل زور؛ شەكپەندەن كۈپى قالىك؛ بۇلدىرگەندەن شىمە قىزىل؛ جازىۋدان وقۇمۇ وڭاي؛ نەگىزدەن كول كىشى؛ ايدان كۈن چارىق؛ ئايلاقتان قۇرىق ۇزىن؛ بېيىدايدان تارى ۇساق؛ كىمىزدەن شوبەرىك چۇقا؛ كولدىن نەگىز تەرەك؛ قانمەقتان قەمىز سۇيىق .

نەزدەتمۇ. وسىلار سىياقتى سۆزدەردى بالالارغا ئابىتىرىدۇ .

(§ 9) 3 تاڭداۋلى شىراي نارسەنىڭ سىيىقى نە ونە ارتىق، نە ونە كەمەن كۆرسەتەدى؛ ونى كۆرسەتمۇ ۇشىن، جاي شىرايداعى سۆزدىڭ الدىنا ەك ئاق، ئاپ، نەم، بەك، قاس دەگەن سۆزدەر قوسىلىپ ايتىلادى ماسەلەن: ەك جاقسى: ئاق شەشىن: ئاپ زىمىرەك: نەم قورقاق؛ بەك نازىك؛ قاس باتىر؛ باسقۇدا سوندايلار. (3) داغدۇلاندۇرىدۇ. جاي شىرايلى سۆزدەر ئابىتىرىپ ولارغا تاڭداۋ سۆزدە- رىن قوستىرتىدۇ.

(§ 10) تاڭداۋلى شىراي ەكىنىشى نۇرلى دە بولادى: جاي شىرايداعى سۆز تاڭداۋلى شىرايغا تۇسۇڭگە باس دىبىستارى يا باس بۇۋىندارى بولەك الدىنەپ، وعان «پ» دىبىسى جالعانىپ، سول بولەكتەنگەن دىبىستار سۆز الدىنغا قويىلىپ ايتىلادى. ماسالان: ا - نىق = اپ - انىق، و - لاق = وپ - ولان، شو - لاق = شوپ - شولاق قە - سقا = قىپ - قىسقا تا - پىاق = ئاپ - ئاپىاق، جا - لپاق = جاپ - جالپاق سە - مىز = سەپ - سەمىز، د - قشام = پ - نقشام، سۇلايشا باسقۇلارى دا .

(4) داغدۇلاندۇرىدۇ جاي شىرايداعى سۆزدەردى ئابىتىرىپ، ولارغا «پ» قوستىرىپ تاڭداۋلى شىراي ەتكىزىدۇ

§11) كەيدە ئاڭداۋ قوسالقى سۆزدەرنىڭ ورنىغا باسقا سۆزدەردە جۈرەدى . ماسەلەن: وتە جاقسى ، ايرىقشا جۇيرىك ، اسا قۇنناقتى . ئىتېنى ادمە ارىقشا شەبەر . وتە ، ايرىقشا ، ارىقشا ، ئىتېنى ، اسا دەگەن سۆزدەر مۇندا ەك ، ئاق ، ئاب ، ئىم ، بەك ، قاس دەگەن سۆزدەردىڭ ورنىندا ايتىلىپ تۇر .
 §12) داغدالاندىرىۋ . جاي شىرايداعى سۆزدەردى تابقىزىپ ، ولارعا وتە ، ايرىق - شا ، ارىقشا ، اسا ، ئىتېنى ، دەگەن ، دەگەن سۆزدەردى قوسىتىرىپ ، ئاڭداۋ شىراي ئىزىرىۋ .

ەسكە تۇ . ەسىمىز زاتنىڭ سىنىن دا ، ئىتىنىڭ سىنىن دا كورسەتەدى ؛ ماسەلەن ، جاقسى كىسى دەپ دە ، جاقسى ەتكەن دەپ دە ايتامىز ؛ جامان ات دەپ دە ، جامان جۈرەدى دەپ دە ايتامىز ؛ وڭعاي جۇمىس دەپ دە وڭعاي ئىستەدىم دەپ دە ايتامىز ؛ شاپشاڭ ادام دەپ دە ، شاپشاڭ سويلەيدى دەپ دە ايتەمىز ؛ شاپان ات دەپ دە ، شاپان جۈرەدى دەپ دە ايتامىز ؛ بۇلار ۇستەۋ سۆزدەردىڭ ورنىغا جۇرگەندىكتەن ئاق سىن - ەسىم بولماي ۇستەۋ سىمەك بولادى .

§12) سىن - ەسىمنىڭ كەي بىرەۋلەرى زات - ەسىمنىڭ ورنىغا جۈرەدى : ماسەلەن : « ارزان ەتنىڭ سورپاسى ئاتىماس » دەپ ايتىلادى . « ارزان ەتنىڭ » دەگەن ەكى سۆزدىڭ ورنىغا « ارزان » دەگەن جالغىز سۆز جاراپ تۇر سوندىق ئان مۇنداي ، زات بىن سىن ورنىغا بىردەي جۈرەتۇن سۆزدەردى ، زاتسىماق سىن دەيمىز . زاتسىماق سىنىنىڭ جالغاۋلارى دا ، زات - ەسىم جالغاۋلارى دا بىردەي . جالغاۋ جاي سىنىنىڭ وزىنە جالغانباي ، سوڭىنداعى زات ەسىمگە جالغانداي ؛ زاتسىماق سىنىنىڭ وزىنە جالغانداي .

I. زاتسىماق سىن .

1) «الاسا» دەگەن سۆز .	جەكەشە	كۈشە
اناۋ	كىم ؟	الاسالار ؟
ئىلگىر	كىمنىڭ ؟	كىمدە ؟
بارىستاۋ	كىمگە ؟	الاسالاردا ؟
ئايىستاۋ	كىمدى ؟	الاسالاردا ؟
چاتىستاۋ	كىمدە ؟	الاسالاردا ؟
ئىمىستاۋ	كىمەن ؟	الاسالاردان ؟

2) «سەمىز» دەگەن سۆز

اناۋ	نە ؟	جەكەشە	كۈشە
ئىلگىر	نەنىڭ ؟	سەمىز	سەمىزدەر ؟
بارىستاۋ	نەگە ؟	سەمىزدىڭ	سەمىزدەردىڭ ؟
		سەمىزگە	سەمىزدەرگە ؟

قابىستاۋ قانداي مالداردى؟ سەمىز مالداردى
 چاتىستاۋ قانداي مالداردا؟ سەمىز مالداردا
 شىمىستاۋ قانداي مالداردان؟ سەمىز مالداردان
 مۇنان جالعاۋلار سىن سىمىگە جالعاۋباي سۇگىنداعى زات سىمىگە جالعاۋ
 مۇندىسى كۆرىنەدى.

داعىلاندىرىۋ: جاي سىندى سوزدەردى جالعاۋلاتىۋ، ماسەلەن، باي تازاق،
 ساراڭ كىسى. قارا سىمىر، نۇرى ات، قىزىل شاپان، اق كۆيلەك، زىرەك بالا،
 باسقا سوندايلار.

3) « التىن اقشا » دەگەن سۆز

التىن اقشا	قانداي اقشا؟	مەكەشە: اناۋ
التىن اقشانىڭ	قانداي اقشانىڭ؟	ئىلىكتەۋ
التىن اقشاعا	قانداي اقشاعا؟	بارىستاۋ
التىن اقشانى	قانداي اقشانى؟	تابىستاۋ
التىن اقشادا	قانداي اقشادا؟	چاتىستاۋ
التىن اقشادان	قانداي اقشادان؟	شىمىستاۋ
التىن اقشالار	قانداي اقشالار؟	كۆيشە: اناۋ
التىن اقشالاردىڭ	قانداي اقشالاردىڭ؟	ئىلىكتەۋ
التىن اقشالارغا	قانداي اقشالارغا؟	بارىستاۋ
التىن اقشالاردى	قانداي اقشالاردى؟	تابىستاۋ
التىن اقشالاردا	قانداي اقشالاردا؟	چاتىستاۋ
التىن اقشالاردان	قانداي اقشالاردان؟	شىمىستاۋ

سەكەرتىۋ: « قانداي اقشا؟ » دەگەن سۇراۋدىڭ ورنىدا « نە اقشا؟ »
 دەپ سۇرالايدى. قاتتا تەك سىنىدا « قانداي » دان كۆرى « نە » دەپ سۇراۋ
 كۆيەرەك جۇمىسالادى.

داعىلاندىرىۋ. تەك سىنىن كۆرسەتەنۇن سوزدەردى جالعاۋلاتىۋ، ماسەلەن،
 كۆمەس قاسىق، اعاش اباي، قايس جۇگەن جانا باسقا سونداي سوزدەردى.

سەن - ەسەمەنەن تۇۋعان سوز دەر .

تۇبىر سەن-ەسەمەن زاتنىڭ سەنداردىن كۆرسەتەدى . ئارسەنىڭ سەنى قالىبتى كۆپىنەن تەسقىرى بولسا ، ياكى سەنغان وتەتۇن باسقا ئارسە يا مەس بولسا ، سەن-ەسەمەن ەار تۇرلى جۇرناقئار جالغانادى .

(1) «لاۋ» (لەۋ، داۋ، دەۋ، ئاۋ، تەۋ) جۇرناق سەن-ەسەمەن ، انىق سول سەن ەمەستىگەن كۆرسەتەۋۇشۇمىن جالغانادى ، ماسەلەن ، «سارى» دەگەن سوزگە «لاۋ» جۇرناغىن جالغاب «سارلاۋ» دەپ ، انىق سارى ەمەستىگەن كۆرسەتەمىز ؛ «كەر» دەگەن سوزگە «لەۋ» جۇرناغىن جالغاب «كەرلەۋ» دەپ انىق كەر ەمەستىگەن كۆرسەتەمىز ؛ «ۋزىن» دەگەن سوزگە «داۋ» جۇرناغىن جالغاب «وزىنداۋ» دەپ ونشا ۋزىن ەمەستىگەن كۆرسەتەمىز ؛ «كۈرەڭ» دەگەن سوزگە «دەۋ» جۇرناغىن جالغاب «كۈرەڭدەۋ» دەپ ، انىق كۈرەڭ ەمەستىگەن كۆرسەتەمىز ؛ «اق» دەگەن سوزگە «ئاۋ» جۇرناغىن جالغاب «اقتاۋ» دەپ ، انىق اق ەمەستىگەن كۆرسەتەمىز ؛ «كوك» دەگەن سوزگە «تەۋ» جۇرناغىن جالغاب «كوكتەۋ» دەپ ، انىق كوك ەمەستىگەن كۆرسەتەمىز .

(1) داغدىلاندىرىۋ . «لاۋ» (لەۋ، داۋ، دەۋ، ئاۋ، تەۋ) جۇرناقئارى جالغانارلىق سەن-ەسەمەن تاپقىزىپ ، جالغانىۋ .

(2) «شىل» جۇرناق سەن-ەسەمەن ، سول سەنغا بەيىمىگەن كۆرسەتەۋۇشۇمىن جالغانادى ، ماسەلەن ، «اق» دەگەن سوزگە «شىل» جۇرناغىن جالغاب ، «اقتىل» دەپ ، اق تۈسكە بەيىمىگەن كۆرسەتەمىز ؛ «كوك» دەگەن سوزگە «شىل» جۇرناغىن جالغاب ، «كوكشىل» دەپ ، كۆك تۈسكە بەيىمىگەن كۆرسەتەمىز . كەي سەن-ەسەمەنرگە «شىل» ورنىغا «شىل» ، «شىلت» ، «شىلتىم» جۇرناقئار جالغانادى ، ماسەلەن : «سارى» - سارغىل ياكى «سارغىلت» ، «سۇر» - سۇرغىل ، ياكى «سۇرغىلت» ، «بوز» - «بوزغىل» ، ياكى «بوزغىلت» ، «قوتىرل» - قىزغىل ياكى «قىزغىلت» ، «تورى» - «تورغىل» ، جانا باسقا سوندايلار .

كەي سەن-ەسەمەنرگە «شىلت» ورنىغا «قىلتىم» جۇرناق جالغانادى ؛ ماسەلەن ، «اششى» ، «اشقىلتىم» ، «تۇشى» ، «تۇشىلتىم» . داغدىلاندىرىۋ . «شىل» ، «شىلت» ، «شىلتىم» ، «قىلتىم» ، جۇرناقئار جالغانارلىق سوزدەر تاپقىزىپ جالغانىۋ .

(8) «لىق» (لىك، دىق، دىك، نىق، تىك) جۇرناق سەن-ەسەمەن ، سول سەنغان

شىققان دەرەكسىز زاتنىڭ ھىممىن كۆرسەتمىۋۇشىمىن جالغانادى، ماسەلەن، «جاقسى» دەگەن سۆزگە «لىق» جۇرناغىن جالغاب، «جاقسىلىق» دەگەن دەرەكسىز زاتنىڭ ھىممىن كۆرسەتمىمىز. «يىگى» دەگەن سۆزگە «لىك» جۇرناغىن جالغاب، «يىگىلىك» دەگەن دەرەكسىز زاتنىڭ ھىممىن كۆرسەتمىمىز؛ «اراز» دەگەن سۆزگە «دىق» جۇرناغىن جالغاب، «ارازدىق» دەگەن دەرەكسىز زاتنىڭ ھىممىن كۆرسەتمىمىز؛ «تەڭ» دەگەن سۆزگە «دىك» جۇرناغىن جالغاب، «تەڭدىك» دەگەن دەرەكسىز زاتنىڭ ھىممىن كۆرسەتمىمىز؛ «توق» دەگەن سۆزگە «تىق» جۇرناغىن جالغاب، «توقتىق» دەگەن دەرەكسىز زاتنىڭ ھىممىن كۆرسەتمىمىز؛ «زىرەڭ» دەگەن سۆزگە «تىك» جۇرناغىن جالغاب، «زىرىكتىك» دەگەن دەرەكسىز زاتنىڭ ھىممىن كۆرسەتمىمىز جانا باسقا سوندايلار.

داغدىلاندىرىۋ «لىق» (لىك، دىق، دىك، نىق، تىك)، جۇرناقتار جالغانارلىق سۆزدەر تاپقىزىپ جالغانتۇ.

(4) «شىلىق» (شىلىك) جۇرناق سىم-ھىممىنە سول كۆيى قالمىپ بولغاندىن كۆرسەتمىۋۇشىمىن جالغانادى، ماسەلەن، «تار» دەگەن سۆزگە «شىلىق» جۇرناغىن جالغاب، «تارشىلىق» دەپ، تار كۆيى قالمىپ بولغاندىن كۆرسەتمىمىز؛ «ەركىن» دەگەن سۆزگە «شىلىك» جۇرناغىن جالغاب، «ەركىنشىلىك» دەپ، ەركىن كۆيى قالمىپ بولغاندىن كۆرسەتمىمىز جانا باسقا سوندايلار.

(4) داغدىلاندىرىۋ «شىلىق» (شىلىك) جۇرناقتارىن جالغانارلىق سۆزدەر تاپقىزىپ جالغانتۇ.

ەسكەرتىۋ. «كىشكەنە» (ازغانا) دەگەن سىم-ھىممىنە قوس سۆزدەر: كىشكەنە==كىشى، گانا: ازغانا=ازغانا.

(5) «لا» (لە، دا، دە، تە) جۇرناق سىم-ھىممىنە سول تۈردە بولدىرىۋۇشىمىن جالغانادى، ماسەلەن، «جاقسى» دەگەن سۆزگە «لا» جۇرناغىن جالغاب، «جاقسىلا» دىمىز (جاقسى تۈردە بولدىرىۋۇشىمىن)؛ «ادەمە» دەگەن سۆزگە «لە» جۇرناغىن جالغاب، «ادەمەلە» دىمىز. (ادەمە تۈردە بولدىرىۋۇشىمىن)؛ «جامان» دەگەن سۆزگە «دا» جۇرناغىن جالغاب، «جاماندا» دىمىز (جامان تۈردە بولدىرىۋۇشىمىن)؛ «تەڭ» دەگەن سۆزگە «دە» جۇرناغىن جالغاب، «تەڭدە» دىمىز (تەڭ بولدىرىۋۇشىمىن)؛ «اق» دەگەن سۆزگە «تا» جۇرناغىن جالغاب، «اقتا» دىمىز. (اق تۈسە بولدىرىۋۇشىمىن)؛ «تەگىس» دەگەن سۆزگە «تە» جۇرناغىن جالغاب، «تەگىسە» دىمىز (تەگىس بولدىرىۋۇشىمىن).

(6) داغدىلاندىرىۋ «لا» (لە، دا، دە، تە) جۇرناقتار جالغانارلىق سۆزدىردى تاپقىزىپ، جالغانتۇ.

(6) «ار» (ەر) جۇرناق سىم-ھىممىنە سول تۈردە بولۇۋۇشىمىن جالغانادى، ماسەلەن، «اق» دەگەن سۆزگە «ار» جۇرناغىن جالغاب، «عار» دىمىز (اق)

تۇردە بولۇپ (ۋىشەن)؛ «كوك» دەگەن سۆزگە «ەر» جۇرئاندىن جالەب، «كوكەر» دەيمىز. (كوك تۇردە بولۇپ ۋىشەن).

بۇل جۇرئاندىن ورنىغا «اي» (ەي) جۇرئاندىن جالەب، «قوڭىراي» دەيمىز. (قوڭىر تۇردە بولۇپ ۋىشەن)؛ «كوب» دەگەن سۆزگە «ەي» جۇرئاندىن جالەب «كوبەي» دەيمىز (كوب كۈيىندە بولۇپ ۋىشەن).

ەسكەرتىۋ: «ار» (ەر)، «اي» (ەي) جۇرئاندىن اياغى داۋىستى سۆزدەرگە «ر» بولۇپ جالەنئادى، ماسەلەن: قىسقا-قىسقار، ەسكى-ەسكىر.

(6) داغدىلاندىرىۋ: «ار» (ەر)، «اي» (ەي) جۇرئاندىن جالەنئارلىق سۆزدەر ئايقىزىپ جالەنئادى.

(7) «سەن» جۇرئاندىن سەن-سەمىنە سول سەندى سىياقتانئۇ ۋىشەن جالەنئادى؛ ماسەلەن، «جاسى» دەگەن سۆزگە «سەن» جۇرئاندىن جالەب، «جاقسىسەن» دەيمىز. (جاقسى سىياقتانئۇ ۋىشەن)؛ «ۈلكەن» دەگەن سۆزگە «سەن» جۇرئاندىن جالەب، «ۈلكەنسەن» دەيمىز (ۈلكەن سىياقتانئۇ ۋىشەن).

(7) داغدىلاندىرىۋ: «سەن» جۇرئاندىن جالەنئارلىق سۆز ئايقىزىۋ.

(3) سان - ەسەم.

§ 14) سان-ەسەم ئارسلەردىڭ ەسەبىن، ئرەتەن كورسەتەتۇن سۆزدەر. ەسەبىن كورسەتەتۇن سۆزدەر، ماسەلەن، «بەر، ەكى، ۋىش، تورت، بەس، التى، جەتتى، سەگىز، ئوعىز، ون، جىيەرما، وتىز، قىرىق، ەلئۇ، الپىس، جەتپىس، ەكسەن، ئوقسان، ۋىز، مىڭ، مىللىيون؛ بۇلار ەسەبتىك دەپ ئاتالدى.

ئرەتەن كورسەتەتۇن سۆزدەر ماسەلەن: «بىرىنشى، ەكىنشى، ۋىشەنشى، تۇرتىنشى، بەسەنشى، التىنشى، جەتەنشى، سەگىزەنشى، ئوعىزەنشى، ونەنشى، جىيەرمانشى، وتەنەنشى، قىرىقەنشى، ەلئۇنشى، الپىسەنشى، جەتپەنشى، سەكسەنەنشى، ئوقسانەنشى، ۋىزەنشى، مىڭەنشى، مىللىيونەنشى؛ بۇلار ئرەتەننىك دەپ ئاتالدى.

ەسەبتىك سان - ەسەم.

§ 15) ەسەبتىك سان ەكىگە بولىنەدى.

«بىرى جوعارغى كورسەتەلگەن قالپشا ايتىلادى؛ ول جاي ەسەبتىك. ەكىنشى زات ەسەمگە ئىركەلمەي سويلەنەتۇندىگەنەن باسقاراق ايتىلادى: «بىر-بىرەۋ، ەكى-ەكەۋ، ۋىش-ۋىشەۋ، تورت-تۇرتەۋ، بەس-بەسەۋ، التى-التاۋ، جەتتى-جەتەۋ، بۇلايشا اينىلىۋ جەتەگە شەيىن اق بار. بۇلار جاداعاي ەسەبتىك دەپ ئاتالدى.

§ 16) ھەبىتىك ۈلگەندە سانا لادى، ماسەلەن: «ون ھېرە دەگەندە ۈھلى ۈلگەندىن ايتىپ، سونان سولۇ كىشىسىن ايتامىز: ول «ون» نىڭ بىردەن ۈلگەندىگىنىن؛ «ەلىۋ التى» دەگەندە ۈھلى «ەلىۋدى» ايتىپ سونان سەڭ «التىنى» ايتامىز. ول «ەلىۋدىڭ «التىدان» ۈلگەندىگىنىن. «جۇز ەلىۋ» دەگەندە ۈھلى «جۇدى» ايتىپ سونان سولۇ «ەلىۋدى» ايتامىز: ول «جۇز» دىڭ «ەلىۋ» دەن ۈلگەندىگىنىن.

بىرەتتىك سان - ھىسىم.

§ 17) بىرەتتىك دە ۈلگەندە سانا لادى؛ ماسەلەن، «ون ھېرىشى» دەگەندە، ۈھلى «وندى» ايتىپ، سونان سولۇ «ھېرىشى» دەيمىز، «ەلىۋ التىشى» دەگەندە «ەلىۋ» دى ايتىپ سونان سولۇ «التىشى» دەيمىز، «جۇز ەلىۋىشى» دەگەندە «جۇزدى» «ەلىۋ» دەن بۇرىن ايتامىز. بىرەتتىك بەن سانالغاندا ھەبىتىك بەن سانالغانداي ايتىلىپ كەلىپ ەڭ اقىرعى سوز دىڭ اياغىدا بىرەتتىك جۇرناعى «ىشى» جالغانادى؛ ماسەلەن، «مىڭ توغىز جۇز جىيىرما بەسىنشى»، «مىڭ توغىز جۇز ون تورتىنشى» دەگەندەي.

§ 18) بۇلاردان باسقا نارسەنىڭ ھېتىنى ھەس، - بولشەگىنىڭ سانىن كۆرسەتەتۇن سوزدەر بار؛ ولار «بولشەك» دەپ اتالادى. بولشەك سان جارتى، جارم، شىپرەك. قازاقنىڭ تىلىندە بولشەك ساننىڭ ھىسمى تىبىتى از.

§ 19) سان - ھىسىم جالعاۋلارى زات - ھىسىم، سىن - ھىسىم جالعاۋلارى مەن بىردەي ايتىلىۋىنا قاراي جالعاۋلار يا تىگىلىي سانغا جالغانادى، ي جانىنداى باسقا ھىسىمگە جالغانادى. جاداعاي ھەبىتىك باسقا ھىسىمگە قوسارلانىپ ايتىلمايتۇن بو. لىتىقتان جالعاۋلارولارعا قاي كەزدەدە وزىنە جالغانادى. مىسالىدار الې قارايتىق.

ھەبىتىك سان - ھىسىم

I. جاي جالعاۋ

جاداعاي ھەبىتىك

1) جۇۋان سوز دىڭ جالعاۋلارى:

«التاۋ»، دەگەن	سوز.	جەگەشە	كۆپشە
التاۋ	نەشەۋ؟	التاۋ	نەشەۋلەر؟
تەككەۋ	نەشەۋدىڭ؟	التاۋدىڭ؟	نەشەۋلەردىڭ؟
بارستاۋ	نەشەۋكە؟	التاۋعا	نەشەۋلەرگە؟
		التاۋلار	التاۋلاردىڭ

نابىستىۋ	نەشەۋدى؟	التاۋدى	نەشەۋلەردى؟	التاۋلاردى
جانىستىۋ	نەشەۋدە؟	التاۋدا	نەشەۋلەردە؟	التاۋلاردا
شەمىستىۋ	نەشەۋدەن؟	التاۋدان	نەشەۋلەردەن؟	التاۋلاردان

II. جىگىشكە سۆزدىڭ جالعاۋلارى:

« بىرەۋ، دەگەن سۆز.	جەكەشە	كۆپشە
اتاۋ	بىرەۋ	بىرەۋلەر؟
بىلىكتەۋ	بىرەۋدىڭ	بىرەۋلەردىڭ؟
بارىستاۋ	بىرەۋگە	بىرەۋلەرگە؟
نابىستىۋ	بىرەۋدى	بىرەۋلەردى؟
جانىستىۋ	بىرەۋدە	بىرەۋلەردە؟
شەمىستىۋ	بىرەۋدەن	بىرەۋلەردەن؟

داعدىلاندىرىۋ. جاداعاي سانداعى سۆزدەردىڭ بارشاسىن جالعاۋلانمۇ.

جاي سەبتىك

«ون كىسى» دەگەن سۆز.	جەكەشە	كۆپشە
اتاۋ	ون كىسى؟	جونى
بىلىكتەۋ	ون كىسىنىڭ؟	-
بارىستاۋ	ون كىسىگە؟	-
نابىستىۋ	ون كىسىنى؟	-
جانىستاۋ	ون كىسىدە؟	-
شەمىستىۋ	ون كىسىدەن؟	-

داعدىلاندىرىۋ. وسى ۇلگى بويىنشا جاي سەبتىكتەردىڭ باسقۇچلارنى جالعاۋلانمۇ.

رەتتىك

«توغمىزىنشى» دەگەن سۆز.	جەكەشە	كۆپشە
اتاۋ	توغمىزىنشى؟	توغمىزىنشىلار
بىلىكتەۋ	توغمىزىنشىنىڭ؟	توغمىزىنشىلاردىڭ
بارىستاۋ	توغمىزىنشىگە؟	توغمىزىنشىلارغا
نابىستىۋ	توغمىزىنشىنى؟	توغمىزىنشىلاردى
جانىستاۋ	توغمىزىنشىدە؟	توغمىزىنشىلاردا
شەمىستىۋ	توغمىزىنشىدەن؟	توغمىزىنشىلاردىن

II. جاق جالعاۋ.

قاۋەلدەۋ.

ۋىگاشا تاۋەلدەۋ.

تەنشىم	تاۋىم،	جىرمام،	1 نىشى جاق	جەكەشە:
تەنشىك	تاۋىك،	جىرماك،	2 نىشى جاق	
تەنشىسى	تاۋى،	جىرماسى،	3 نىشى جاق	
تەنشىلارم	تاۋلارم،	جىرملارم،	1 نىشى جاق	كويشە:
تەنشىلارك	تاۋلارك،	جىرملارك،	2 نىشى جاق	
تەنشىلارى	تاۋلارى،	جىرملارى،	3 نىشى جاق	

ورتاق تاۋەلدەۋ.

تەنشىمىز	تاۋىمىز،	جىرمامىز،	1 نىشى جاق	جەكەشە:
تەنشىمىز	تاۋىمىز،	جىرماكىز،	2 نىشى جاق	
تەنشىسى	تاۋى،	جىرماسى،	3 نىشى جاق	
تەنشىلارىمىز	تاۋلارىمىز،	جىرملارىمىز،	1 نىشى جاق	كويشە:
تەنشىلارىمىز	تاۋلارىمىز،	جىرملارىمىز،	2 نىشى جاق	
تەنشىلارى	تاۋلارى،	جىرملارى،	3 نىشى جاق	

جىكتەۋ.

اناۋى جىكتەۋ.

تەنشىمىن	تاۋىمىن،	تىنمىن،	1-نىشى جاق	جەكەشە:
تەنشىمىن	تاۋىمىن،	تىنمىن	2-نىشى جاق	
تىنشى	تىن،	تىن	3-نىشى جاق	
—	—	—	1-نىشى جاق	كويشە
—	—	—	2-نىشى جاق	
تىنشىلار	تىنلار	تىنلار	3-نىشى جاق	

سىپايى جىكتەۋ.

تىنشىمىز	تاۋىمىز،	تىنمىز،	1-نىشى جاق	جەكەشە:
تىنشىمىز	تاۋىمىز،	تىنمىز،	2-نىشى جاق	
تىنشى	تىن،	تىن	3-نىشى جاق	
تىنشىلارىمىز	تىنلارىمىز،	تىنلارىمىز،	1-نىشى جاق	كويشە:
تىنشىلارىمىز	تىنلارىمىز،	تىنلارىمىز،	2-نىشى جاق	
تىنشىلارى	تىنلارى،	تىنلارى،	3-نىشى جاق	

ئاۋەلەۋدى سەبتەۋ.

(1 سەبتەۋ

1- كاشا ئاۋەلەۋدى سەبتەۋ.

«ئورتىشى» دەگەن سۆز.

جەكەشە:	1-ئىشى جاق	2-ئىشى جاق	3-ئىشى جاق
اتاۋ	ئورتىشىم	ئورتىشىڭ	ئورتىشىشى
ئىككەۋ	ئورتىشىشىڭ	ئورتىشىشىڭ	ئورتىشىشىڭ
بارستاۋ	ئورتىشىمە	ئورتىشىگە	ئورتىشىشىمە
تاپىستاۋ	ئورتىشىمىدى	ئورتىشىشىدى	ئورتىشىشىمىدى
جاتىستاۋ	ئورتىشىشە	ئورتىشىشىگە	ئورتىشىشىشىشە
شىعىستاۋ	ئورتىشىشىمە	ئورتىشىشىگەن	ئورتىشىشىشىمەن

ئوبىشە:

اتاۋ	ئورتىشىشىمە	ئورتىشىشىگە	ئورتىشىشىشىمە
ئىككەۋ	ئورتىشىشىشىمە	ئورتىشىشىشىگە	ئورتىشىشىشىشىمە
بارستاۋ	ئورتىشىشىشىمە	ئورتىشىشىشىگە	ئورتىشىشىشىشىمە
تاپىستاۋ	ئورتىشىشىشىمە	ئورتىشىشىشىگە	ئورتىشىشىشىشىمە
جاتىستاۋ	ئورتىشىشىشىمە	ئورتىشىشىشىگە	ئورتىشىشىشىشىمە
شىعىستاۋ	ئورتىشىشىشىمە	ئورتىشىشىشىگە	ئورتىشىشىشىشىمە

داعىدىلاندىرىدۇ. باسقا رەتتىكىلەردىكى ئىش، ۋە كاشا ئاۋەلەۋدى نۇرىندە سەبتەۋ.

2- ورتاق ئاۋەلەۋدى سەبتەۋ.

«جەتەۋ» دەگەن سۆز.

جەكەشە:	1-ئىشى جاق	2-ئىشى جاق	3-ئىشى جاق
اتاۋ	جەتەۋىمىز	جەتەۋىڭىز	جەتەۋىشى
ئىككەۋ	جەتەۋىمىزدىڭ	جەتەۋىڭىزدىڭ	جەتەۋىشىڭ
بارستاۋ	جەتەۋىمىزگە	جەتەۋىڭىزگە	جەتەۋىشىگە
تاپىستاۋ	جەتەۋىمىزدى	جەتەۋىڭىزدى	جەتەۋىشىدى
جاتىستاۋ	جەتەۋىمىزدە	جەتەۋىڭىزدە	جەتەۋىشىدە
شىعىستاۋ	جەتەۋىمىزدەن	جەتەۋىڭىزدەن	جەتەۋىشىدەن

ئوبىشە:

اتاۋ	جەتەۋىمىز	جەتەۋىڭىز	جەتەۋىشى
ئىككەۋ	جەتەۋىمىزدىڭ	جەتەۋىڭىزدىڭ	جەتەۋىشىڭ
بارستاۋ	جەتەۋىمىزگە	جەتەۋىڭىزگە	جەتەۋىشىگە

قايىستاۋ جەنەۋلەرىمىزدى جەنەۋلەرىڭىزدى جەنەۋلەرىن
 جاتىستاۋ جەنەۋلەرىمىزدە جەنەۋلەرىڭىزدە جەنەۋلەرىندە
 شىعىستاۋ جەنەۋلەرىمىزدەن جەنەۋلەرىڭىزدەن جەنەۋلەرىنەن
 داغدۇلار بىرۋ. باسقا جاداعاي ەسەيتىك سوزدەردى ورتاق تاۋەلدەۋ تۈرىندە
 جالعاۋلاتىۋ.

2 جىكتەۋ.

1- وڭاشا تاۋەلدەۋدى انايى جىكتەۋ.

جەكەشە:	تاۋىم	تاۋىڭ،	تاۋى
1-ىنشى جاق	—	تاۋىڭىمىن،	تاۋىمىن
2-ىنشى جاق	تاۋىمىسىن	(تاۋىڭىسىن)	تاۋىسىن
3-ىنشى جاق	تاۋىم،	تاۋىڭ،	تاۋى
كويشە:	تاۋلارىم،	تاۋلارىڭ،	تاۋلارى
1-ىنشى جاق	—	تاۋلارىڭىمىن	تاۋلارىمىن
2-ىنشى جاق	تاۋلارىمىسىن	(تاۋلارىڭىسىن)	تاۋلارىسىن
3-ىنشى جاق	تاۋلارىم	تاۋلارىڭ	تاۋلارى

2 - وڭاشا وتاەلدەۋدى سىپايى جىكتەۋ.

جەكەشە:	تاۋىم	تاۋىڭ	تاۋى
1-ىنشى جاق	—	تاۋىڭىمىز	تاۋىمىز
2-ىنشى جاق	تاۋىمىسىز	(تاۋىڭىسىز)	تاۋىسىز
3-ىنشى جاق	تاۋىم	تاۋىڭ	تاۋى
كويشە:	تاۋلارىم	تاۋلارىڭ	تاۋلارى
1-ىنشى جاق	—	تاۋلارىڭىمىز	تاۋلارىمىز
2-ىنشى جاق	تاۋلارىمىسىز	(تاۋلارىڭىسىز)	تاۋلارىسىز
3-ىنشى جاق	تاۋلارىم	تاۋلارىڭ	تاۋلارى

3 - ورتاق تاۋەلدەۋدى انايى جىكتەۋ.

جەكەشە	تاۋىمىز	تاۋىڭىز	تاۋى
1-ىنشى جاق	—	تاۋىڭىزىمىن	تاۋىمىن
2-ىنشى جاق	تاۋىمىزسىن	(تاۋىڭىزسىن)	تاۋىسىن
3-ىنشى جاق	تاۋىمىز	تاۋىڭىز	تاۋى

كوپىشە:	تاۋلارېمىز	تاۋلارېكىز	تاۋلارى
1-بىشى جاق	—	تاۋلارېكىزىمىن	تاۋلارېكىمىن
2-بىشى جاق	تاۋلارېمىزىمىن	(تاۋلارېكىزىمىن)	تاۋلارېمىمىن
3-بىشى جاق	تاۋلارېمىز	تاۋلارېكىز	تاۋلارى

4 - ورتاق تاۋەلدەۋدى سىياپى جىكتەۋ.

جەكەشە:	تاۋەلدەۋدى	تاۋەلدەۋدى	تاۋەلدەۋدى
1-بىشى جاق	—	تاۋەلدەۋدىمىز	تاۋەلدەۋدىمىز
2-بىشى جاق	تاۋەلدەۋدىمىزىمىن	(تاۋەلدەۋدىمىزىمىن)	تاۋەلدەۋدىمىمىن
3-بىشى جاق	تاۋەلدەۋدىمىز	تاۋەلدەۋدىمىز	تاۋەلدەۋدىمىز
كوپىشە:	تاۋلارېمىز	تاۋلارېمىز	تاۋلارى
1-بىشى جاق	—	تاۋلارېكىزىمىز	تاۋلارېمىمىز
2-بىشى جاق	تاۋلارېمىزىمىز	(تاۋلارېكىزىمىز)	تاۋلارېمىمىز
3-بىشى جاق	تاۋلارېمىز	تاۋلارېكىز	تاۋلارى

سان ەسىمىنەن تۇۋعان سوز دەر.

تۇيىر سان-ەسىمدەر زاتنىڭ جاي سانىن كۆرسەتەدى. ماسەلەن: «بىر ات، ەكى قوي، ئۇش سىيىر ئاغىسىن ئاغى سۇنداي: جاي سانغا باسقا ماغانا كىرە-ئۇن بولسا، وندا سان-ەسىمىنە» ار تۇرلى جۇرناقىلار قوسىلادى، ماسالان، ئارسەنىڭ رەتىن كۆرسەتتۇ «ئۇش» سان-ەسىمىنە «ئىشى» جۇرناغىن جالغاب، رەتنىڭ سان-ەسىمىنە «ئىش» سول سىياقتى باسقا جۇرناقىلار كىرىسىپ، سان ەسىمىنە «تۇپ ماغاناسىنان وزگەرەك» ار تۇرلى ماغانا بەرەدى.

مىسالدار:

1) «لىق» (لىك، دىق، دىك، ئىق، نىك) جۇرناقى «لىق» سان ەسىمىنە سول سانغا جۇرەتۇن زاتنىڭ مىمىن اتاۋ «ئۇش جالغانادى؛ ماسەلەن: «التى» دەگەن سوزگە «لىق» جۇرناغىن جالغاب، «التىلىق» دەگەن (التىغا جۇرەتۇن زاتنىڭ ەسىمىن اتاۋ «ئۇش»؛ «جەنى» دەگەن سوزگە «لىك» جۇرناغىن جالغاب، «جەنلىك» دەگەن: (جەنىگە جۇرەتۇن زاتنىڭ ەسىمىن اتاۋ «ئۇش»؛ «ون» دەگەن سوزگە «دىق» جۇرناغىن جالغاب، «وندىق» دەگەن (ونغا جۇرەتۇن زاتنىڭ ەسىمىن اتاۋ «ئۇش»؛ «سەگىز» دەگەن سوزگە «دىك» جۇرناغىن جالغاب، «سەگىزدىك» دەگەن (سەگىزگە جۇرەتۇن زاتنىڭ ەسىمىن اتاۋ «ئۇش»؛ «الپىس» دەگەن سوزگە «تىق» جۇرناغىن جالغاب، «الپىستىق» دەگەن (الپىسقا جۇرەتۇن زاتنىڭ ەسىمىن اتاۋ «ئۇش»؛ «جەتپىس» دەگەن سوزگە «تىك» جۇرناغىن جالغاب، «جەتپىستىك» دەگەن (جەتپىسكە جۇرەتۇن زاتنى اتاۋ «ئۇش» جانا باسقا سۇنداي سوزدەر.

داعىدىلاندىرىۋ: سان ەسىمىنە «لىق» (لىك، دىق، دىك، ئىق، نىك) جۇرناقىلاردى جالغانىۋ.

2) «لا» (لە، دا، دە، ئا، تە) جۇرناقى سان ەسىمىنە دىلى سول سان مەن ەسەپتەۋ «ئۇش جالغانادى؛ ماسەلەن: «جىيىرما» دەگەن سوزگە «لا» جۇرناغىن جالغاب، «جىيىرمالا» دەيمىز: (ئىلى جىيىرما مەن ەسەپتەۋ «ئۇش»؛ «ەكى» دەگەن سوزگە «لە» جۇرناغىن قوسىپ «ەكىلە» دەيمىز: (ئىلى ەكى مەن ەسەپتەۋ «ئۇش»؛ «توغمىز» دەگەن سوزگە «دا» جۇرناغىن جالغاب، «توغمىزدا» دەيمىز: (ئىلى توغمىز مەن ەسەپتەۋ «ئۇش»؛ «قىرىق» دەگەن سوزگە «ئا» جۇرناغىن

جالعاب، «قىرىقتا» دەيمىز (ئىلغى قىرىق بىن سەبىئەۋ «ۋىشەن»؛ سەگىز دەگەن سوزگە «دە» جۇرئاعىن جالعاب، سەگىزدە دەيمىز: (ئىلغى سەگىز بىن سەبىئەۋ «ۋىشەن»؛ «ۋىش» دەگەن سوزگە «تە» جۇرئاعىن جالعاب، «ۋىشەن» دەيمىز: «كىلەك» «ۋىش بىن سەبىئەۋ «ۋىشەن» جانا ياسقا سونداي سوزدەر.

سەككىز تىۋ: «لا» (لە) جۇرئاق جاداعاي سان سىمىنە جالعاىسا، سول ساندا بولىپ مىس ەتىۋدى كورسەتتى، ماسەلەن، «ەكەۋ» دەگەن سوزگە «لە» جۇرئاعىن جالعاب؛ «ەكەۋلە» دەسەك، ەكەۋ بولىپ سىتەگەن ماعانادا بولادى؛ التاۋ دەگەن سوزگە «لا» جۇرئاعىن جالعاب، التاۋلا» دەسەك، التاۋ بولىپ سىتە دەگەن ماعانادا بولادى.

2) سەككىز تىۋ: «لا» (لە، دا، دە، تا، تە) جۇرئاق ورنىغا «دان»، «دەن»، «نان» (نەن) جالعاۋلاردا ايتىلادى؛ ماسەلەن: «التىلا» دەگەننىڭ ورنىغا «التىدان» سەبىئەۋ دەيمىز. «چەتلى» دەگەننىڭ ورنىغا «چەتدەن» سەبىئەۋ دەيمىز.

سەمىدىك.

§20) سەمىدىك دەگەننىمىز سەمىدىردىك زات-سەمىنىڭ، سىن سەمىنىڭ، سان-سەمىنىڭ ورنىغا جۇرئەۋ سوزدەر: ماسەلەن، «مۇعالم» دەگەننىڭ ورنىغا «مەن» دەيمىن، سامان سويلەگەندە اتىڭدى ايتىۋدىك ورنىغا «سەن» دەيمىن انالۇ بالانىڭ اتىن ايتىۋ ورنىغا «ول» دەيمىن. «مەن» «سەن»، «ول» دەگەن سوزدەر زات-سەمىنىڭ ورنىغا جۇرگەن سەبىئەۋ سەمىدىك بولادى.

§21) سەمىدىك قازاق تىلىدە بەس تاراۋ بولادى: 1) جىكتەۋ سەمىدىكى 2) سەلتەۋ سەمىدىكى، 3) سۇراۋ سەمىدىكى، 4) شەكتەۋ سەمىدىكى 5) تانىقتاۋ سەمىدىكى.

1. جىكتەۋ سەمىدىكى.

§22) جىكتەۋ سەمىدىكى دەگەننىمىز سويلەگەن گەزدە سويلەۋشىنىڭ، نىڭ «ۋىشەننىڭ جانا بۆكەدەكىنىڭ جىگىن اشانۇن سوزدەر.

جىكتەۋ ەكى تۈرلى بولغاندىقتان جىكتەۋ سەمىدىكى دەگەنگە بولىدۇ.

1) انايى جىكتەۋ سەمىدىكى، 2) سىپايى جىكتەۋ سەمىدىكى.

انايى جىكتەۋ سەمىدىكى: مەن، سەن.

سىپايى جىكتەۋ سەمىدىكى: مېن، سىز.

2. سەلتەۋ سەمىدىكى.

§23) سەلتەۋ سەمىدىكى دەگەننىمىز بىر نارسەنى كورسەتكەندە ايتىلغان سوزدەر؛ ماسەلەن، چاقىن نارسەنى كورسەتكەندە «وسى»، «بۇل»، «مىناۋ»،

دەيمىز. اللى نارسەنى كۆرسەتكەندە، «سول»، «سوناۋ»، «ئانۋ» دەيمىز. «ئوسى»، «بۇل»، «مىناۋ»، «سول»، «سوناۋ»، «ئانۋ» دەگەن سۆزدەر سىلتەۋ ھىممىتىگى بولادى.

سىلتەۋ ھىممىتىگىنىڭ دە جالغىز جالغالىرىغا وزگەرتىلىپ قويمايدى، وزدەرىگە وزگەرتىگەن بولىدۇ.

3. سۇراۋ ھىممىتىگى.

§ 24 سۇراۋ ھىممىتىگى دەگەنمىز بىرەۋدەن بىر نارسە تۇۋرالى سۇرا. ھاندا ايتىلاتۇن سۆزدەر. ادام تۇۋرالى سۇراساق «كىم؟» دەيمىز، باشقا زاتتار تۇۋرالى سۇراساق، «نە؟» دەيمىز؛ قاي نارسە كەندىگىن سۇراساق «قايسى؟» دەيمىز؛ نارسەنىڭ سىمى ئاقىرىپتى سۇراساق «قانداي؟» دەيمىز؛ نارسەنىڭ مىدال سانى سۇراساق، «نەشە؟» «نەشە؟» دەيمىز؛ نارسەنىڭ مىدال سانى ھەمىس شاماسىن سۇراغاندا «قاندا؟» دەيمىز؛ نارسەنىڭ قاتاردا نەشەشە كەندىگىن سۇراساق، «نەشەشە؟» دەيمىز. مەزگىل تۇۋرالى سۇراساق، «قاشان؟» دەيمىز. «كىم؟»، «نە؟»، «قايسى؟»، «قانداي؟»، «نەشە؟»، «نەشە؟»، «قاندا؟» «نەشەشەشە؟»، «قاشان؟» دەگەن سۆزدەر سۇراۋ ھىممىتىگى بولادى.

4 شەكتەۋ ھىممىتىگى

§ 25 شەكتەۋ ھىممىتىگى دەگەنمىز نارسەنىڭ شەگىن ايتا سويلەگەندە ايتىلاتۇن سۆزدەر، ماسەلەن، «بارى، يارش، ۋوز». «ار» دەگەن سۆز ۋوزى شەكتەۋ جانا باسقا سۆزدەرگەدە قوسىلىپ شەكتەۋ ھىممىتىگىنىڭ ورنىغا جۇرەدى، ماسەلەن، «ار كىم، ار بىر، ار قايسى جانا باسقا كونايدى سۆزدەر.

5. تانەقتاۋ ھىممىتىگى.

§ 26 تانەقتاۋ ھىممىتىگى دەگەنمىز نارسەنىڭ جوتتەن نەمەسە انىق بەلگىلى مەستىگىن، بولماسا تۇگىل مەستىگىن كۆرسەتكەندە ايتىلاتۇن سۆز. ھەر، ماسەلەن، «ش كىم، ش دەمە، دانەمە ھەش بىر-بۇلار جوتتەن كۆر-سەندى؟ كەي، قايسى بىر بۇلار نارسەنىڭ تۇگىل مەستىگىن كۆرەدى. بىرەۋ، اندە كىم، اندە نە انىق بەلگىلى مەستىگىن كۆرسەتەدى.

ھەش كىم، ھەش دەمە، دانەمە، بىرەۋ، اندە كىم، اندە نە دەگەن سۆزدەرنىڭ ھىممىتى شە جالغالىرىغا وزگەرتەدى.

جالعاۋلار .

§ 27) جالعاۋلار ەسىمدىكتەردىڭ تۇرلىسىنە تۇرلىشە جالعانادى . ماسەلەن، چىكتەۋ ەسىمدىگىن سەبتەۋگەدە . چىكتەۋگەدە بولادى، مېراق تاۋەلدەۋگە كەلمەيدى . چىكتەۋ ەسىمدىگى تاۋەلدەۋگە جاننا تاۋەلدى قالپىنداغانا سەبتەۋگە چىكتەۋگە كەلەدى . تانىقتاۋ ەسىمدىگى تاۋەلدى قالپىندا تەگىس كەلمەيدى . مېسال مۇشۇن تۇرلى ەسىمدىكتەردىن الىپ جالعاۋلايتى .

1 . جاي جالعاۋ .

چىكتەۋ ەسىمدىكتەرى .

اناىى چىكتەۋ ەسىمدىگى .

«مەن»	دەگەن سوز .	جەكەشە .	كوپشە .
اناۋ	كىم؟	مەن	
لىك جالعاۋ	كىمنىڭ؟	مەنىڭ (1) (مەنىڭ ورنىنا)	
بارىس جالعاۋ	كىمگە؟	ماعان «مەن» گە ورنىنا)	
تابىس جالعاۋ	كىمدى؟	مەنى «مەنىڭ» ورنىنا)	
جانىس جالعاۋ	كىمدە؟	مەندە	
شىمىس جالعاۋ	كىمنەن؟	مەنەن «مەنەن» ورنىنا	
«سەن»	دەگەن سوز .	جەكەشە	كوپشە

اناۋ	كىم؟	سەن	كىمدە؟	سەندەر
لىك جالعاۋ	كىمنىڭ؟	سەنىڭ (سەنىڭ ورنىنا)	كىمدەردىڭ	سەندەردىڭ
بارىس جالعاۋ	كىمگە؟	ساعان (سەنگە ورنىنا)	كىمدەرگە؟	سەندەرگە
تابىس جالعاۋ	كىمدى؟	سەنى (سەندى ورنىنا)	كىمدەردى؟	سەندەردى
جانىس جالعاۋ	كىمدە؟	سەندە	كىمدەردە؟	سەندەردە
شىمىس جالعاۋ	كىمنەن؟	سەنەن (سەنەن ورنىنا)	كىمدەردەن	سەندەردەن

سېپايى چىكتەۋ ەسىمدىگى .

«مېز» «سىز» دەگەن سوزدەر .	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جەكەشە: اناۋ	كىم؟	مېز	سىز
لىك جالعاۋ	كىمنىڭ؟	مېزدىڭ	سىزدىڭ

(1) چىكتەۋ ەسىمدىكتەردىڭ سەبتەگەندە تۈپكى تۇجاسىدا وزگەرتكۈمەيدى .

(1) *Handwritten text in Arabic script, likely a continuation of the previous page.*

I) אברהם יצחק בן יוסף ושלמה בן יוסף «אבן» חסד

[illegible]

« قبل »

تاپىس جالعاۋ قايسىنى؟ مەننى
 جاتىس جالعاۋ قايسىدا؟ مىنادا
 شىعىس جالعاۋ قايسىدان؟ مىنادان
 (2) داۋىدىلاندىرىۋ. وسى ۇلكى بويىنشا «اناۋ» دەگەن سوزدى جالعاۋلاتىۋ.

سۇراۋ ەسىملىكتىرى :

«كىم؟»	«نە؟»	دەگەن سوز.	جەكەشە	كوبشە
اناۋ	كىم؟	نە؟	كىمدەر؟	نەلەر؟
ىلىك جالعاۋ	كىمنىك؟	نەنىك؟	كىمدەردىك؟	نەلەردىك؟
بارىس جالعاۋ	كىمگە؟	نەگە؟	كىمدەرگە؟	نەلەرگە؟
تاپىس جالعاۋ	كىمدى؟	نەنى؟	كىمدەردى؟	نەلەردى؟
جاتىس جالعاۋ	كىمدە؟	نەدە؟	كىمدەردە؟	نەلەردە؟
شىعىس جالعاۋ	كىمدىن؟	نەدىن؟	كىمدەردەن؟	نەلەردەن؟
«نەشە؟»	«نەشىنى؟»		جەكەشە	كوبشە
اناۋ	نەشەۋ؟	نەشىنىشى؟	نەشەۋلەر؟	نەشىنىشىلەر؟
ىلىك جالعاۋ	نەشەۋدىك؟	نەشىنىشىنىك؟	نەشەۋلەردىك؟	نەشىنىشىلەردىك؟
بارىس جالعاۋ	نەشەۋگە؟	نەشىنىشىگە؟	نەشەۋلەرگە؟	نەشىنىشىلەرگە؟
تاپىس جالعاۋ	نەشەۋدى؟	نەشىنىشىنى؟	نەشەۋلەردى؟	نەشىنىشىلەردى؟
جاتىس جالعاۋ	نەشەۋدە؟	نەشىنىشىدە؟	نەشەۋلەردە؟	نەشىنىشىلەردە؟
شىعىس جالعاۋ	نەشەۋدىن؟	نەشىنىشىدىن؟	نەشەۋلەردەن؟	نەشىنىشىلەردەن؟
«قايسى؟»	«قانداي؟»		جەكەشە	كوبشە
اناۋ	قايسى؟	قانداي؟	قايسىلار؟	قاندايلار؟
ىلىك جالعاۋ	قايسىنىك؟	قاندايدىك؟	قايسىلاردىك؟	قاندايلاردىك؟
بارىس جالعاۋ	قايسىعان؟	قاندايعا؟	قايسىلارعا؟	قاندايلارعا؟
تاپىس جالعاۋ	قايسىنى؟	قاندايدى؟	قايسىلاردى؟	قاندايلاردى؟
جاتىس جالعاۋ	قايسىدا؟	قاندايدا؟	قايسىلاردا؟	قاندايلاردا؟
شىعىس جالعاۋ	قايسىدان؟	قاندايدان؟	قايسىلاردان؟	قاندايلاردان؟
«قاناش؟»	قاشان؟		جەكەشە	كوبشە
اناۋ	قاناش؟	قاشان؟	جوق	جوق
ىلىك جالعاۋ	قاناشنىك؟	قاشاننىك؟	جوق	جوق
بارىس جالعاۋ	قاناشعا؟	قاشانعا؟	جوق	جوق
تاپىس جالعاۋ	قاناشنى؟	قاشاننى؟	جوق	جوق
جاتىس جالعاۋ	قاناشادا؟	قاشانادا؟	جوق	جوق
شىعىس جالعاۋ	قاناشادان؟	قاشاننان؟	جوق	جوق

سۇراۋ ەسىملىكتىرىنىڭ «قاشان» دەگەنلىرى باسقارلى تاۋەلى قالىپ بىن دە ايتىلادى.

3) داغىلاتىرىۋ. جوعارمى جازىلعان سۇراۋ ەسىملىكتىرىنىڭ «بارىن دە تاۋەلى قالىپ بىن جالعاۋلاتىۋ.

شەكتەۋ ەسىملىكتىرى.

§ 28) شەكتەۋ ەسىملىكتىرى تاۋەلى قالىپىدا عانا سەبتەۋكە، جىكتەۋكە كەلەدى. جالعاۋ «وز» دەگەن شەكتەۋ ەسىملىگىندە سەبتەۋ جۇقانىمى بايقالادى. بىراق، ول جۇقانىق «وز» دەگەن سوز قالىپىنى ماعانا سىمغان شىققان نۇرلىرىندە ۇشىرايدى، ماسەلەن، «وزكە» «وزى» دەگەندە بىرەۋىندە بارىس جالعاۋ بار، ەكىنشىسىندە تابىس جالعاۋ باۋسىياقتى، «بىراق»، «وزكە» دەگەن وباسقا «دەگەن ماعانادا، «وزدى»-«وزى» دەگەن «وز-ارا» دەگەن ماعانادا.

«باسقا» دەگەن سوز باسىندا بارىس جالعاۋدان بولغان مەن، بۇل كۇندە «باس» دەگەن سوزدىڭ باستاۋىن كورسەتەيىدى؛ سول سىياقتى «وز-ارا» دەگەن سوزدىڭ ورنىنا. ايتىلىپ تۇرغان «وزدى-«وزى» دەگەن سوز «وز» دەگەن ەسىملىكتىڭ تابىستاۋى بولمايدى.

تانىقتاۋ ەسىملىكتىرى

§ 29) تانىقتاۋ ەسىملىكتىرى كوپىنەسە باسقا ەسىمدەردەن جاسالغان ەسىمدىك. مۇندا «كەي» «ەش» دەگەن سىياقتىلارى عانا نامىز تانىقتاۋ ەسىمدىگى. نامىزىدا، «ئۇبى باسقاسىدا تاۋەلى تۇردە ايتىلادى.

II جاق جالعاۋ.

تاۋەلدەۋ.

وڭاشا تاۋەلدەۋ.

سىلتەۋ ەسىملىكتىرى «ول»، «وسى»، «بۇل»، مىناۋ.

مىناۋىم	مۇنىم	وسىم	ونىم	1	نشى جاق	جەكەشە
مىناۋىڭ	مۇنىڭ	وسىڭ	ونىڭ	2	نشى جاق	
مىناۋى	مۇنىسى	وسىنىسى	ونىسى	3	نشى جاق	
مىناۋلارىم	بۇلارىم	وسىلارىم	ولارىم	1	نشى جاق	كوبىشە:
مىناۋلارىڭ	بۇلارىڭ	وسىلارىڭ	ولارىڭ	2	نشى جاق	
مىناۋلارى	بۇلارى	وسىلارى	ولارى	3	نشى جاق	

سۇراۋ ەسىمىدىكىتەرى: كىم؟ نە؟ نەشەۋ؟ قانشا؟ قانداي؟

- جەكەشە: 1 نىشى جاق كىمىم؟ نەم؟ نەشەۋىم؟ قاندايمىز؟ قانشام؟
 2 نىشى جاق كىمىڭ؟ نەڭ؟ نەشەۋىڭ؟ قاندايىڭ؟ قانشاڭ؟
 3 نىشى جاق كىمى؟ نەسى؟ نەشەۋى؟ قاندايى؟ قانشاسى؟
 كۈبشە: 1 نىشى جاق كىمىدەرىم؟ نەلەرىم؟ نەشەۋلەرىم؟ قاندايلارىم؟ قانشالارىم؟
 2 نىشى جاق كىمدەرىڭ؟ نەلەرىڭ؟ نەشەۋلەرىڭ؟ قاندايلارىڭ؟ قانشالارىڭ؟
 3 نىشى جاق كىمدەرى؟ نەلەرى؟ نەشەۋلەرى؟ قاندايلارى؟ قانشالارى؟
 شەكتەۋ ەسىمىدىكىتەرى «ئوز» «بار» بارشا.

- جەكەشە: 1 نىشى جاق ئوزىم
 2 نىشى جاق ئوزىڭ مېارىڭ بارشاڭ
 3 نىشى جاق ئوزى مېارى بارشاسى
 كۈبشە: 1 نىشى جاق
 2 نىشى جاق وزدەرىڭ بارشالارىڭ
 3 نىشى جاق وزدەرى بارشالارى

تاقىتاۋ ەسىمىدىكىتەرى (1) «كەي» دانەمە «ەش» مېرى.

- جەكەشە: 1 نىشى جاق - دانەمە
 2 نىشى جاق كەيىڭ دانەمەڭ ەش مېرىڭ
 3 نىشى جاق كەيى دانەمەسى ەش مېرى

ورتاق ئاۋەلدەۋ.

«ول»، «وسى»، «ئۇل»، «دەنناۋ»،

- جەكەشە: 1 نىشى جاق ونىمىز وسىمىز مۇنىمىز مېناۋىمىز
 2 نىشى جاق ونىڭىز وسىڭىز مۇنىڭىز مېناۋىڭىز
 3 نىشى جاق ونىسى وسىسى مۇنىسى مېناۋى
 كۈبشە: 1 نىشى جاق ولارىمىز وسىلارىمىز بۇلارىمىز مېناۋلارىمىز
 2 نىشى جاق ولارىڭىز وسىلارىڭىز بۇلارىڭىز مېناۋلارىڭىز
 3 نىشى جاق ولارى وسىلارى بۇلارى مېناۋلارى
 كىم؟ نە؟ نەشەۋ؟ قانداي؟

- جەكەشە: 1 نىشى جاق كىمىمىز؟ نەمىز؟ نەشەۋىمىز؟ قاندايمىز؟ قانشامىز؟
 2 نىشى جاق كىمىڭىز؟ نەڭىز؟ نەشەۋىڭىز؟ قاندايىڭىز؟ قانشاڭىز؟
 3 نىشى جاق كىمى؟ نەسى؟ نەشەۋى؟ قاندايى؟ قانشاسى؟

(1) تانقتاۋ ەسىمىدىكىنىڭ كۈبى باسقا سوزدەردەن بولغان سەبەبى جانا
 ول باسقا سوزدەردىڭ ئاۋەلدەۋى كورساتىلگەندىكىتەن مۇندا ولار قايتا -
 دان كورسەتمەيدى

كوبىشە 1 نىشى جاق كىمىدەرىمىز؟ نەلەرىمىز؟ نەشەۋلەرىمىز قاندايلارىمىز؟
 2 نىشى جاق كىمىدەرىمىز؟ نەلەرىمىز؟ نەشەۋلەرىمىز؟ قاندايلارىمىز؟
 3 نىشى جاق كىمىدەرى؟ نەلەرى نەشەۋلەرى؟ قاندايلارى؟

«وز، بار بارشا»

بارشامىز	بارىمىز	وزىمىز	1 نىشى جاق	جەكەشە:
بارشايمىز	بارىمىز	وزىمىز	2 نىشى جاق	
بارشاسى	بارى	وزى	3 نىشى جاق	
بارشالارىمىز	—	وزدەرىمىز	1 نىشى جاق	كوبىشە:
بارشالارىمىز	—	وزدەرىمىز	2 نىشى جاق	
بارشالارى	—	وزدەرى	3 نىشى جاق	

كەي، دانەمە، ەش بىر.

ەش بىر	دانەمەمىز	كەيىمىز	1 نىشى جاق	جەكەشە:
ەش بىر	دانەمەمىز	كەيىمىز	2 نىشى جاق	
ەش بىر	دانەمەسى	كەيى	3 نىشى جاق	
—	دانەمەلەرىمىز	كەيلەرىمىز	1 نىشى جاق	كوبىشە:
—	دانەمەلەرىمىز	كەيلەرىمىز	2 نىشى جاق	
—	دانەمەلەرى.	كەيلەرى	3 نىشى جاق	

چىكتەۋ.

انايى چىكتەۋ.

مەن، سەن، ول

ولمىن	سەنمىن	مەنمىن	1 نىشى جاق	جەكەشە:
ولسىن	سەنسىن	مەنسىن	2 نىشى جاق	
ول (دى)	سەن (دى)	مەن (دى)	3 نىشى جاق	
ولارمىن	سەندەرمىن	—	1 نىشى جاق	كوبىشە:
ولارمىن	سەندەرمىن	—	2 نىشى جاق	
ولار (دى)	سەندەر (دى)	—	3 نىشى جاق	

ول، وسى، بۇل، مىناۋ.

ولمىن	وسىمىن	بۇمىن	مىناۋمىن	1 نىشى جاق	جەكەشە:
ولسىن	وسىسىن	بۇسىن	مىناۋسىن	2 نىشى جاق	
ول (دى)	وسى (دى)	بۇل (دى)	مىناۋ (دى)	3 نىشى جاق	
ولارمىن	وسىلارمىن	بۇلارمىن	مىناۋلارمىن	1 نىشى جاق	كوبىشە:
ولارمىن	وسىلارمىن	بۇلارمىن	مىناۋلارمىن	2 نىشى جاق	
ولار (دى)	وسىلار (دى)	بۇلار (دى)	مىناۋلار (دى)	3 نىشى جاق	

ئىم ؟ نە ؟ نەشەۋ ؟ قانداي ؟ قانشا ؟

جەكەشە:

- 1 نىشى جاق كىمىمىن ؟ تەمىن ؟ نەشەۋىمىن ؟ قاندايمىن ؟ قانشامىن ؟
- 2 نىشى جاق كىمىمىن ؟ نەمىن ؟ نەشەۋىمىن ؟ قاندايمىن ؟ قانشامىن ؟
- 3 نىشى جاق كىم (دى) ؟ نە (دى) ؟ نەشەۋ (دى) ؟ قانداي (دى) ؟ قانشا (دى) ؟

كوبىشە :

- 1 نىشى جاق كىمەرمىن ؟ نەلەرمىن ؟ — قاندايلارمىن —
 - 2 نىشى جاق كىمەرمىن ؟ نەلەرمىن ؟ نەشەۋىمىن ؟ قاندايمىن ؟ قانشامىن ؟
 - 3 نىشى جاق كىمەرمىن (دى) ؟ نالە (دى) ؟ — قاندايلار (دى) ؟ —
- ەسكەرتىۋ : شەكتەۋ ەسىملىكتەرى ئاۋەلدى كۆيىندە ئانا چىك تەلەدى، ئاننىقتاۋ ەسىملىكى ئاۋەلدى قالپىندا دا تەكىس چىكتەلمەيدى.

سىپايى چىكتەۋ :

مەن ، سەن .

سىز بىز	بىز بىز	جەكەشە : 1 نىشى جاق
سىز سىز	بىز سىز	2 نىشى جاق
سىز (دى)	بىز (دى)	3 نىشى جاق
سىزدەرمىز	بىزدەرمىز	كوبىشە : 1 نىشى جاق
سىزدەرمىز	بىزدەرمىز	2 نىشى جاق
(سىزدەردى)	بىزدەردى (دى)	3 نىشى جاق
- ول ، وسى ، بۇل ، مىناۋ .

مىناۋمىز	بۇمىز	وسىمىز	ولمىز	جەكەشە : 1 نىشى جاق
مىناۋسىز	بۇسىز	وسىسىز	ولسىز	2 نىشى جاق
مىناۋ	بۇل	وسى	ول	3 نىشى جاق
مىناۋلارمىز	بۇلارمىز	وسىلارمىز	ولارمىز	كوبىشە : 1 نىشى جاق
مىناۋلارسىز	بۇلارسىز	وسىلارسىز	ولارسىز	2 نىشى جاق
مىناۋلار	بۇلار	وسىلار	ولار	3 نىشى جاق

ئىم ؟ نە ؟ نەشەۋ ؟ قانداي ؟ قانشا ؟

جەكەشە : 1 نىشى جاق	كىمىمىز ؟ نەمىز ؟ نەشەۋىمىز ؟ قاندايمىز ؟ قانشامىز ؟
2 نىشى جاق	كىمىمىز ؟ نەمىز ؟ نەشەۋىمىز ؟ قاندايمىز ؟ قانشامىز ؟
3 نىشى جاق	كىم ؟ نە ؟ نەشەۋ ؟ قانداي ؟ قانشا ؟
كوبىشە : 1 نىشى جاق	كىمەرمىز ؟ — — — —
2 نىشى جاق	كىمەرمىز ؟ نەلەرمىز ؟ — — — —
3 نىشى جاق	كىمەرمىز ؟ نەلەر ؟ نەشەۋلەر ؟ قاندايلار ؟ قانشالار ؟

وز . ئار ، بارشا

بارشاۋىزىمىز	بارىمىزىمىز	وزىمىزىمىز	جاق	1 نىشى	جەكەشە:
بارشاۋىزىمىز	بارىمىزىمىز	وزىمىزىمىز	جاق	2 نىشى	
بارشاۋىزىمىز	بارىمىزىمىز	وزىمىزىمىز	جاق	3 نىشى	
بارشاۋىزىمىز	بارىمىزىمىز	وزىمىزىمىز	جاق	1 نىشى	كوبشە:
بارشاۋىزىمىز	بارىمىزىمىز	وزىمىزىمىز	جاق	2 نىشى	
بارشاۋىزىمىز	بارىمىزىمىز	وزىمىزىمىز	جاق	3 نىشى	

تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ، چىكتەۋ .

سەبتەۋ .

وڭاشا تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ .

«ول» دەگەن سوز .	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جەكەشە: اتاۋ	ونىم	ونىك	ونىسى
ئىلىكتەۋ	ونىمنىك	ونىكىنىك	ونىسىنىك
بارىستاۋ	ونىما	ونىكا	ونىسىنا
تابىستاۋ	ونىمىدى	ونىكىدى	ونىسىدىن
جانىستاۋ	ونىمىدا	ونىكىدا	ونىسىنىدا
شىعىستاۋ	ونىمىنان*	ونىكىنان	ونىسىنان
كوبشە: اتاۋ	ولارىم	ولارىك	ولارىسى
ئىلىكتەۋ	ولارىمنىك	ولارىكىنىك	ولارىسىنىك
بارىستاۋ	ولارىما	ولارىكا	ولارىسىنا
تابىستاۋ	ولارىمىدى	ولارىكىدى	ولارىسىدىن
جانىستاۋ	ولارىمىدا	ولارىكىدا	ولارىسىنىدا
شىعىستاۋ	ولارىمىنان	ولارىكىنان	ولارىسىنان
«وسى» دەگەن سوز .	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جەكەشە: اتاۋ	وسىم	وسىك	وسىسى
ئىلىكتەۋ	وسىمنىك	وسىكىنىك	وسىسىنىك
بارىستاۋ	وسىما	وسىكا	وسىسىنا
تابىستاۋ	وسىمىدى	وسىكىدى	وسىسىدىن
جانىستاۋ	وسىمىدا	وسىكىدا	وسىسىنىدا
شىعىستاۋ	وسىمىنان	وسىكىنان	وسىسىنان
كوبشە: اتاۋ	وسىلارىم	وسىلارىك	وسىلارىسى
ئىلىكتەۋ	وسىلارىمنىك	وسىلارىكىنىك	وسىلارىسىنىك
بارىستاۋ	وسىلارىما	وسىلارىكا	وسىلارىسىنا

وسىلارنىڭ	وسىلارنىڭدى	وسىلارنىڭدى	تابىستاۋ
وسىلارنىڭدا	وسىلارنىڭدا	وسىلارنىڭدا	جانتىستاۋ
وسىلارنىڭان	وسىلارنىڭان	وسىلارنىڭان	شەيىستاۋ
«نە؟» دەگەن سۆز .			

1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق	جەكەشە: اناۋ
نە؟	نەك؟	نەسى؟	بىلىكتەۋ
نەمنىڭ؟	نەڭنىڭ؟	نەسىنىڭ؟	بارىستاۋ
نەمە؟	نەكە؟	نەسىمە؟	تابىستاۋ
نەمدى؟	نەكدى؟	نەسىمدى؟	جانتىستاۋ
نەمدە؟	نەكدە؟	نەسىمدە؟	شەيىستاۋ
نەمنەن؟	نەكەنەن؟	نەسىنەن؟	كوشە: اناۋ
نەلەرىم؟	نەلەرىڭ؟	نەلەرى؟	بىلىكتەۋ
نەلەرىمنىڭ؟	نەلەرىڭنىڭ؟	نەلەرىنىڭ؟	بارىستاۋ
نەلەرىمە؟	نەلەرىڭمە؟	نەلەرىنمە؟	تابىستاۋ
نەلەرىمدى؟	نەلەرىڭدى؟	نەلەرىمدى؟	جانتىستاۋ
نەلەرىمدە؟	نەلەرىڭدە؟	نەلەرىمدە؟	شەيىستاۋ
نەلەرىمنەن؟	نەلەرىڭنەن؟	نەلەرىمنەن؟	

1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق	«وز» دەگەن سۆز .	جەكەشە: اناۋ
وزىم؟	وزىڭ؟	وزى؟	بىلىكتەۋ	بارىستاۋ
وزىمنىڭ؟	وزىڭنىڭ؟	وزىنىڭ؟	تابىستاۋ	جانتىستاۋ
وزىمە	وزىڭمە	وزىنمە	شەيىستاۋ	كوشە: اناۋ
وزىمدى	وزىڭدى	وزىمدى	بىلىكتەۋ	بارىستاۋ
وزىمدە	وزىڭدە	وزىمدە	تابىستاۋ	جانتىستاۋ
وزىمنەن	وزىڭنەن	وزىنەن	شەيىستاۋ	
وزدەرىم؟	وزدەرىڭ؟	وزدەرى؟	بىلىكتەۋ	بارىستاۋ
وزدەرىمنىڭ؟	وزدەرىڭنىڭ؟	وزدەرىنىڭ؟	تابىستاۋ	جانتىستاۋ
وزدەرىمە	وزدەرىڭمە	وزدەرىنمە	شەيىستاۋ	
وزدەرىمدى	وزدەرىڭدى	وزدەرىمدى		
وزدەرىمدە	وزدەرىڭدە	وزدەرىمدە		
وزدەرىمنەن	وزدەرىڭنەن	وزدەرىمنەن		

1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق	«ئەي» دەگەن سۆز .	جەكەشە: اناۋ
—	كەيىڭ؟	كەيى؟	بىلىكتەۋ	بارىستاۋ
—	كەيىڭنىڭ؟	كەيىڭنىڭ؟		
—	كەيىڭمە	كەيىڭمە		

كەيىن	كەيىنگىدى	—	تابىستاۋ
كەيىندە	كەيىنگىدە	—	جانىستاۋ
كەيىنەن	كەيىنگىنەن	—	شىعىستاۋ
كەيلەرى	كەيلەرىڭ	—	كۆيشە: اتاۋ
كەيلەرىنىڭ	كەيلەرىڭگە	—	ئىلىكتەۋ
كەيلەرىن	كەيلەرىڭگە	—	بارىستاۋ
كەيلەرىن	كەيلەرىڭگە	—	تابىستاۋ
كەيلەرىندە	كەيلەرىڭگە	—	جانىستاۋ
كەيلەرىنەن	كەيلەرىڭگەنەن	—	شىعىستاۋ

ورتاق تاۋەلدەۋدى سەپتەۋ.

«ول» دەگەن سۆز. 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق			
جەكەشە: اتاۋ	ۋىمىز	ۋىڭىز	ۋىمىسى
ئىلىكتەۋ	ۋىمىزدىڭ	ۋىڭىزدىڭ	ۋىمىسىڭىز
بارىستاۋ	ۋىمىزغا	ۋىڭىزغا	ۋىمىسىغا
تابىستاۋ	ۋىمىزدى	ۋىڭىزدى	ۋىمىسىن
جانىستاۋ	ۋىمىزدا	ۋىڭىزدا	ۋىمىسىندا
شىعىستاۋ	ۋىمىزدان	ۋىڭىزدان	ۋىمىسىنان
كۆيشە: اتاۋ	ۋىمىز	ۋىڭىز	ۋىمىسى
ئىلىكتەۋ	ۋىمىزدىڭ	ۋىڭىزدىڭ	ۋىمىسىڭىز
بارىستاۋ	ۋىمىزغا	ۋىڭىزغا	ۋىمىسىغا
تابىستاۋ	ۋىمىزدى	ۋىڭىزدى	ۋىمىسىن
جانىستاۋ	ۋىمىزدا	ۋىڭىزدا	ۋىمىسىندا
شىعىستاۋ	ۋىمىزدان	ۋىڭىزدان	ۋىمىسىنان
«وسى» دەگەن سۆز. 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق			
جەكەشە: اتاۋ	ۋىمىز	ۋىڭىز	ۋىمىسى
ئىلىكتەۋ	ۋىمىزدىڭ	ۋىڭىزدىڭ	ۋىمىسىڭىز
بارىستاۋ	ۋىمىزغا	ۋىڭىزغا	ۋىمىسىغا
تابىستاۋ	ۋىمىزدى	ۋىڭىزدى	ۋىمىسىن
جانىستاۋ	ۋىمىزدا	ۋىڭىزدا	ۋىمىسىندا
شىعىستاۋ	ۋىمىزدان	ۋىڭىزدان	ۋىمىسىنان
كۆيشە: اتاۋ	ۋىمىز	ۋىڭىز	ۋىمىسى
ئىلىكتەۋ	ۋىمىزدىڭ	ۋىڭىزدىڭ	ۋىمىسىڭىز
بارىستاۋ	ۋىمىزغا	ۋىڭىزغا	ۋىمىسىغا

تايىستاۋ	كەيىمىزدى	كەيىگىزدى	كەيىمى
جانىستاۋ	كەيىمىزدە	كەيىگىزدە	كەيىمدە
شىعىستاۋ	كەيىمىزدەن	كەيىگىزدەن	كەيىمدەن
كوبىشە:	كەيىلەرىمىز	كەيىلەرىگىز	كەيىلەرى
ئىلىكتەۋ	كەيىلەرىمىزدىڭ	كەيىلەرىگىزدىڭ	كەيىلەرىڭىز
بارىستاۋ	كەيىلەرىمىزگە	كەيىلەرىگىزگە	كەيىلەرىڭىزگە
تايىستاۋ	كەيىلەرىمىزدى	كەيىلەرىگىزدى	كەيىلەرىڭىز
جانىستاۋ	كەيىلەرىمىزدە	كەيىلەرىگىزدە	كەيىلەرىڭىزدە
شىعىستاۋ	كەيىلەرىمىزدەن	كەيىلەرىگىزدەن	كەيىلەرىڭىزدەن

جىكتەۋ.

وڭاشا تاۋەلدەۋدى انايى جىكتەۋ.

جەكەشە:	ونىم	ونىڭ	ونىسى
1 نىشى جاق	—	ونىڭمىن	ونىسىمىن
2 نىشى جاق	ونىسىمىن	—	ونىسىمىن
3 نىشى جاق	ونىم	ونىڭ	ونىسى
كوبىشە:	ولارىم	ولارىڭ	ولارى
1 نىشى جاق	—	ولارىڭمىن	ولارىمىن
2 نىشى جاق	ولارىسىن	—	ولارىسىن
3 نىشى جاق	ولارىم	ولارىڭ	ولارى
جەكەشە:	وسىم	وسىڭ	وسىسى
1 نىشى جاق	—	وسىڭمىن	وسىسىمىن
2 نىشى جاق	وسىسىمىن	—	وسىسىمىن
3 نىشى جاق	وسىم	وسىڭ	وسىسى
كوبىشە:	وسىلارىم	وسىلارىڭ	وسىلارى
1 نىشى جاق	—	وسىلارىڭمىن	وسىلارىمىن
2 نىشى جاق	وسىلارىسىمىن	—	وسىلارىسىمىن
3 نىشى جاق	وسىلارىم	وسىلارىڭ	وسىلارى
جەكەشە:	نەم؟	نەڭ؟	نەسى؟
1 نىشى جاق	—	نەڭمىن؟	نەسىمىن؟
2 نىشى جاق	نەمىمىن؟	—	نەسىمىن؟
3 نىشى جاق	نەم؟	نەڭ؟	نەسى؟

نەلەرى؟	نەلەرىڭ؟	نەلەرىم؟	كوبىشە :
نەلەرىمىن؟	نەلەرىڭمىن؟	—	1 نىشى جاق
نەلەرىمىن؟	—	نەلەرىمىن؟	2 نىشى جاق
نەلەرى؟	نەلەرىڭ؟	نەلەرىم؟	3 نىشى جاق
ۋوزى	ۋوزىڭ	ۋوزىم	جەكەشە :
ۋوزىمىن	ۋوزىڭمىن	ۋوزىمىن	1 نىشى جاق
ۋوزىمىن	ۋوزىڭمىن	ۋوزىمىن	2 نىشى جاق
ۋوزى	ۋوزىڭ	ۋوزىم	3 نىشى جاق
ۋوزەرى	ۋوزەرىڭ	ۋوزەرىم	كوبىشە :
ۋوزەرىمىن	ۋوزەرىڭمىن	—	1 نىشى جاق
ۋوزەرىمىن	ۋوزەرىڭمىن	ۋوزەرىمىن	2 نىشى جاق
ۋوزەرى	ۋوزەرىڭ	ۋوزەرىم	3 نىشى جاق
كەيى	كەيىڭ	—	جەكەشە :
—	—	—	1 نىشى جاق
—	—	—	2 نىشى جاق
كەيى	كەيىڭ	—	3 نىشى جاق
كەيلەرى	كەيلەرىڭ	—	كوبىشە :
—	—	—	1 نىشى جاق
—	—	—	2 نىشى جاق
كەيلەرى	كەيلەرىڭ	—	3 نىشى جاق

ۋىكاشا تاۋەلدەۋدى سىپايى جەكتەۋ.

سۈنىسى	سۈنىڭ	سۈنىم	جەكەشە :
سۈنىسىمىز	سۈنىڭىمىز	—	1 نىشى جاق
سۈنىسىمىز	—	سۈنىسىمىز	2 نىشى جاق
سۈنىسى	سۈنىڭ	سۈنىم	3 نىشى جاق
سولارى	سولارىڭ	سولارىم	كوبىشە :
سولارىمىز	سولارىڭىمىز	—	1 نىشى جاق
سولارىمىز	—	سولارىمىز	2 نىشى جاق
سولارى.	سولارىڭ	سولارىم	3 نىشى جاق
ۋىسىسى	ۋىسىڭ	ۋىسىم	جەكەشە :
ۋىسىسىمىز	ۋىسىڭىمىز	—	1 نىشى جاق
ۋىسىسىمىز	—	ۋىسىسىمىز	2 نىشى جاق
ۋىسىسى	ۋىسىڭ	ۋىسىم	3 نىشى جاق

وسىلارىڭ	وسىلارىڭ	وسىلارىڭ	كۆپىشە :
وسىلارىڭمىز	وسىلارىڭمىز	—	1 نىشى جاق
وسىلارىڭمىز	—	وسىلارىڭمىز	2 نىشى جاق
وسىلارىڭمىز	وسىلارىڭمىز	وسىلارىڭمىز	3 نىشى جاق
نەسى؟	نەك؟	نەم؟	جەكەشە :
نەسىمىز؟	نەكېمىز؟	—	1 نىشى جاق
نەسىمىز؟	—	نەسىمىز؟	2 نىشى جاق
نەسى؟	نەك؟	نەم؟	3 نىشى جاق
نەلەرى؟	نەلەرىڭ؟	نەلەرىم؟	كۆپىشە :
نەلەرىمىز؟	نەلەرىڭمىز؟	—	1 نىشى جاق
نەلەرىمىز	—	نەلەرىمىز؟	2 نىشى جاق
نەلەرى	نەلەرىڭ؟	نەلەرىم؟	3 نىشى جاق
ۋوزى	ۋوزىڭ	ۋوزىم	جەكەشە :
ۋوزىمىز	ۋوزىڭمىز	—	1 نىشى جاق
ۋوزىمىز	(ۋوزىڭمىز)	ۋوزىمىز	2 نىشى جاق
ۋوزى	ۋوزىڭ	ۋوزىم	3 نىشى جاق
ۋوزەرى	ۋوزەرىڭ	ۋوزەرىم	كۆپىشە :
ۋوزەرىمىز	ۋوزەرىڭمىز	—	1 نىشى جاق
ۋوزەرىمىز	(ۋوزەرىڭمىز)	ۋوزەرىمىز	2 نىشى جاق
ۋوزەرى	ۋوزەرىڭ	ۋوزەرىم	3 نىشى جاق
كەبى	كەبىڭ	—	جەكەشە :
—	—	—	1 نىشى جاق
—	—	—	2 نىشى جاق
كەبى	كەبىڭ	—	3 نىشى جاق
كەبىلەرى	كەبىلەرىڭ	—	كۆپىشە :
—	—	—	1 نىشى جاق
—	—	—	2 نىشى جاق
كەبىلەرى	كەبىلەرىڭ	—	3 نىشى جاق

ورتاق ئاۋەلدەۋدى انابى جىكتەۋ.

سۈنمىسى	سۈنمىسى	سۈنمىسى	جەكەشە :
سۈنمىسىمىز	سۈنمىڭىزىمىز	—	1 نىشى جاق
سۈنمىسىمىز	—	سۈنمىسىمىز	2 نىشى جاق
سۈنمىسى	سۈنمىڭىز	سۈنمىمىز	3 نىشى جاق

سولارى	سولارىڭىز	سولارىمىز	كوبىشە:
سولارىمىن	سولارىڭىزىمىن	—	1 نىشى جاق
سولارىسىمىن	—	سولارىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
سولارى	سولارىڭىز	سولارىمىز	3 نىشى جاق
وسىسى	وسىڭىز	وسىمىز	جەكەشە:
وسىسىمىن	وسىڭىزىمىن	—	1 نىشى چاق
وسىسىمىن	—	وسىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
وسىسى	وسىڭىز	وسىمىز	3 نىشى جاق
وسىلارى	وسىلارىڭىز	وسىلارىمىز	كوبىشە:
وسىلارىمىن	وسىلارىڭىزىمىن	—	1 نىشى جاق
وسىلارىسىمىن	—	وسىلارىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
وسىلارى	وسىلارىڭىز	وسىلارىمىز	3 نىشى جاق
نەسى؟	نەڭىز؟	نەمىز؟	جەكەشە:
نەسىمىن؟	نەڭىزىمىن؟	—	1 نىشى جاق
نەسىمىن؟	—	نەمىزسىمىن؟	2 نىشى جاق
نەسى؟	نەڭىز؟	نەمىز؟	3 نىشى جاق
نەلەرى؟	نەلەرىڭىز؟	نەلەرىمىز؟	كوبىشە:
نەلەرىمىن	نەلەرىڭىزىمىن؟	—	1 نىشى جاق
نەلەرىسىمىن	—	نەلەرىمىزسىمىن؟	2 نىشى جاق
نەلەرى	نەلەرىڭىز؟	نەلەرىمىز؟	3 نىشى جاق
ئوزى	ئوزىڭىز	ئوزىمىز	جەكەشە:
ئوزىمىن	ئوزىڭىزىمىن	—	1 نىشى جاق
ئوزىسىمىن	—	ئوزىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
ئوزى	ئوزىڭىز	ئوزىمىز	3 نىشى جاق
وزدەرى	وزدەرىڭىز	وزدەرىمىز	كوبىشە:
وزدەرىمىن	وزدەرىڭىزىمىن	—	1 نىشى جاق
وزدەرىسىمىن	—	وزدەرىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
وزدەرى	وزدەرىڭىز	وزدەرىمىز	3 نىشى جاق
كەيى	كەيىڭىز	كەيىمىز	جەكەشە:
كەيىمىن	كەيىڭىزىمىن	—	1 نىشى جاق
كەيىسىمىن	—	كەيىمىزسىمىن	2 نىشى جاق
كەيى	كەيىڭىز	كەيىمىز	3 نىشى جاق
كەيىلەرى	كەيىلەرىڭىز	كەيىلەرىمىز	كوبىشە:
—	—	—	1 نىشى جاق
—	—	—	2 نىشى جاق
كەيىلەرى	كەيىلەرىڭىز	كەيىلەرىمىز	3 نىشى جاق

ورتاق تاۋەلدەۋدى سىپايى جىكتەۋ

سۈنمىز	سۈنمىگىز	سۈنمىسى	جەكەشە:
1	بىشى جاق	—	سۈنمىگىز بىز
2	بىشى جاق	سۈنمىز سىز	سۈنمىسىز
3	بىشى جاق	سۈنمىز	سۈنمىسى
كۈشە:	سولارىمىز	سولارىگىز	سولارى
1	بىشى جاق	—	سولارىگىز بىز
2	بىشى جاق	سولارىمىز سىز	سولارىسىز
3	بىشى جاق	سولارىمىز	سولارى
جەكەشە:	وسىمىز	وسىگىز	وسىسى
1	بىشى جاق	—	وسىگىز بىز
2	بىشى جاق	وسىمىز سىز	وسىسىز
3	بىشى جاق	وسىمىز	وسىسى
كۈشە:	وسىلارىمىز	وسىلارىگىز	وسىلارى
1	بىشى جاق	—	وسىلارىگىز بىز
2	بىشى جاق	وسىلارىمىز سىز	وسىلارىسىز
3	بىشى جاق	وسىلارىمىز	وسىلارى
جەكەشە:	نەمىز؟	نەگىز؟	نەسى؟
1	بىشى جاق	—	نەگىز بىز؟
2	بىشى جاق	نەمىز سىز؟	نەسىسىز
3	بىشى جاق	نەمىز؟	نەسى؟
كۈشە:	نەلەرىمىز؟	نەلەرىگىز	نەلەرى
1	بىشى جاق	—	نەلەرىگىز بىز؟
2	بىشى جاق	نەلەرىمىز سىز؟	نەلەرىسىز؟
3	بىشى جاق	نەلەرىمىز؟	نەلەرى؟
جەكەشە:	ۋوزىمىز	ۋوزىگىز	ۋوزى
1	بىشى جاق	—	ۋوزىگىز بىز
2	بىشى جاق	ۋوزىمىز سىز	ۋوزىسىز (ۋوزىگىز سىز)
3	بىشى جاق	ۋوزىمىز	ۋوزى
كۈشە:	ۋزىدەرىمىز	ۋزىدەرىگىز	ۋزىدەرى
1	بىشى جاق	—	ۋزىدەرىگىز بىز
2	بىشى جاق	ۋزىدەرىمىز سىز	ۋزىدەرىسىز (ۋزىدەرىگىز سىز)
3	بىشى جاق	ۋزىدەرىمىز	ۋزىدەرى

5. ەتەستەك

ەتەستەك دەگەنلىك زاتتاردىكى ەتكەن-ەتەگەن ئىستەرىن كۆرسەتەتۇن سۆزدەر.

«بۇلت تورلادى؛ كۈن جاۋدى؛ سۇۋ ئاسىدى»، «بۇلت تورلامادى؛ كۈن جاۋمادى؛ سۇۋ ئاسىمادى» دەيمىز. بۇلت، كۈن، سۇۋ-زانتار. «تورلادى»، «جاۋدى»، «ئاسىدى» دەگەن سۆزدەر بولغان ئىستەردى كۆرسەتەدى. «تورلامادى»، «جاۋمادى»، «ئاسىمادى» دەگەن سۆزدەر بولمىغان ئىستەردى كۆرسەتەدى. «تورلادى-تورلامادى، جاۋدى-جاۋمادى ئاسىدى-ئاسىمادى دەگەن سۆزدەر ەتەستەك بولادى.

داغدىلاندىرىدۇ. بولغان ئىستى دە، بولمىغان ئىستى دە كۆرسەتەتۇن ەتەستەكەر ئابە زىدۇ.

ەتەستەك بولغان، بولمىغان ئىستى كۆرسەتمەۋىنە قاراي، 1) بولمىدى ئىستى، 2) بولمىدى ئىستى ەتەستەك بولمىدى ەكى ايدىرلادى.

ۋان كەيىن ۈزگەرىۋ ئۇرلەرىنە قاراي، 1) جاي ئۇرلى، 2) كۆسەشمە ئۇرلى، 3) ەسەشمە ئۇرلى ەتەستەك بولمىدى، ۋىش ايدىرلادى. ەتەستەك جاي ئۇرلى: سولەكەل، وقى.

ەتەستەك كۆسەشمە ئۇرلەرى: سويلەدى، سويلەپ، سويلەگەلى؛ كەلسە، كەلىپ، كەلىگەلى؛ وقىپ، وقىپ، وقىمالى.

ەتەستەك ەسەشمە ئۇرلەرى: 1) زات-ەسەشمە ئۇرلى: سويلەۋ، كەلۋ، وقىۋ؛ 2) سەن-ەسەشمە ئۇرلى: سويلدۇشى، سويلەگەن، سويلەيتۇن؛ كەلۋشى، كەلىگەن، كەلەتۇن؛ وقۇشى، وقىغان، وقۇشى.

ەتەستەك.

ەتەستەك ئۇرلەرنىڭ قايسىسىنىدا بولسا، ەتەس ئۇرلى مىناداي:

1) ساباقتى ەتەس، 2) سالت ەتەس، 3) ورتاق ەتەس، 4) ۈزدىك ەتەس، 5) ۈزگەلىك ەتەس، 6) بەدەلىك ەتەس، 7) ئىرقىمىز ەتەس، 8) شاعىمىز ەتەس، 9) دۇرۇملىك ەتەس، 10) ۈسۈملىك ەتەس.

ەسكەرتىۋ بۇل ەتەستەكلەرنىڭ نەگىزلىرى-ساباقتى ەتەس بەن سالت ەتەس. باسقارلى سولاردان شەققان ئۇرلىك ەتەستەر.

(4) وزىك ەتس

وزىك ەتس دەيمىز - سىنەۋشى باسقاعا سىتەرلىك سىمىن وزىنە سىنەسە، مېسالى: شىن جۇۋىندىم؛ سەن ئاراندىك؛ ول ماقتاندى. «جۇۋىندىم» دەسە باسقانى جۇۋىغان بولار ەدى؛ «جۇۋىندىم» دەگەندە «وزىن جۇۋىغان بولادى، يامىنى سىنى باسقاعا ەمەس، وزىنە سىنەگەن بولادى. «ئارادىم» دەسە، باسقانى ئاراغان بولار ەدى، «ئاراندىم» دەگەندە سىنى باسقاعا ەمەس، «ماقتادى» دەسە، باسقانى ماقتانغان بولار ەدى، «ماقتاندى» دەگەندە باسقانى ەمەس، «وزىن ماقتانغان بولادى. «جۇۋىندىم» «ئاراندىم» «ماقتاندى» دەگەن سىماقتى باسقاعا سىتەرلىك سىنى وزىنە سىنەۋدى كورسەتەتۇن سوزدەردى وزىك ەتس دەيمىز. داغدىلاندىرىۋ. قىمىراغات كىتابىنەن «بىر ماقالا الېب. سونداغى وزىك ەتسەردى كورسەتكىزىۋ.

(5) وزگىلىك ەتس

وزگىلىك ەتس دەيمىز - بىرەۋدىك سىنە سەبەبىكەر بولمۇدى. مېسالى: اتنى جۇرگىزدى، قويدى ورگىزدى، تۇيەنى بۇرغىزدى دەگەندە اتنىڭ جۇرۇش، قويدىڭ ورۇش، تۇيەنىڭ تۇرۇش سەبەبىكەر بولغاندى كەرسەتەدى. ولار وزدىگىنەن سىنەسە، «ات جۇردى، قوي جۇردى، تۇيە تۇردى» بولار ەدى. «جۇرگىزدىم»، «ورگىزدىم»، «تۇرغىزدىم» دەگەن سىماقتى بىرەۋدىك سىنە سەبەبىكەر سىنى كورسەتەتۇن سوزدەردى وزگىلىك ەتس دەيمىز. داغدىلاندىرىۋ. قىمىراغات كىتابىنەن «بىر ماقالا الېب. سونداغى وزگىلىك ەتسەردى كورسەتكىزىۋ.

(6) بەدەلى ەتس

بەدەلى ەتس دەيمىز - سىنى بىرەۋ ارقىلى سىنەۋدى، مېسالى: قات جازدىردى، ولەڭ ايتىدىردى، «ئى سالىدىردى، كىتاب الدىردى. «جازدىردى»، «ايتىدىردى»، سالىدىردى، الدىردى دەگەندە بارىدە بىرەۋ ارقىلى سىنەگەن سىن بولادى. وسىنداي سوزدەردى بەدەلى ەتس دەيمىز. داغدىلاندىرىۋ. قىمىراغات كىتابىنەن «بىر ماقالا الېب. سونداغى بەدەلى ەتسەردى، كورسەتكىزىۋ.

(7) بىرقىسىم ەتس

بىرقىسىم ەتس دەيمىز - سىنەلۇ بىرقى سىنەۋشمەن با-قادا بولغان سىنى، مېسالى: ات جەگىلى، قويان قۇيلىدى، قوزى سويىلىدى دەگەندە ات بىرقىسىم

جەگىلىپ تۇر، قويان بىرىقسىز قۇۋىلىپ تۇر، قوزى بىرىقسىز سويىلىپ تۇر. «جەگىلى»
«قۇۋىلى» ، «سويىلى» دەگەن سىياقتى سۆزدەردى بىرىقسىز ەتىس دەيەز.
«داغدىلاندى» . قىيراغات كىتابىنەن «بىر ماقالا الېم، سونداغى بىرىقسىز
ەتىستەردى كۆرسەتكىزىۋ.

(8) شاعىس ەتىس.

شاعىس ەتىس دەيمىز - ورتاق ىستى ئىستەۋگە سەبەبىگەر بولىۋىدى. مېيسالى:
بالالاردى كۆرەستىردىم، ەلدى تابىستىردىم، مگى جاعىن سوعىستىردىم. «كۆرەس -
تىردىم» دەگەندە كۆرەستىۋەلەرنە مەن سەبەبىگەر بولغانىمىن ؛ «تابىستىردىم»
دەگەندە تابىستىۋالارىنا مەن سەبەبىگەر بولغانىمىن ؛ «سوعىستىردىم» دەگەندە
سوعىستىۋالارىنا مەن سەبەبىگەر بولغانىمىن ؛ «كۆرەستىردىم» ، «تابىستىردىم» ،
«سوعىستىردىم» دەگەن سىياقتى سۆزدەردى شاعىس ەتىس دەيەز.
«داغدىلاندى» . قىيراغات كىتابىنەن «بىر ماقالا الېم، سونداغى شاعىس
ەتىستەردى كۆرسەتكىزىۋ.

(9) دۇركىندى ەتىس

دۇركىندى ەتىس دەيمىز - قايتا - قايتا ئىستەلەتۇن ىستى. مېيسالى: قات
جازىلادىم، مىلتىق اتقىلادىم، قولنان جۇلقىلادىم. «جازىلادىم»، «اتقىلادىم»،
«جۇلقىلادىم» دەگەن سۆزدەر ىستىڭ «بىر برەت ەمەس، «بىر نەشە برەت
ئىستەلگەننى كۆرسەتەدى. «جازىلادىم»، «اتقىلادىم»، «جۇلقىلادىم» دەگەن سىياقتى
سۆزدەردى دۇركىندى ەتىس دەيمىز.
«داغدىلاندى» . قىيراغات كىتابىنەن «بىر ماقالا الېم، سونداغى دۇركىندى
ەتىستەردى كۆرسەتكىزىۋ.

(10) وسىڭكى ەتىس.

وسىڭكى ەتىس دەيمىز - كۈشەيگەن ىستى. مېيسالى: ات جۇرىڭكىرەدى؛
سۇۋ تاسىڭقىرادى؛ بالا ۋىمىڭناڭقىرادى؛ «جۇرىڭكىرەدى» دەگەندە «جۇرىۋ كۈشەيگەننى
كۆرىنەدى؛ «تاسىڭقىرادى» دەگەندە تاسقىن كۈشەيگەننى كۆرىنەدى. «جۇرىڭكى
مىرەدى»، «تاسىڭقىرادى»، «ۋىمىڭناڭقىرادى» دەگەن سىياقتى سۆزدەردى وسىڭكى
ەتىس دەيمىز.

«داغدىلاندى» . بالا باسنى «بىر نەشە وسىڭكى ەتىستەردى كۆرسەتەتۇن
سۆزدەر تابىقىزىۋ.

مرايىلار.

«ئىس» تۈرلى براى مەن سويلەنەدى. ول برايلاردىڭ كۆپىنەسە جۇمىسالانۇن تۈرلەرى مىنلار: (1 تۇيىق براى، 2 بىيلىك براى، 3 اشىق براى، 4 شارىتى براى، 5 ەرەۋىل براى، 6 رەنىش براى، 7 قالاۋ براى، 8 سەنىملى براى، 9 سەنىمىس براى، 10 مۇڭ براى، 11 كۆنىس براى، 12 قايراۋ براى، 13 نىزالى براى، 14 تەرىس براى، 15 بولجال براى.

(1 تۇيىق براى.

«ئىستىك بەنى تۇيىق تۇرغاندا جۇمىسالانۇن «ئىس براىمىن تۇيىق براى دەيمىز؛ ماسەلەن: جازىق، جىلاماق، كۈرەسبەك، جۇۋىباق، جاتقىزباق، قازدىرماق، جەگىلمەك، اتىستىرماق، شاپقىلاماق، الشقىراماق (بولمىدى «ئىتى ەنىستىكتە). جازباسقا، جىلاماسقا، كۈرەسبەسكە، جۇۋىنباسقا، قازدىرماستما، جاتقىزباسقا، جەگىلمەسكە، اتىستىرماستما، شاپقىلاماستما، الشقىراماستما (بولمىسىز «ئىتى ەنىستىكتە). مۇندا «ئىس تۈرلىرى سەزىلسەدە، براى تۈرى تۇيىق، براى وڭى بۇرگەۋلى، اشىق سەزىلمەيدى.

تۇيىق براى ەنىستىك «بىي ئاراب جالىپى تۈرى. سوندىقتان جالىپى ەنىستىك جايىنان سويلەگەندە ەنىستىك تۇيىق براىمىن تۇتىنامىز. باسقا برايلاردىڭ «ار قايسىسىن «وز ورنىندا تۇتىنامىز؛ سوندىقتان «ار برايدىڭ جالعاۋلارى وزىنشە باسقا - باسقا بولادى.

« ەنىستىكتەر برايلارمەن وزگەرگەندە «كى تۈرلى اينىلادى. ۱) دارا تۈردە، ۲) قوسار تۈردە؛ قوسار تۈردە سويلەگەندە كۆمەكشى ەنىستىكتىر قوسىلا اينىلادى. كۆمەكشى ەنىستىكتىر دەگەنمىز: تۇرماق، جۇرمەك، وتىرماق، جانىاق، بارماق، بولماق، الماق، بەرمەك، كەلمەك، كەتپەك، كۆرمەك، وتپەك، ئاستاماق، قويماق، قالماق، ەمەك. بۇلاردان باسقا ەنىستىكتىر جاي ەنىستىك بولادى.

قوسار تۈردە سويلەنگەندە جاي ەنىستىكتىر ماغانا بەرىۋشى بولپ الدا جۈرەدى. كۆمەكشى ەنىستىكتىر وزگەرىۋشى بولپ، سۆگىندا جۈرەدى. قوسار تۈرىن قويا تۇرىپ قازىردە دارا تۈرىن كۆرسەتەمىز. قوسار تۈرى ەنىستىكتىڭ كوسامەشەمەن ەسىمىشە جايىنان سويلەگەندە كۆرسەتەلمەكشى.

ەنىستىكتىڭ تۈپكى تۈرى سابىقتى ەيىس بەن سالت ەنىس؛ وزگەلەرى تۇۋىندى ەنىستىر. سوندىقتان - باستاپقى ەكەۋى «كى اق مۇشەلى. ۱) تۈپىر، ۲) جالعاۋ؛ باسقا ەنىستىر «ۇش مۇشەلى: ۱) تۈپىر، ۲) جۇرناق، ۳) جالعاۋ، تۈپىرەن جۇرناق «كاۋن جالعاۋدان ايمىرىپ سويلەگەندە تۇقىل دەيمىز. «سۈيتىپ، جالعاۋ تۈپكى ەنىستىردىڭ تۈپىرىشە جالعاۋادى؛ تۇۋىندى ەنىستىردىڭ تۇتىلما جالعاۋادى.

اتىستىر	—	اتىستىر ئىگدار	اتىستىر سىن
شابقىلا	—	شابقىلا ئىگدار	شابقىلا سىن
الەكقىرا	—	الەكقىرا ئىگدار	الەكقىرا سىن

بولمىسىز تۇرلەرى:

چەكەشە: جازبا	جازبايىن	جازبا	جازباسىن
جىلاما	جىلامايىن	جىلاما	جىلاماسىن
كۆرەسبە	كۆرەسبەيىن	كۆرەسبە	كۆرەسبەسىن
جۇۋىنبا	جۇۋىنبايىن	جۇۋىنبا	جۇۋىنباسىن
قازدىرما	قازدىرمايىن	قازدىرما	قازدىرماسىن
جاتقىزبا	جاتقىزبايىن	جاتقىزبا	جاتقىزباسىن
جەگىلمە	جەگىلمەيىن	جەگىلمە	جەگىلمەسىن
اتىستىرما	اتىستىرمايىن	اتىستىرما	اتىستىرماسىن
شابقىلاما	شابقىلامايىن	شابقىلاما	شابقىلاماسىن
الەكقىراما	الەكقىرامايىن	الەكقىراما	الەكقىراماسىن
جازبا	—	جازبا ئىگدار	جازباسىن
جىلاما	—	جىلاما ئىگدار	جىلاماسىن
كۆرەسبە	—	كۆرەسبە ئىگدار	كۆرەسبەسىن
جۇۋىنبا	—	جۇۋىنبا ئىگدار	جۇۋىنباسىن
قازدىرما	—	قازدىرما ئىگدار	قازدىرماسىن
جاتقىزبا	—	جاتقىزبا ئىگدار	جاتقىزباسىن
جەگىلمە	—	جەگىلمە ئىگدار	جەگىلمەسىن
اتىستىرما	—	اتىستىرما ئىگدار	اتىستىرماسىن
شابقىلاما	—	شابقىلاما ئىگدار	شابقىلاماسىن
الەكقىراما	—	الەكقىراما ئىگدار	الەكقىراماسىن

سىپايى جەكتەۋ.

بولمىدى تۇرلەرى.	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
چەكەشە: جاز	جازايىق	جازىگىز	جازسىن
جىلا	جىلايىق	جىلاگىز	جىلاسىن
كۆرەس	كۆرەسەيىك	كۆرەسەگىز	كۆرەسەسىن
جۇۋىن	جۇۋىنبايىق	جۇۋىنباگىز	جۇۋىنباسىن
قازدىر	قازدىرايىق	قازدىرىگىز	قازدىرەسىن
جاتقىز	جاتقىزايىق	جاتقىزىگىز	جاتقىزەسىن

چە گىل	چە گىلە يىك	چە گىلىگىز	چە گىلە مەن
اتىستىر	اتىستىر ايدىق	اتىستىر يگىز	اتىستىر سەن
شابقىلا	شابقىلايدىق	شابقىلاگىز	شابقىلا سەن
الىكقىرا	الىكقىرايدىق	الىكقىراگىز	الىكقىرا سەن
كوبىشە: جاز	جازالىق	جازىگىزدار	جاز سەن
جىلا	جىلالىق	جىلاگىزدار	جىلا سەن
كۆرەس	كۆرەسەلىك	كۆرەسىگىزدەر	كۆرەسى سەن
جۇۋىن	جۇۋىنالىق	جۇۋىنىگىزدار	جۇۋىن سەن
قازدىر	قازدىرالىق	قازدىرىگىزدار	قازدىر سەن
جانتقىز	جانتقىزالىق	جانتقىزىگىزدار	جانتقىز سەن
اتىستىر	اتىستىرالىق	اتىستىرىگىزدار	اتىستىر سەن
چە گىل	چە گىلەلىك	چە گىلىگىزدەر	چە گىل سەن
شابقىلا	شابقىلالىق	شابقىلاگىزدار	شابقىلا سەن
الىكقىرا	الىكقىرالىق	الىكقىراگىزدار	الىكقىرا سەن

بولمىسىز تۇرلەرى:

جاز با	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جىلاما	جاز بايىق	جاز باگىز	جاز با سەن
كۆرەسبە	جىلامايدىق	جىلاماگىز	جىلاما سەن
جۇۋىنبا	كۆرەسبە يىك	كۆرەسبەگىز	كۆرەسبە سەن
قازدىرما	جۇۋىنبايدىق	جۇۋىنباگىز	جۇۋىنبا سەن
جانتقىزبا	قازدىرمايدىق	قازدىرماگىز	قازدىرما سەن
چە گىلە	جانتقىزبايدىق	جانتقىزباگىز	جانتقىزبا سەن
اتىستىرما	چە گىلە يىك	چە گىلەگىز	چە گىلە سەن
شابقىلاما	اتىستىرمايدىق	اتىستىرماگىز	اتىستىرما سەن
الىكقىراما	شابقىلامايدىق	شابقىلاماگىز	شابقىلاما سەن
كوبىشە: جاز با	الىكقىرامايدىق	الىكقىراماگىز	الىكقىراما سەن
جىلاما	جاز بالىق	جاز باگىزدار	جاز با سەن
كۆرەسبە	جىلامالىق	جىلاماگىزدار	جىلاما سەن
جۇۋىنبا	كۆرەسبەلىك	كۆرەسبەگىزدەر	كۆرەسبە سەن
قازدىرما	جۇۋىنبالىق	جۇۋىنباگىزدار	جۇۋىنبا سەن
جانتقىزبا	قازدىرمالىق	قازدىرماگىزدار	قازدىرما سەن
چە گىلە	جانتقىزبالىق	جانتقىزباگىزدار	جانتقىزبا سەن
	چە گىلەلىك	چە گىلەگىزدەر	چە گىلە سەن

اتىستىرما	اتىستىرما	اتىستىرما	اتىستىرما
شايقىلاما	شايقىلاما	شايقىلاما	شايقىلاما
المىقىراما	المىقىراما	المىقىراما	المىقىراما

3. اشىق بىر اى.

« تىنى اشىق باياندايتۇن » سوزدىك « تۇرىن اشىق بىر اى دەيمىز » اشىق بىر ايداعى سوزدە بىيلىك بىر ايداعى « ئۇش چاقتان باسقا غۇش مەزگىل مەن سويلەنەن بىر گەرەدى .

ا. ا. بىي چىكتەن .

وسى شاق .

بولمىدى تۇرلار :

1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جە نەشە : جاز	جازامىن (1)	جازامىن
چىلا	چىلايمىن	چىلايمىن
كۆرەس	كۆرەسمىن	كۆرەسمىن
جۇيىن	جۇيىنامىن	جۇيىنامىن
قازدىر	قازدىرامىن	قازدىرامىن
چانقىز	چانقىزامىن	چانقىزامىن
جە گىل	جە گىلەمىن	جە گىلەمىن
اتىستىر	اتىستىرامىن	اتىستىرامىن
شايقىلا	شايقىلايمىن	شايقىلايمىن
المىقىرا	المىقىرايمىن	المىقىرايمىن

1) اسىندا « جازامىن » ، « جازاسىن » ، « جازادى » دەگەن كۆمەكشى « تۇر . بۇل كۆندە كۆمەكشى ماغاناسىن ايرىلىپ ، چى ەتستىك ماغاناسىن « تۇسەن كەتكەن . نەشە ، كۆسەشە « تۇر بۇرىن جوق بولۇپ ، سوگىنان ايرىقشا تۇرگە اينالغان بولادى . جاز ۋەرتە كۆرسىكەن تۇركى تىللەردە كۆسەشە « تۇر بۇرىن چا ەتستىك بولغاندىن كۆرىنەن تۇر . ماسەلەن : ئاتارلار - مەن بارايمىن ، سەن بارايمىن ، ول بارا دەيدى .

مۇن - جۇپ ، ئاق ، وداق ، دارا دەگەن سوزدەردە ەتستىك ئارسەننىك « سىن ، ئالپىن كۆرسەتەتۇن « سوز بولۇپ سەمەلەشە چىكتەلگەننى كۆرىنەدى (مەن جۇيىن ، ئاقىن ، دارامىن ؛ سەن جۇيىن ، ئاقىن ، وداقىمىن ، دارامىن ؛ ول جۇپ ، ئاق ، وداق ، دارا دەگەن سىياقتى) .

كۆپىشە :

جاز	—	جاز اسمندار	جازادى
جىلا	—	جىلايسىندار	جىلايدى
كۆرەسى	—	كۆرەسىسىندەر	كۆرەسىدى
جۇۋىن	—	جۇۋىناسىندار	جۇۋىنادى
قازدىر	—	قازدىر اسمندار	قازدىرادى
جاتقىز	—	جاتقىز اسمندار	جاتقىزادى
جەگىل	—	جەگىلەسىندەر	جەگىلەدى
اتىستىر	—	اتىستىر اسمندار	اتىستىرادى
شابقىلا	—	شابقىلايسىندار	شابقىلايدى
المىقىرا	—	المىقىرايسىندار	المىقىرايدى

بولمىسىن تۇرلەرى:

جەكەشە: جازبا	جازبايمىن	جازبايسىن	جازبايدى
جىلاما	جىلامايمىن	جىلامايسىن	جىلامايدى
كۆرەسپە	كۆرەسپەيمىن	كۆرەسپەيسىن	كۆرەسپەيدى
جۇۋىنبا	جۇۋىنبايمىن	جۇۋىنبايسىن	جۇۋىنبايدى
قازدىرما	قازدىرمايمىن	قازدىرمايسىن	قازدىرمايدى
جاتقىزبا	جاتقىزبايمىن	جاتقىزبايسىن	جاتقىزبايدى
جەگىلمە	جەگىلمەيمىن	جەگىلمەيسىن	جەگىلمەيدى
اتىستىرما	اتىستىرمايمىن	اتىستىرمايسىن	اتىستىرمايدى
شابقىلاما	شابقىلامايمىن	شابقىلامايسىن	شابقىلامايدى
المىقىراما	المىقىرامايمىن	المىقىرامايسىن	المىقىرامايدى

كۆپىشە :

جازبا	—	جازبايسىندار	جازبايدى
جىلاما	—	جىلامايسىندار	جىلامايدى
كۆرەسپە	—	كۆرەسپەيسىندەر	كۆرەسپەيدى
جۇۋىنبا	—	جۇۋىنبايسىندار	جۇۋىنبايدى
قازدىرما	—	قازدىرمايسىندار	قازدىرمايدى
جاتقىزبا	—	جاتقىزبايسىندار	جاتقىزبايدى
جەگىلمە	—	جەگىلمەيسىندەر	جەگىلمەيدى
اتىستىرما	—	اتىستىرمايسىندار	اتىستىرمايدى
شابقىلاما	—	شابقىلامايسىندار	شابقىلامايدى
المىقىراما	—	المىقىرامايسىندار	المىقىرامايدى

داغدىلاندىرىۋ. "ار تىستىن سۆزدەر المپ، وسى ۇلگى بويىنشا اشىقى بولدىڭ وسى شاعى مەن چىكەنمۇ.

ۋەتەندىن شاق

بولمىدى تۇرلەرى:

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	جەكەشە: جاز
جازدى	جازدىڭ	جازدىم	جىلا
جىلادى	جىلادىڭ	جىلادىم	كۈرەس
كۈرەستى	كۈرەستىڭ	كۈرەستىم	جۇۋىن
جۇۋىندى	جۇۋىندىڭ	جۇۋىندىم	قازدىر
قازدىردى	قازدىردىڭ	قازدىردىم	جاتقىز
جاتقىزدى	جاتقىزدىڭ	جاتقىزدىم	جەگىل
جەگىلدى	جەگىلدىڭ	جەگىلدىم	اتىستىر
اتىستىردى	اتىستىردىڭ	اتىستىردىم	شابقىلا
شابقىلادى	شابقىلادىڭ	شابقىلادىم	اللىكقىرا
اللىكقىرادى	اللىكقىرادىڭ	اللىكقىرادىم	كوبىشە: جاز
جازدى	جازدىڭدار	—	جىلا
جىلادى	جىلادىڭدار	—	كۈرەس
كۈرەستى	كۈرەستىڭدار	—	جۇۋىن
جۇۋىندى	جۇۋىندىڭدار	—	قازدىر
قازدىردى	قازدىردىڭدار	—	جاتقىز
جاتقىزدى	جاتقىزدىڭدار	—	جەگىل
جەگىلدى	جەگىلدىڭدار	—	اتىستىر
اتىستىردى	اتىستىردىڭدار	—	شابقىلا
شابقىلادى	شابقىلادىڭدار	—	اللىكقىرا
اللىكقىرادى	اللىكقىرادىڭدار	—	

بولمىسىن تۇرلەرى:

جازى	جازى	جازى	جەكەشە: جازبا
جىلامادى	جىلامادىڭ	جىلامادىم	جىلاما
كۈرەسبەدى	كۈرەسبەدىڭ	كۈرەسبەدىم	كۈرەسبە
جۇۋىنبادى	جۇۋىنبادىڭ	جۇۋىنبادىم	جۇۋىنبا
قازدىرما	قازدىرماڭ	قازدىرما	قازدىرما
جاتقىزبا	جاتقىزباڭ	جاتقىزبادىم	جاتقىزبا
جەگىلمەدى	جەگىلمەدىڭ	جەگىلمەدىم	جەگىلمە
اتىستىرما	اتىستىرماڭ	اتىستىرما	اتىستىرما
شابقىلاما	شابقىلاماڭ	شابقىلامادىم	شابقىلاما
اللىكقىراما	اللىكقىراماڭ	اللىكقىرامادىم	اللىكقىراما

كوبش :	جازبا	—	جاز يادىڭدار	جاز يادى
	چالما	—	چىلامادىڭدار	چىلامادى
	كۆرەسبە	—	كۆرەسبەدىڭدار	كۆرەسبەدى
	جۇۋىنبا	—	جۇۋىنباڭدار	جۇۋىنبا
	قازدىرما	—	قازدىرماڭدار	قازدىرما
	چاتقىزبا	—	چاتقىزباڭدار	چاتقىزبا
	جەگىلمە	—	جەگىلمەدىڭدار	جەگىلمەدى
	اتىستىرما	—	اتىستىرماڭدار	اتىستىرما
	شابقىلاما	--	شابقىلاماڭدار	شابقىلاما
	المىڭقىراما	—	المىڭقىراماڭدار	المىڭقىراما

داغدىلاندىرىۋ. ھارەتتىن ھارەتلىرى سۆزدەر المىپە وسى ۇلگى بويىنشا
اشىق برايدىڭ وتكەن شاعى مەن جىكتەنمۇ.

كەلەر شاق.

بولمىدى تۇرلىرى:

جەكەشە؛	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جاز	جازارمىن	جازارسىن	جازار
چىلا	چىلارمىن	چىلارسىن	چىلا
كۆرەسى	كۆرەسىرمىن	كۆرەسىرسىن	كۆرەسىر
جۇۋىن	جۇۋىنارمىن	جۇۋىنارسىن	جۇۋىنار
قازدىر	قازدىرارمىن	قازدىرارسىن	قازدىرار
چاتقىز	چاتقىزارمىن	چاتقىزارسىن	چاتقىزار
جەگىل	جەگىلرمىن	جەگىلرسىن	جەگىلەر
اتىستىر	اتىستىرارمىن	اتىستىرارسىن	اتىستىرار
شابقىلا	شابقىلارمىن	شابقىلارسىن	شابقىلار
المىڭقىرا	المىڭقىرارمىن	المىڭقىرارسىن	المىڭقىرار
كوبشە جاز	—	جازارسىندار	جازار
چىلا	—	چىلارسىندار	چىلا
كۆرەسى	—	كۆرەسىرسىندەر	كۆرەسىر
جۇۋىن	—	جۇۋىنارسىندار	جۇۋىنار
قازدىر	—	قازدىرارسىندار	قازدىرار
چاتقىز	—	چاتقىزارسىندار	چاتقىزار
جەگىل	—	جەگىلرسىندەر	جەگىلەر
اتىستىر	—	اتىستىرارسىندار	اتىستىرار
شابقىلا	—	شابقىلارسىندار	شابقىلار
المىڭقىرا	—	المىڭقىرارسىندار	المىڭقىرار

بولمىسىز تۇرلەرى:

جەكەشە:	جازبا	جازباسىمىن ¹	جازباسىمىن	جازباس
	جىلاما	جىلاماسىمىن	جىلاماسىمىن	جىلاماس
	كۈرەسبە	كۈرەسبەسىمىن	كۈرەسبەسىمىن	كۈرەسبەس
	جۇۋىنبا	جۇۋىنباسىمىن	جۇۋىنباسىمىن	جۇۋىنباس
	قازدىرما	قازدىرماسىمىن	قازدىرماسىمىن	قازدىرماس
	جاتقىزبا	جاتقىزباسىمىن	جاتقىزباسىمىن	جاتقىزباس
	جەگىلمە	جەگىلمەسىمىن	جەگىلمەسىمىن	جەگىلمەس
	اتىستىرما	اتىستىرماسىمىن	اتىستىرماسىمىن	اتىستىرماس
	شاپقىلاما	شاپقىلاماسىمىن	شاپقىلاماسىمىن	شاپقىلاماس
	الىكقىراما	الىكقىراماسىمىن	الىكقىراماسىمىن	الىكقىراماس
مويىشە:	جازبا	—	جازباسىمىندار	جازباس
	جىلاما	—	جىلاماسىمىندار	جىلاماس
	كۈرەسبە	—	كۈرەسبەسىمىندەر	كۈرەسبەس
	جۇۋىنبا	—	جۇۋىنباسىمىندار	جۇۋىنباس
	قازدىرما	—	قازدىرماسىمىندار	قازدىرماس
	جاتقىزبا	—	جاتقىزباسىمىندەر	جاتقىزباس
	جەگىلمە	—	جاتقىزباسىمىندار	جەگىلمەس
	اتىستىرما	—	اتىستىرماسىمىندار	اتىستىرماس
	شاپقىلاما	—	شاپقىلاماسىمىندار	شاپقىلاماس
	الىكقىراما	—	الىكقىراماسىمىندار	الىكقىراماس
داغىيلاندۇرۇش. وسى ۇلگى بويىنشا ارەستەن سوز المپ، اشقى ئرايدىكە كەلەر شاعى مەن جىكەنەنۇ.				

سىپاتى جىكەنەنۇ.

وسى شاق.

بولمىدى تۇرلەرى:	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى
جەكەشە:	جاز	جازامىز	جازادى
	جىلا	جىلايمىز	جىلايدى
	كۈرەس	كۈرەسەمىز	كۈرەسەدى
	جۇۋىن	جۇۋىنامىز	جۇۋىنادى

¹ كۈشەيتىۋۇشنى (جازباسىمىن) ەرنىغا (جازبان)، (جىلاماسىمىن) ەرنىغا (جىلامان) دەلىپ ايتىلادى.

قازدىر قازدىرامىز قازدىراسىز قازدىرادى
 جاتقىز جاتقىزلىمىز جاتقىزاسىز جاتقىزادى
 جەگىل جەگىلەيمىز جەگىلەسىز جەگىلدى
 اتىستىر اتىستىرامىز اتىستىراسىز اتىستىرادى
 شايقىلا شايقىلايمىز شايقىلايسىز شايقىلايدى
 الىڭقىرا الىڭقىرايمىز الىڭقىرايسىز الىڭقىرايدى

كۆپىشە: 2 نىشى جاعى عانا وزگەشە بولادى ، باسقا جاققارنىڭ مۇنان يۈنەندەگى جوق .

2 نىشى جاققارى بۇلاي بولادى : جازاسىزدار ، جىلايسىزدار ، كۆرەسەسىزدار ، جۇۋىناسىزدار ، قازدىراسىزدار ، جاتقىزاسىزدار ، جەگىلەسىزدار ، اتىستىراسىزدار ، شايقىلايسىزدار ، الىڭقىرايسىزدار .

بولمىسىن تۇرلەرى: 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق
 جەكەشە: جازبا جازبايمىز جازبايسىز جازبايدى
 جىلاما جىلامايمىز جىلامايسىز جىلامايدى
 كۆرەسبە كۆرەسبەيمىز كۆرەسبەيسىز كۆرەسبەيدى
 جۇۋىنبا جۇۋىنبايمىز جۇۋىنبايسىز جۇۋىنبايدى
 قازدىرما قازدىرمايمىز قازدىرمايسىز قازدىرمايدى
 جاتقىزبا جاتقىزبايمىز جاتقىزبايسىز جاتقىزبايدى
 جەگىلە جەگىلەيمىز جەگىلەيسىز جەگىلەيدى
 اتىستىرما اتىستىرمايمىز اتىستىرمايسىز اتىستىرمايدى
 شايقىلاما شايقىلامايمىز شايقىلامايسىز شايقىلامايدى
 الىڭقىراما الىڭقىرامايمىز الىڭقىرامايسىز الىڭقىرامايدى

كۆپىشە: 2 نىشى جاعى عانا باسقاشا بولادى وزگە جاققارى وسى كۆپىنچە بولادى
 2 نىشى جاققارى بۇلاي بولادى: جازبايسىزدار ، جىلامايسىزدار ، كۆرەسبەيسىزدار ، جۇۋىنبايسىزدار ، قازدىرمايسىزدار ، جەگىلەيسىزدار ، اتىستىرمايسىزدار ، شايقىلامايسىزدار ، سىزدار ، الىڭقىرامايسىزدار .

ولتەن شاق .

بولمىدى: تۇرلەرى 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق
 جەكەشە: جاز جازدىق جازدىڭىز جازدى
 جىلا جىلادىق جىلادىڭىز جىلادى
 كۆرەستىك كۆرەستىڭىز كۆرەستىڭىز
 جۇۋىن جۇۋىندىق جۇۋىندىڭىز جۇۋىندى
 قازدىر قازدىردىق قازدىردىڭىز قازدىردى

جانتقىز جانتقىزدىق جانتقىزدىگىز جانتقىزدى
 جەگىل جەگىلىك جەگىلىگىز جەگىلىدى
 اتىستىر اتىستىردىق اتىستىردىگىز اتىستىردى
 شابقىلا شابقىلادىق شابقىلادىگىز شابقىلادى
 الىگقىرا الىگقىرادىق الىگقىرادىگىز الىگقىرادى

ئويىشە: 2 نىشى جاعى انا مۇنان باسقاشا بولادى، وزگە جانتقارى وسى كۇيىندە اينىلادى.

2 نىشى جانتقارى بۇلاي بولادى: جازدىگىزدار، جىلامادىگىزدار، كۇرەسىگىزدار، جۇۋىنبادىگىزدار، قازدىرمدىگىزدار، جانتقىزدىگىزدار، جەگىلىگىزدار، اتىستىردىگىزدار، شابقىلادىگىزدار، الىگقىرادىگىزدار.

بولىمىز تۇرلەرى: 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق
 جەگىشە: جازبا جازبادىق جازبادىگىز جازبادى
 جىلاما جىلامادىق جىلامادىگىز جىلامادى
 كۇرەسىبە كۇرەسىبەدىك كۇرەسىبەدىگىز كۇرەسىبەدى
 جۇۋىنبا جۇۋىنبادىق جۇۋىنبادىگىز جۇۋىنبا
 قازدىرما قازدىرمدىق قازدىرمدىگىز قازدىرمدى
 جانتقاربا جانتقىزبادىق جانتقىزبادىگىز جانتقىزبادى
 جەگىلمە جەگىلمەدىك جەگىلمەدىگىز جەگىلمەدى
 اتىستىرما اتىستىرمادىق اتىستىرمادىگىز اتىستىرمدى
 شابقىلاما شابقىلامادىق شابقىلامادىگىز شابقىلامادى
 الىگقىراما الىگقىرامادىق الىگقىرامادىگىز الىگقىرامادى

ئويىشە: 2 نىشى جاعى انا باسقاشا بولادى، وزگە جانتقارى وسى كۇيىندە اينىلادى.

2 نىشى جانتقارى بۇلاي بولادى: جازبادىگىزدار، جىلامادىگىزدار، كۇرەسىبەدىگىزدار، جۇۋىنبادىگىزدار، قازدىرمدىگىزدار، جانتقىزبادىگىزدار، جەگىلمەدىگىزدار، اتىستىرمادىگىزدار، شابقىلامادىگىزدار، الىگقىرامادىگىزدار.

كەلەر شاق.

بولىمىز تۇرلەرى 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق
 جەگىشە: جاز جازارمىز جازارمىز جازار
 جىلاما جىلارمىز جىلارمىز جىلار
 كۇرەسى كۇرەسىرمىز كۇرەسىرمىز كۇرەسىر
 جۇۋىن جۇۋىنارمىز جۇۋىنارمىز جۇۋىنار
 قازدىر قازادىرارمىز قازادىرارمىز قازادىرار
 جانتقىز جانتقىزارمىز جانتقىزارمىز جانتقىزار

كۆرەس	كۆرەنسەم	كۆرەنسەڭ	كۆرەنسە
جۇۋىن	جۇۋىنسام	جۇۋىنساڭ	جۇۋىنسا
قازدىر	قازدىرسام	قازدىرساڭ	قازدىرسا
جانتقىز	جانتقىزسام	جانتقىزساڭ	جانتقىزسا
جەگىل	جەگىلسەم	جەگىلسەڭ	جەگىلسە
اتىستىر	اتىستىرسام	اتىستىرساڭ	اتىستىرسا
شايقىلا	شايقىلاسام	شايقىلاساڭ	شايقىلاسا
الىڭقىرا	الىڭقىراسام	الىڭقىراساڭ	الىڭقىراسا
كوبىشە:	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جاز	—	جازساڭدار	جازسا
جىلا	—	جىلاساڭدار	جىلاسا
كۆرەس	—	كۆرەنسەڭدەر	كۆرەنسە
جۇۋىن	—	جۇۋىنساڭدار	جۇۋىنسا
قازدىر	—	قازدىرساڭدار	قازدىرسا
جانتقىز	—	جانتقىزساڭدار	جانتقىزسا
جەگىل	—	جەگىلسەڭدەر	جەگىلسە
اتىستىر	—	اتىستىرساڭدار	اتىستىرسا
شايقىلا	—	شايقىلاساڭدار	شايقىلاسا
الىڭقىرا	—	الىڭقىراساڭدار	الىڭقىراسا

بولمىسىز تۈرلەرى:

كەشە:	۱ نىشى جاق	۲ نىشى جاق	۳ نىشى جاق
جازبا	جازباسام	جازباساڭ	جازباسا
جىلاما	جىلاماسام	جىلاماساڭ	جىلاماسا
كۆرەسبە	كۆرەسبەسەم	كۆرەسبەسەڭ	كۆرەسبەسە
جۇۋىنبا	جۇۋىنباسام	جۇۋىنباساڭ	جۇۋىنباسا
قازدىرما	قازدىرماسام	قازدىرماساڭ	قازدىرماسا
جانتقىزبا	جانتقىزباسام	جانتقىزباساڭ	جانتقىزباسا
جەگىلمە	جەگىلمەسەم	جەگىلمەسەڭ	جەگىلمەسە
اتىستىرما	اتىستىرماسام	اتىستىرماساڭ	اتىستىرماسا
شايقىلاما	شايقىلاماسام	شايقىلاماساڭ	شايقىلاماسا
الىڭقىراما	الىڭقىراماسام	الىڭقىراماساڭ	الىڭقىراماسا
كوبىشە:	۱ نىشى جاق	۲ نىشى جاق	۳ نىشى جاق
جازبا	—	جازباساڭدار	جازباسا
جىلاما	—	جىلاماساڭدار	جىلاماسا

كۈرەسبە	—	كۈرەسبەسەڭدەر	كۈرەسبەسە
جۇۋىنبا	—	جۇۋىنباساڭدار	جۇۋىنباسا
قازدىرما	—	قازدىرماساڭدار	قازدىرماسا
جانتقىزبا	—	جانتقىزباساڭدار	جانتقىزباسا
جەگىلە	—	جەگىلەسەڭدەر	جەگىلەسە
اتىستىرما	—	اتىستىرماساڭدار	اتىستىرماسا
شابقىلاما	—	شابقىلاماساڭدار	شابقىلاماسا
المىڭقىرما	—	المىڭقىراساڭدار	المىڭقىرما

دەدىلەنلىرىڭ: وسى ۇلگىنى بويىنشا ۋار ەتىستەن سوزدەر الىپ، شارقتى
مراي مەن جىكتەتەۋ.

سىپايى جىكتەۋ.

بولمىدى تۇرلەرى: 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق			
جەكەشە: جاز	جازساق	جازساڭىز	3 نىشى جاق
جىلا	جىلاساق	جىلاساڭىز	جىلاسا
كۈرەس	كۈرەسسەڭ	كۈرەسسەڭىز	كۈرەسسە
جۇۋىن	جۇۋىنساق	جۇۋىنساڭىز	جۇۋىنسا
قازدىر	قازدىرساق	قازدىرساڭىز	قازدىرسا
جانتقىز	جانتقىزساق	جانتقىزساڭىز	جانتقىزسا
جاگىل	جەگىلەسەڭ	جەگىلەسەڭىز	جەگىلەسە
اتىستىر	اتىستىرساق	اتىستىرساڭىز	اتىستىرسا
شابقىلا	شابقىلاساق	شابقىلاساڭىز	شابقىلاسا
المىڭقىرا	المىڭقىراساق	المىڭقىراساڭىز	المىڭقىراسا

كوبىشە: 2 نىشى جاعىنان باسقا جاقىتارى وسى قالىپشا ايتىلادى.

2 نىشى جاعىنىڭ ايتىلىۋى بۇلايشا: جازساڭىزدار، جىلاساڭىزدار، كۈرەسسە - سەڭىزدەر، جۇۋىنساڭىزدار، قازدىرساڭىزدار، جانتقىزساڭىزدار، جەگىلەسەڭىزدەر، اتىستىرساڭىزدار، شابقىلاساڭىزدار، المىڭقىراساڭىزدار.

بولمىسىز تۇرلەرى: 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق			
جەكەشە: جازبا	جازباساق	جازباساڭىز	3 نىشى جاق
جىلاما	جىلاماساق	جىلاماساڭىز	جىلاماسا
كۈرەسبە	كۈرەسبەسەڭ	كۈرەسبەسەڭىز	كۈرەسبەسە
جۇۋىنبا	جۇۋىنباساق	جۇۋىنباساڭىز	جۇۋىنباسا
قازدىرما	قازدىرماساق	قازدىرماساڭىز	قازدىرماسا
جانتقىزبا	جانتقىزباساق	جانتقىزباساڭىز	جانتقىزباسا

جە گىلىمە	جە گىلىمە سەك	جە گىلىمە سەك	جە گىلىمە سەك
اتىستىرما	اتىستىرما ساق	اتىستىرما ساق	اتىستىرما ساق
شايقىلاما	شايقىلاما ساق	شايقىلاما ساق	شايقىلاما ساق
المىقىراما	المىقىراما ساق	المىقىراما ساق	المىقىراما ساق

ئوبىشە: 2 نىشى جاعىنان باسقا جاقتارى وسىلاي ئويىنىدە ايتىلادى.

2 نىشى جاعىنىڭ ايتىلمىۋى بۇلاي بولادى: جازباساڭىزدار، جىلاماساڭىزدار، كۆرەسبەسەڭىزدەر، جۇۋىنباساڭىزدار، قازدىرماساڭىزدار، جە گىلىمە سەكىزدەر، مىقىراماساڭىزدار، شايقىلاماساڭىزدار، المىقىراماساڭىزدار.

5. ەرەۋىل ىراي

سىتەيتۇن مىنىڭ ماقىسۇمنى بولىمى قارسى، ەرەۋىل بولعاندا ايتىلاتۇن سوز تۇرىن ەرەۋىل ىراي دەيمىز. مىسالى: «سۇراساڭدا بەرمەيمىن» سۇيرەسەڭدە، رەمەيدىن دەگەن سوزدەردە «سۇراساڭدا»، «سۇيرەسەڭدە دەگەن ەرەۋىل ىراي بولادى. سۇراغاندا المۇ ماقسات، سۇيرەگەندە رەتۇ ماقسات، ەدى. بەرمەگەن سولك، رەمەگەن سولك مىنىڭ بولىمى، مىنىڭ ماقىسۇمنى قارسى كەلىپ تۇر. سوزدىڭ وسىنداي تۇرى ەرەۋىل ىراي بولادى.

جوعارىدا بىلىك، اشىق جانا شارتتى ىرايلارمەن ايتىلعان سوزدەردى ەرەۋىل ىراي مەن ايتىپ كۆرەيمىك.

افايى جىكتەۋ.

بولمىدى تۇرلەرى:

جە گىلىمە	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
جاز	جازسامدا	جازساڭدا	جازسادا
جىلا	جىلاسامدا	جىلاساڭدا	جىلاسادا
كۆرەس	كۆرەسسەمدە	كۆرەسسەڭدە	كۆرەسسەدە
جۇۋىن	جۇۋىنسامدا	جۇۋىنساڭدا	جۇۋىنسادا
قازدىر	قازدىرسامدا	قازدىرساڭدا	قازدىرسادا
جانقىز	جانقىزسامدا	جانقىزساڭدا	جانقىزسادا
جە گىل	جە گىلسەمدە	جە گىلسەڭدە	جە گىلسەدە
اتىستىر	اتىستىرسامدا	اتىستىرساڭدا	اتىستىرسادا
شايقىلا	شايقىلاسامدا	شايقىلاساڭدا	شايقىلاسادا
المىقىراما	المىقىراسامدا	المىقىراساڭدا	المىقىراسادا
ئوبىشە:	—	جازساڭداردا	جاساردا
جىلا	—	جىلاساڭداردا	جىلاساردا
كۆرەس	—	كۆرەسسەڭدەردە	كۆرەسسەدە

جۇۋىنساڭداردا	—	جۇۋىنساڭداردا
قازدىر ساڭداردا	—	قازدىر ساڭداردا
جانتقىز ساڭداردا	—	جانتقىز ساڭداردا
جە گىلەسەڭدەردە	—	جە گىلەسەڭدەردە
اتىستىر ساڭداردا	—	اتىستىر ساڭداردا
شابقىلاساڭداردا	—	شابقىلاساڭداردا
الڭقىر اساڭداردا	—	الڭقىر اساڭداردا

بولمىسىن تۇرلەرى:

جە كەشە	جازبا	جازباسامدا	جازباساڭدا	جازباسادا
جىلاما	جىلاماسامدا	جىلاماساڭدا	جىلاماسادا	
كۇرەسپە	كۇرەسپەسەمدە	كۇرەسپەسەڭدە	كۇرەسپەسەدە	
جۇۋىنبا	جۇۋىنباساڭدا	جۇۋىنباساڭدا	جۇۋىنباسادا	
قازدىرما	قازدىرماسامدا	قازدىرماساڭدا	قازدىرماسادا	
جانتقىزبا	جانتقىزباسامدا	جانتقىزباساڭدا	جانتقىزباسادا	
جە گىلەمە	جە گىلەمسەمدە	جە گىلەمسەڭدە	جە گىلەمسەدە	
اتىستىرما	اتىستىرماسامدا	اتىستىرماساڭدا	اتىستىرماسادا	
شابقىلاما	شابقىلاماسامدا	شابقىلاماساڭدا	شابقىلاماسادا	
الڭقىرما	الڭقىراماسامدا	الڭقىراماساڭدا	الڭقىراماسادا	

ئوشە:	جازبا	—	جازباساڭداردا	جازباسادا
جىلاما	—	جىلاماساڭداردا	جىلاماسادا	
كۇرەسپە	—	كۇرەسپەسەڭدەردە	كۇرەسپەسەدە	
جۇۋىنبا	—	جۇۋىنباساڭداردا	جۇۋىنباسادا	
قازدىرما	—	قازدىرماساڭداردا	قازدىرماسادا	
جانتقىزبا	—	جانتقىزباساڭداردا	جانتقىزباسادا	
جە كىمە	—	جە گىلەمسەڭدەردە	جە گىلەمسەدە	
اتىستىرما	—	اتىستىرماساڭداردا	اتىستىرماسادا	
شابقىلاما	—	شابقىلاماساڭداردا	شابقىلاماسادا	
الڭقىرما	—	الڭقىراماساڭداردا	الڭقىراماسادا	

دەۋىلەندىرۋ. وسى ۇلگى بويىنشا ۱۰ تىستىن ۷۰۰ دەۋىلەندىرۋ. ەۋىل
راي مەن جىگەنتىۋ.

سىپايى جىگەنتىۋ.

بولمىدى	تۇرلەرى: 1	نەشى جاق	2	نەشى جاق	3	نەشى جاق
جە كەشە: جاز	جازساقتا	جازساڭداردا	جازساڭداردا	جازساڭداردا	جازساڭداردا	جازساڭداردا
جىلاما	جىلاماساقتا	جىلاماساڭداردا	جىلاماساڭداردا	جىلاماساڭداردا	جىلاماساڭداردا	جىلاماساڭداردا

ئانابى جىمىنەۋ.

بولامدى تۇرلەرى:

جەكەشە: جاز	جاز سامشى	جاز ساڭشى	جاز سايشى
جىلا	جىلا سامشى	جىلا ساڭشى	جىلا سايشى
كۈرەس	كۈرەس سامشى	كۈرەسەڭشى	كۈرەسەسەيشى
جۇۋىن	جۇۋىن سامشى	جۇۋىنساڭشى	جۇۋىنسايشى
قازدىر	قازدىر سامشى	قازدىر ساڭشى	قازدىر سايشى
جاتقىز	جاتقىز سامشى	جاتقىز ساڭشى	جاتقىز سايشى
جەگىل	جەگىل سامشى	جەگىلەڭشى	جەگىلەسەيشى
اتىستىر	اتىستىر سامشى	اتىستىر ساڭشى	اتىستىر سايشى
شابقىلا	شابقىلا سامشى	شابقىلا ساڭشى	شابقىلا سايشى
المىڭقىرا	المىڭقىر سامشى	المىڭقىر ساڭشى	المىڭقىر سايشى
كوبىشە: جاز	—	جاز ساڭدارشى	جاز سايشى
جىلا	—	جىلا ساڭدارشى	جىلا سايشى
كۈرەس	—	كۈرەسەڭدەرشى	كۈرەسەسەيشى
جۇۋىن	—	جۇۋىنساڭدارشى	جۇۋىنسايشى
قازدىر	—	قازدىر ساڭدارشى	قازدىر سايشى
جاتقىز	—	جاتقىز ساڭدارشى	جاتقىز سايشى
جەگىل	—	جەگىلەڭدەرشى	جەگىلەسەيشى
اتىستىر	—	اتىستىر ساڭدارشى	اتىستىر سايشى
شابقىلا	—	شابقىلا ساڭدارشى	شابقىلا سايشى
المىڭقىرا	—	المىڭقىر ساڭدارشى	المىڭقىر سايشى
جەكەشە: جازبا	جاز باسامشى	جاز باساڭشى	جاز باسايشى
جىلاما	جىلاما سامشى	جىلاما ساڭشى	جىلاما سايشى
كۈرەسە	كۈرەسە سامشى	كۈرەسەڭشى	كۈرەسەسەيشى
جۇۋىنبا	جۇۋىنبا سامشى	جۇۋىنبا ساڭشى	جۇۋىنبا سايشى
قازدىرما	قازدىرما سامشى	قازدىرما ساڭشى	قازدىرما سايشى
جاتقىزبا	جاتقىزبا سامشى	جاتقىزبا ساڭشى	جاتقىزبا سايشى
جەگىلە	جەگىلە سامشى	جەگىلە سەڭشى	جەگىلە سەسەيشى
اتىستىرما	اتىستىرما سامشى	اتىستىرما ساڭشى	اتىستىرما سايشى
شابقىلا	شابقىلاما سامشى	شابقىلاما ساڭشى	شابقىلاما سايشى
المىڭقىرا	المىڭقىرما سامشى	المىڭقىرما ساڭشى	المىڭقىرما سايشى

جاسايشى	جاسا كندارشى	كۈرەشە : جازبا
جىلاماسايشى	جىلاماسا كندارشى	جىلاما
كۈرەشەسەيشى	كۈرەشەسە كندارشى	كۈرەشە
جۇۋىنسايشى	جۇۋىنسا كندارشى	جۇۋىنبا
قازدىرمايشى	قازدىرما كندارشى	قازدىرما
جانقىزمايشى	جانقىزما كندارشى	جانقىزما
جەگىلەسەيشى	جەگىلەسە كندارشى	جەگىلە
اتىستىرمايشى	اتىستىرما كندارشى	اتىستىرما
شابقىلامايشى	شابقىلاما كندارشى	شابقىلاما
الىكقىرامايشى	الىكقىراما كندارشى	الىكقىراما

داغدىلاندىرۇ. وسى ۇلگى بويىنشا ەرەتستىن سوزدەر المپ، برونش
براي مەن جىكەنتەۋ.

سىمپايى جىكتەۋ

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	بولمىدى تۇرلەرى:
جاسايشى	جازسا كىزىشى	جاساقشى	جەكەشە: جاز
جىلاماسايشى	جىلاماسا كىزىشى	جىلاماساقشى	جىلاما
كۈرەشەسەيشى	كۈرەشەسە كىزىشى	كۈرەشەسە كىشى	كۈرەس
جۇۋىنسايشى	جۇۋىنسا كىزىشى	جۇۋىنسا قىشى	جۇۋىن
قازدىرمايشى	قازدىرما كىزىشى	قازدىرما قىشى	قازدىر
جانقىزمايشى	جانقىزما كىزىشى	جانقىزما قىشى	جانقىز
جەگىلەسەيشى	جەگىلەسە كىزىشى	جەگىلەسە كىشى	جەگىل
اتىستىرمايشى	اتىستىرما كىزىشى	اتىستىرما قىشى	اتىستىر
شابقىلامايشى	شابقىلاما كىزىشى	شابقىلاما قىشى	شابقىلاما
الىكقىرامايشى	الىكقىراما كىزىشى	الىكقىراما قىشى	الىكقىراما

توبىشە: 2 نىشى جاعى عانا بۇلاردان اسقاشا بۇلاى بولادى: جازسا كىزدارشى، جىلاما
سا كىزدارشى، كۈرەشەسە كىزدارشى، جۇۋىنسا كىزدارشى، قازدىرما كىزدارشى،
جانقىزما كىزدارشى، جەگىلەسە كىزدارشى، اتىستىرما كىزدارشى، شابقىلاما كىزدارشى،
الىكقىراما كىزدارشى.

3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	بولمىسىز تۇرلەرى:
جاسايشى	جازباسا كىزىشى	جازباساقشى	جەكەشە: جازبا
جىلاماسايشى	جىلاماسا كىزىشى	جىلاماساقشى	جىلاما
كۈرەشەسەيشى	كۈرەشەسە كىزىشى	كۈرەشەسە كىشى	كۈرەشە
جۇۋىنسايشى	جۇۋىنسا كىزىشى	جۇۋىنسا قىشى	جۇۋىنبا

قازدىرما قازدىرما ساقشى قازدىرما ساڭزىشى قازدىرما سايىشى
 جەگىلمە جەگىلمە سەكشى جەگىلمە سەڭزىشى جەگىلمە سەيىشى
 اتىستىرما اتىستىرما ساقشى اتىستىرما ساڭزىشى اتىستىرما سايىشى
 شابقىلاما شابقىلاما ساقشى شابقىلاما ساڭزىشى شابقىلاما سايىشى
 المىڭقىراما المىڭقىراما ساقشى المىڭقىراما ساڭزىشى المىڭقىراما سايىشى

ئوبىشە: 2-ئىشى جاعىغا نا بۇلاي ايتىلادى: جازباساڭىزدارشى، جىلاما ساڭىز-
 دارشى، كۆرەسبەسەڭىزدەرشى، جوۋىنباساڭىزدارشى، جاتقىزباساڭىزدارشى، جەگىلمە
 سەڭىزدەرشى، شابقىلاما ساڭىزدارشى، المىڭقىراما ساڭىزدارشى.

سە، رىتمۇ: بىرەننىش بىرايدىك 2-ئىشى، 3-ئىشى جاتقاعى نۇرلەرى بىرەننىش
 نۇردە ايتىلعان بۇيرىققادا ايتىلىپ، بىيلەك ئىراي ورنىنادا جۇمسالادى.

(6) قالاۋ ئىراي

مىستى كوڭىل قالاۋ - قالاۋىن كۆرسەتەتۇن مۇسوز ئۇرىن قالاۋىراي دەيمىز؛
 مىيىيالى: بارماساڭىز دەكەن؛ بارماسام دەكەن؛ ايتساڭىز دەكەن؛ ايتىپاساڭىز دەكەن؛
 بىلىدىرسە دەكەن؛ بىلىدىرمەسە دەكەن دەگەن سىياقتى سۆزدەر قالاۋ ئىراي بولادى
 جاز، جىلا، كۆرەس، جۇۋىن، قازدىر، جاتقىز، جەگىل، شابقىلاما، المىڭقىراما
 دەكەن سۆزدەردى باسقا ئىرايلاردا كۆرسەتىلگەن ۇلگى بويىنشا بولىمىدى - بولىمىسىز
 نۇرلەرىندە جەكەشە، كۆپشە، مۇش جاق بىن ايتقىزىۋ.
 داغدۇلانىرىۋ. مارەنستىن سۆزدەر الپ، سول ۇلگىلەر بويىنشا قالاۋ ئىراي
 مەن جىكتەنمۇ.

(8) سەنمىدى ئىراي

مىستىڭ بىستەلىۋ، بىستەلمەۋىنە كوڭىل سەنمىدى سۆزلەگەندە ايتىلاتۇن مۇسوز
 ئۇرىن سەنمىدى ئىراي دەيمىز. مىيىيالى، العايىمىن، الماعايىمىن، تۇرعايسىمىن،
 تۇرماعايسىمىن، بولعايى، بولماعايى، دەكەن سىياقتى سۆزدەر سەنمىدى ئىراي
 بولادى. جاز، جىلا، كۆرەس، جۇۋىن، قازدىر، جاتقىز، جەگىل، شابقىلاما، المىڭقىراما
 دەكەن سۆزدەردى باسقا ئىرايلاردا ۇلگى بويىنشا بولىمىدى - بولىمىسىز نۇر -
 لىرىندە، جەكەشە، كۆپشە، مۇش جاق بىن ايتقىزىۋ.
 داغدۇلانىرىۋ. مارەنستىن سۆزدەر الپ، سول ۇلگىلەر بويىنشا سەنمىدى
 ئىراي مەن جىكتەنمۇ.

(9) سەنمىسىز ئىراي

مىستىڭ بولىۋ بولماسىز كوڭىل سەنمەگەننى كۆرسەتەتۇن مۇسوزدىك ئۇرىن
 سەنمىسىز ئىراي دەيمىز. مىيىيالى: باراۋما دەم، بارماسى با دەم؛ كۆرەرمە
 دەكەنسىن؛ كۆرەمسى بە دەكەنسىن؛ جۇرەرمە دەكەن؛ جۇرەمسى بە دەكەن،
 دەكەن سىياقتى سۆزدەر سەنمىسىز ئىراي بولادى.

جاز، جىلا، جۇۋىن، قازدىر، جانتقىز، جەگىل شابقىلا، المىقىرا، دەگەن سوز - دەردى باسقا ئرايلارداعى ۇلگى بويىنشا: بولمىدى، بولمىسىز ئۇرلەرىندە جەكەشە، كويىشە، ۇش جاقى بىن ايتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. ۇر ەتىستەن سوزدەر الپ، سول ۇلگىلەر بويىنشا سەنىمىز ئراي مەن جىكىتىمۇ.

(10) مۇڭ ئراي.

ئىستەرلىك ئىسكە مۇڭ بولغاندا ايتىلاتۇن سوزدىك ئۇرۇن مۇڭ ئراي دەيمىز. مىيسالى، ايتار ماەدىم؛ ايتىماس باەدىم؛ جۇرەرمەەدىك؛ جۇرمەسبەدىك؛ دەگەن سوزدەر مۇڭ ئراي بولادى. جاز، جىلا، كۇرەس، جۇۋىن، قازدىر، جانتقىز. جەگىل، شابقىلا، المىقىرا، دەگەن سوزدەردى باسقا ئرايلارداعى ۇلگى بويىنشا بولمىدى-بولمىسىز ئۇرلەرىندە جەكەشە، كويىشە، ۇش جاقى بىن ايتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. ۇر ەتىستەن سوزدەر الپ، مۇڭ ئراي مەن جىكىتىمۇ.

(11) كونس ئراي.

ئىسكە كۈنگەندە، مويىنداغاندا ايتىلاتۇن سوز ئۇرۇن كونس ئراي دەيمىز. مىيسالى: كەتەمىن تا، كەتەيمىن تا، بارامىن تا، بارمايسىن تا، كۈرەدى تا، كۈرمەيدى تا. ەسكەرتىۋ. كونس ئراي ەكىنشى ئۇرلى دە ايتىلادى؛ مىيسالى: كەتەمىن تاغى، كەتەيمىن تاغى، كەتەيسىن تاغى، كەتەيدى تاغى دەگەن سوزدەر كونس ئراي بولادى. جاز، جىلا، كۇرەس، جۇۋىن، قازدىر، جانتقىز، جەگىل شابقىلا، المىقىرا دەگەن سوزدەردى باسقا ئرايلارداعى ۇلگى بويىنشا ايتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. ۇر ەتىستەن سوزدەر الپ، الداعى ۇلگىلەر بويىنشا كونس ئراي مەن جىكىتىمۇ.

(12) قايراۋ ئراي (1)

ئىستى سىنەۋكە، ياسىنەمەۋكە قايراى سويلەگەندەكى سوز ئۇرۇن قايراۋ ئراي دەيمىز. مىيسالى: بارايمىشى، بارمايىشى، بارشى، بارماشى، بارسىنىشى، بارماسىنىشى، دەگەن سىياقتى سوزدەر قايراۋ ئراي بولادى.

(1) قايراۋ ئراي ئىپلىك ئرايدىك شىيرانراق ايتىلعان ئۇرى. كەي ورىندا جاللىنىش ئۇرىن دە كۆرسەتىدى.

جاز، جىلا، كۈرەس، جۇۋىن، قازدىر، جاتقىز، جەگىل، شابقىلا، ئىككىرا دەگەن سۆزدەردى باسقا ئايرىلارداعى ۇلگى بويىنشا ئىتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. «ار ەتىستەن سۆزدەر الېب، جوعارغى ۇلگىلەر بويىنشا قايراۋ ئايرى مەن چىكىنەتەۋ.

(13) ئىزالى ئايرى.

قايراۋ ئايرىدىك ئىزامەن ئىنلانۇن ئۇرۇن ئىزالى ئايرى دەيمىز. مېسالى: جۇرسەيشى، جۇرمەسەيشى، قالسايشى، بارسايشى، ئارماسايشى. ەسكەرتىۋ. ئىزالى ئايرىدىك ئۇرۇنە جاقىن وتىنىشتەۋ ئايرى بار. مېسالى: بارسانا، ئۇرسانا، جۇرسانا، قويسانا، ەتسەنە جانا باسقا سونداي. بۇل ئايرى ئۇرۇن ئىنلاندا، بۇل كۈندە ئىتتىنى ئىنلانمايدى دەسەدە بولار، نەكەن. ساپاق بۇرۇنغى ەرتەگىلەردە ئانا كەلەدى. («قارا باتىر» دەگەن ەرتەگىنى قارا). جاز، جىلا، كۈرەس، جۇۋىن، قازدىر، جاتقىز، جەگىل، اتىستىر، شابقىلا، ئىككىرا دەگەن سۆزدەردى باسقا ئايرىلارداعى ۇلگى بويىنشا ئىزالى ئايرى مەن ئىتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. «ۇشۇن «ار ەتىستەن سۆزدەر الېب، سونداغى ۇلگىلەر بويىنشا ئىزالى ئايرى مەن چىكىنەتەۋ.

(14) تەرس ئايرى.

ئىنلانۇن ئىسكە ئىنلانۇن سۆزدىك تەرس ئۇرۇن تەرس ئايرى دەيمىز. مېسالى: بارسايىگى ەتەم، بارماسايىگى ەدەم، اسايىگى ەدىك، الماسايىگى ەدىك؛ جۇرسەيشى ەدى. جۇرمەسەيشى ەدى دەگەن سۆزدەر تەرس ئايرى بولادى. جاز، جىلا، كۈرەس، جۇۋىن، قازدىر، جاتقىز، جەگىل، اتىستىر، شابقىلا، ئىككىرا دەگەن سۆزدەردى باسقا ئايرىلارداعى ۇلگى بويىنشا ئىتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. «ۇشۇن «ار ەتىستەن سۆزدەر الېب، الداعى ۇلگى بويىنشا تەرس ئايرى مەن چىكىنەتەۋ.

(15) بولجال ئايرى.

ئىستى شارتقا قارايلاب بولجانداعى سۆزدىك ئۇرۇن بولجال ئايرى دەيمىز. مېسالى: وقىرەدىم (اقشام بولسا)، ئىشەرەدىك (سۇۋ بولسا)، بارارەدى (جالداسا) دەگەن سىياقتى سۆزدەر بولجال ئايرى بولادى. جاز، جىلا، كۈرەس، جۇۋىن، جاتقىز، اتىستىر، شابقىلا، ئىككىرا، قازدىردەگەن سۆزدەردى باسقا ئايرىلارداعى ۇلگى بويىنشا بولمىسىز. بولمىدى ئۇرۇنە جەكەشە، كۈشە، «ۇش جاقى بەن ئىتقىزىۋ. داغدىلاندىرىۋ. «ۇشۇن «ار ەتىستەن سۆزدەر الېب الداعى ۇلگىلەر بويىنشا بولجال ئايرى مەن چىكىنەتەۋ. چاچى ەتىستىكىك وزگەرسى وسى كۆرسەتلىگەنشە.

كۈمەكشى ەتەستەك تۇرلەرى :

كۈمەكشى ەتەستەك تۇرلى بولادى :

1) قۇركۈمەكشى ، 2) كۇي كۈمەكشى ، 3) مې كۈمەكشى .
قۇر كۈمەكشى ەتەستەك تۇرلار جۇمارى كۈرسەتەلگەن نۇردە جاي ەتەستەك تۇرلار
چەكتەلەدى . قۇر كۈمەكشى ەتەستەك بولانۇندار : بارماق ، الماق ، بەرمەك ، كەلمەك ،
كەتەك ، كۈرمەك ، وتەك ، ئاستاماق ، قويماق ، قالماق .

كۇي كۈمەكشى ەتەستەك تۇرلار بولانۇن جۇرمەك ، تۇرماق ، وتۇرماق ، جاتماق .
بۇلاردىن كۇي كۈمەكشى دەپ اتالانۇن سەبەبى - بۇلار ايتىلغاندا عامالدىن
قالىپ كۆيىن كۈرسەتەدى . كۇي كۈمەكشى ەتەستەك تۇرلار جاي ەتەستەك تۇرلار
ولاردان ايدىرىقشا نۇردە دەپ وزگەرەدى .

مېسال :

وسى شاق .

بولمىدى تۇرلەرى :	جۇرمەك	تۇرماق	وتۇرماق	جاتماق
جاي ەتەستەكشە :	1-جۇرمەن	تۇرمەن	وتۇرمەن	جاتمەن
	2-جۇرمەن	تۇرمەن	وتۇرمەن	جاتمەن
	3-جۇرمەن	تۇرمەن	وتۇرمەن	جاتمەن
ايدىرىقشا تۇردە :	1-جۇرمەن	تۇرمەن	وتۇرمەن	جاتمەن
	2-جۇرمەن	تۇرمەن	وتۇرمەن	جاتمەن
	3-جۇرمەن	تۇرمەن	وتۇرمەن	جاتمەن

مې كۈمەكشى دەپ جالغىز مەك دەگەن ەتەستەك ايتىلادى ، مۇتەك بۇلاي
اتالمۇنىڭ مانىسى - بۇل ەتەستەك وزگە سوزدەرگە كۈمەكشى بولمۇمەن . ايدان
مې بولمەك ، ەتەستەك تۇرىنەن ايدىرىقشا ئاينانغان . قازىردە جالغۇلىق قادارلى
ماغانادامى سوزگە اينالمەك كەتكەن . ەتەستەكشە وزگەرىش تۇرىنەن قالغان .
جۇقناقتارى مىنلارغانا :

- وتكەن شاق :
- 1 نىشى جاق
 - 2 نىشى جاق
 - 3 نىشى جاق

ونان باسقا قالغان جۇقناقتارى : مەن ، مەن ، مەن ، مەن .

جۈزۈ بېرىمىن .	جۈزۈ بېرىمىن	—	كۆپىشە :
سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	—	
			بولمىسىز تۇرلارنى :
جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن	—	جەكەشە : جۈزۈ بېرىمىن
سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	—	سېناي تۇرىمىن
جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن	—	كۆپىشە :
سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	—	
			ۋەتەنمىز كۆسەمشە .
			بولمىدى تۇرلارنى :
3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق	جەكەشە :
جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن	
سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	
جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن	—	كۆپىشە :
سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	—	
			بولمىسىز تۇرلارنى :
جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن	جەكەشە :
سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	
جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن	—	كۆپىشە :
سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	—	
			داعىلاندىرۇ .
الەمب، وسى ۋىلى	ارەبىستىن ۋار تۇرلى سوزدەر	ارەبىستىن ۋار تۇرلى سوزدەر	بويىنشا قوسار تۇردە بىلىك براي مەن چىكىتەتۇ .

سېناي چىكىتەتۇ .

ۋەتەنمىز كۆسەمشە .

سېناي تۇرماق	جۈزۈ بېرىمىن	بولمىدى تۇرلارنى :
3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	جەكەشە : 1 نىشى جاق
جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن
سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن
جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن
سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن
سېناي تۇرماق	جۈزۈ بېرىمىن	بولمىسىز تۇرلارنى :
3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	جەكەشە : 1 نىشى جاق
جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن	جۈزۈ بېرىمىن
سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن	سېناي تۇرىمىن

كوبىشە:	جازا بەرمەلىك	جازا بەرمەگىزدەر	جازا بەرمەسەن
ۋەنەمسىز كوسەمشە.	سەنئەت تۇرماقلىق	سەنئەت تۇرماگىزدار	سەنئەت تۇرماسەن
بولمىدى تۇرلەرى:	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك	سەنئەت تۇرماق
جەكەشە:	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك
كوبىشە:	سەنئەت تۇرماقلىق	سەنئەت تۇرماگىز	سەنئەت تۇرماگىز
	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك
بولمىسىز تۇرلەرى:	سەنئەت تۇرماقلىق	سەنئەت تۇرماگىزدار	سەنئەت تۇرماسەن
جەكەشە:	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك
كوبىشە:	سەنئەت تۇرماقلىق	سەنئەت تۇرماگىز	سەنئەت تۇرماسەن
	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك	جازىب بەرمەك
	سەنئەت تۇرماقلىق	سەنئەت تۇرماگىزدار	سەنئەت تۇرماسەن

اشىق ئىراي.

ئانىي جىمكىنەۋ.

(1) وسى شاق.

ۋەنەمسىز كوسەمشە.	بولمىدى تۇرلەرى:	جازا بەرمەك	سەنئەت تۇرماق.
جەكەشە:	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
	جازا بەرمەك	جازا بەرمەك	جازا بەرمەك
كوبىشە:	سەنئەت تۇرماقلىق	سەنئەت تۇرماگىز	سەنئەت تۇرماگىز
	—	جازا بەرمەك	جازا بەرمەك
بولمىسىز تۇرلەرى:	سەنئەت تۇرماقلىق	سەنئەت تۇرماگىزدار	سەنئەت تۇرماسەن
جەكەشە:	جازا بەرمەك	جازا بەرمەك	جازا بەرمەك
كوبىشە:	سەنئەت تۇرماقلىق	سەنئەت تۇرماگىز	سەنئەت تۇرماسەن
	—	جازا بەرمەك	جازا بەرمەك
ۋەنەمسىز كوسەمشە.	بولمىدى تۇرلەرى:	جازا بەرمەك	سەنئەت تۇرماق.
جەكەشە:	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
	جازا بەرمەك	جازا بەرمەك	جازا بەرمەك
كوبىشە:	سەنئەت تۇرماقلىق	سەنئەت تۇرماگىز	سەنئەت تۇرماگىز
	—	جازا بەرمەك	جازا بەرمەك

(1) وزكەشە تۇرۇنلە سەنئەت تۇرماقلىق، سەنئەت تۇرماقلىق، سەنئەت تۇرماقلىق. سەنئەت تۇرماقلىق. وزكەشە تۇرۇنلە سەنئەت تۇرماقلىق، سەنئەت تۇرماقلىق، سەنئەت تۇرماقلىق.

بولمىسىز تۇرلەرى: جازىب بەرمەسكە، سىناپ تۇرماسقا
 جەكەشە: جازىب بەرمەيمىن جازىب بەرمەيسىن جازىب بەرمەيدى
 سىناپ تۇرمايمىن سىناپ تۇرمايسىن سىناپ تۇرمايدى
 وبىشە: — جازىب بەرمەيسىنەر جازىب بەرمەيدى
 — سىناپ تۇرمايسىنەر سىناپ تۇرمايدى
 داغدىلاندىرىۋ: «ارەتسىن» ار تۇرلى سۆزدەر الېب، وسى ۇلگى بويىنشا
 قوسار تۇردە اشىق برايدىك وسى شاعى مەن چىكتەنۋ.

۲) وتكەن شاق.

ۋەمدى كوسەمشە:

بولمىدى تۇرلەرى: جازا بەرمەك، سىناپ تۇرماق
 جەكەشە: 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق
 جازا بەردىم جازا بەردىك جازا بەردى
 سىناپ تۇردىم سىناپ تۇردىك سىناپ تۇردى
 وبىشە: — جازا بەردىكەر جازا بەردى
 — سىناپ تۇردىكەر سىناپ تۇردى
 بولمىسىز تۇرلەرى: جازا بەرمەسكە، سىناپ تۇرماسقا
 جەكەشە: جازا بەرمەيدىم جازا بەرمەيدىك جازا بەرمەيدى
 سىناپ تۇرمادىم سىناپ تۇرمادىك سىناپ تۇرمادى
 كوبىشە: — جازا بەرمەيدىكەر جازا بەرمەيدى
 — سىناپ تۇرمادىكەر سىناپ تۇرمادى

ۋەمىسىز كوسەمشە:

بولمىدى تۇرلەرى: جازىب بەرمەك، سىناپ تۇرماق
 جەكەشە: 1 نىشى جاق 2 نىشى جاق 3 نىشى جاق
 جازىب بەردىم جازىب بەردىك جازىب بەردى
 سىناپ تۇردىم سىناپ تۇردىك سىناپ تۇردى
 وبىشە: — جازىب بەردىكەر جازىب بەردى
 — سىناپ تۇردىكەر سىناپ تۇردى
 بولمىسىز تۇرلەرى: جازىب بەرمەسكە، سىناپ تۇرماسقا
 جەكەشە: جازىب بەرمەيدىم جازىب بەرمەيدىك جازىب بەرمەيدى
 سىناپ تۇرمادىم سىناپ تۇرمادىك سىناپ تۇرمادى
 كوبىشە: جازىب بەرمەيدىكەر جازىب بەرمەيدى
 سىناپ تۇرمادىكەر سىناپ تۇرمادى

داغدىلاندىرىۋ: «ارەتسىن» ار تۇرلى سۆزدەر الېب، وسى ۇلگى
 بويىنشا قوسار تۇردە اشىق برايدىك وتكەن شاعى مەن چىكتەنۋ.

[illegible]

بولمىدى تۇرلەرى :	جازا بەرمەك ،	سەنئەت تۇرماق .
1ئىشنى جاق	2ئىشنى جاق	3ئىشنى جاق
جەمەشە : جازا بەرەرمەن	جازا بەرەرمەن	جازا بەرەرمەن
سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق
كوشە : —	جازا بەرەرمەن	جازا بەرەرمەن
—	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق
بولمىدى تۇرلەرى :	جازا بەرمەك ،	سەنئەت تۇرماق .
جەمەشە : جازا بەرەرمەن	جازا بەرەرمەن	جازا بەرەرمەن
سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق
كوشە : —	جازا بەرەرمەن	جازا بەرەرمەن
—	سەنئەت تۇرماق	سەنئەت تۇرماق

و نہ ہمسین کو سہامشہ .

بولمىدى	تۇرلەرى :	جازىب بەرمەك ،	سىناپ تۇرماق ،
چەكەشە :	1ىنشى چاق	2ىنشى چاق	3ىنشى چاق
	جازىب بەرمەن	جازىب بەرمەن	چازىب بەرەر
	سىناپ تۇرارمىن	سىناپ تۇرارسىن	سىناپ تۇرار
كويىشە :	—	جازىب بەرمەسەن	جازىب بەرەر
	—	سىناپ تۇرارسىندار	سىناپ تۇرار
بولمىسىز	تۇرلەرى :	جازىب بەرمەسكە ،	سىناپ تۇرماسقا ،
چەكەشە :	جازىب بەرمەسەن	جازىب بەرمەسەن	جازىب بەرمەس
	سىناپ تۇرمايىن	سىناپ تۇرماسىن	سىناپ تۇرماس
كويىشە :	—	جازىب بەرمەسەن	جازىب بەرمەس
	—	سىناپ تۇرمايىندار	سىناپ تۇرماس

داعىدىلانىڭ سۈيۈش. ۋار ۋە تەمسەن ۋار تۈرلى سۈيۈش، ۋسى ۋىلىكى
بويىنچا شىنقى بىر ئايدىكى كەلەر شاعى مەن چىگنە تەۋ.

سیلابی جمعہ۔

و سی شاق .

وُزْهِ مَدِي كَوْسَه لَمْ شَد .

بولمىدى ئۇرلەرى:	جازا بەرمەك ،	سىناي ئۇرماق .
جەكەشە :	1ئىشى جاق	2ئىشى جاق
	جازا بەرمەن	جازا بەردى
	سىناي ئۇرامىز	سىناي ئۇرادى
كوبشە :	”	”
	جازا بەرمەن	”
	”	سىناي ئۇراسىزدار

ۋنەمسىز كۈسەمشە.

بولمىدى تۇرلەرى:	جازىب بەرمەك،	سىناپ تۇرماق.
جەكەشە:	جازىب بەرمەن	جازىب بەردى
	سىناپ تۇرامىز	سىناپ تۇرادى
كۈبشە:	»	»
	جازىب بەرمەن دەر	»
	سىناپ تۇرۇنۇر	»
بولمىسىز تۇرلەرى:	جازىب بەرمەسكە،	سىناپ تۇرماققا
جەكەشە:	جازىب بەرمەيمىز	جازىب بەرمەيدى
	سىناپ تۇرمايمىز	سىناپ تۇرمايدى
كۈبشە:	»	»
	جازىب بەرمەيمىز دەر	»
	سىناپ تۇرمايمىز دار	»

ۋتەكىن شاق.

ۋنەمدى كۈسەمشە.

بولمىدى تۇرلەرى:	جازابەرمەك،	سىناپ تۇرماق.
جەكەشە	جازابەردىك	جازا بەردى
	سىناپ تۇردىق	سىناپ تۇردى
كۈبشە:	»	»
	جازابەردىكىز دەر	»
	سىناپ تۇردىكىز دار	»
بولمىسىز تۇرلەرى:	جازابەرمەسكە،	سىناپ تۇرماققا.
جەكەشە:	جازا بەرمەدىك	جازا بەرمەدى
	سىناپ تۇرمادىق	سىناپ تۇرمايدى
كۈبشە:	»	»
	جازا بەرمەدىكىز دەر	»
	سىناپ تۇرمادىكىز دار	»

ۋنەمسىز كۈسەمشە.

بولمىدى تۇرلەرى:	جازىب بەرمەك،	سىناپ تۇرماق.
جەكەشە:	جازىب بەردىك	جازىب بەردى
	سىناپ تۇردىق	سىناپ تۇردى
كۈبشە:	»	»
	جازىب بەردىكىز دەر	»
	سىناپ تۇردىكىز دار	»
بولمىسىز تۇرلەرى:	جازىب بەرمەسكە،	سىناپ تۇرماققا.
جەكەشە:	جازىب بەرمەدىك	جازىب بەرمەدى
	سىناپ تۇرمادىق	سىناپ تۇرمايدى
كۈبشە:	»	»
	جازىب بەرمەدىكىز دەر	»
	سىناپ تۇرمادىكىز دار	»

كەلەر شاق.

ۋەنەمدى كوسەمشە.

سەنئەت ئۇرۇق.	جازا بەرمەك ،	بولمىدى تۇرلەرى :
جازا بەرەر	جازا بەرەرسىز	جەنەشە : جازا بەرەرمىز
سەنئەت ئۇرۇق	سەنئەت ئۇرۇقسىز	سەنئەت ئۇرۇقىمىز
»	جازا بەرەرسىزدەر	كوبشە :
»	سەنئەت ئۇرۇقسىزدار	»
سەنئەت ئۇرۇقسىز.	جازا بەرمەسكە ،	بولمىسىز تۇرلەرى :
جازا بەرمەس	جازا بەرمەمسىز	جەنەشە : جازا بەرمەسبىز
سەنئەت ئۇرۇقسىز	سەنئەت ئۇرۇقسىز	سەنئەت ئۇرۇقسىز
»	جازا بەرمەمسىزدەر	كوبشە :
»	سەنئەت ئۇرۇقسىزدار	»

ۋەنەمسىز كوسەمشە :

سەنئەت ئۇرۇق	جازىب بەرمەك ،	بولمىدى تۇرلەرى :
جازىب بەرەر	جازىب بەرەرسىز	جەنەشە : جازىب بەرەرمىز
سەنئەت ئۇرۇق	سەنئەت ئۇرۇقسىز	سەنئەت ئۇرۇقىمىز
»	جازىب بەرەرسىزدەر	كوبشە :
»	سەنئەت ئۇرۇقسىزدار	»
سەنئەت ئۇرۇقسىز.	جازىب بەرمەسكە ،	بولمىسىز تۇرلەرى :
جازىب بەرمەس	جازىب بەرمەمسىز	جەنەشە : جازىب بەرمەسبىز
سەنئەت ئۇرۇقسىز	سەنئەت ئۇرۇقسىز	سەنئەت ئۇرۇقسىز
»	جازىب بەرمەمسىزدەر	كوبشە :
»	سەنئەت ئۇرۇقسىزدار	»

شارىتى راي.

ئانايى چىكىنەۋ.

ۋەنەمدى كوسەمشە .

سەنئەت ئۇرۇق .	جازا بەرمەك ،	بولمىدى تۇرلەرى :
3 نىشى جاق	2 نىشى جاق	1 نىشى جاق
جازا بەرەسە	جازا بەرەسەك	جەنەشە : جازا بەرەسم
جازا ئۇرۇق	سەنئەت ئۇرۇق	سەنئەت ئۇرۇقىمىز

جازا بەرسەڭدەر	جازا بەرسە	كوبشە :	—
سىنپاي تۇرساڭدار	سىنپاي تۇرسا	—	—
جازا بەرمەسكە،	سىنپاي تۇرماسقا.	بولمىسىز تۇرلەرى :	—
جازا بەرمەسەڭ	جازا بەرمەسە	جەكەشە :	جازا بەرمەسەم
سىنپاي تۇرماساڭ	سىنپاي تۇرماسا	سىنپاي تۇرماسام	—
جازا بەرمەسەڭدەر	جازا بەرمەسە	كوبشە :	—
سىنپاي تۇرماساڭدار	سىنپاي تۇرماسا	—	—
جازىپ بەرمەڭ	سىنپاب تۇرماق.	ۋىنامدى كوسەمشە .	—
جازىپ بەرسەڭ	جازىپ بەرسە	بولمىدى تۇرلەرى :	—
سىنپاب تۇرساڭ	سىنپاب تۇرسا	جەكەشە :	جازىپ بەرسەم
جازىپ بەرسەڭدەر	جازىپ بەرسە	سىنپاب تۇرماسام	—
سىنپاب تۇرساڭدار	سىنپاب تۇرسا	كوبشە :	—
جازىپ بەرمەسكە،	سىنپاب تۇرماسقا	بولمىسىز تۇرلەرى :	—
جازىپ بەرمەسەڭ	جازىپ بەرمەسە	جەكەشە :	جازىپ بەرمەسەم
سىنپاب تۇرماساڭ	سىنپاب تۇرماسا	سىنپاب تۇرماسام	—
جازىپ بەرمەسەڭدەر	جازىپ بەرمەسە	كوبشە :	—
سىنپاب تۇرماساڭدار	سىنپاب تۇرماسا	—	—
داعىلاندىرىۋ. * ار ەتمىستەن * ار ەتۇرلى سوزدەر	الپ، وسى ۇلگى	بويىنشا قوسار نۇردە شارىتى ئاي مەن چىكتەتەۋ .	—

سىپايى چىكتەۋ.

جازا بەرمەڭ	سىنپاي تۇرماق.	ۋىنامدى كوسەمشە :	—
2 نىشى جاق	3 نىشى جاق	بولمىدى تۇرلەرى :	—
جازا بەرسەڭىز	جازا بەرسە	جەكەشە :	—
سىنپاي تۇرساڭىز	سىنپاي تۇرسا	كوبشە :	—
جازا بەرسەڭىزدەر	» »	بولمىسىز تۇرلەرى :	—
سىنپاي تۇرساڭىزدار	» »	جەكەشە :	—
جازا بەرمەسكە،	سىنپاي تۇرماسقا.	كوبشە :	—
جازا بەرمەسەڭىز	جازا بەرمەسە	بولمىسىز تۇرلەرى :	—
سىنپاي تۇرماساڭىز	سىنپاي تۇرماسا	جەكەشە :	—
جازا بەرمەسەڭىزدەر	» »	كوبشە :	—
سىنپاي تۇرماساڭىزدار	» »	—	—

كوبشە : — جازىب بەرمەسەڭدەردە جازىب بەرمەسەدە
— سىناپ تۇرماساڭداردا سىناپ تۇرماسادا
داغدىلاندىرىۋ. ۋار ەتسەن ۋار ەتۈرلى سوزدەر الەب، وسى ۇلگى
بويىنشا قوسار تۇردە ەرەۋىل براى مەن جىكتەتمۇ.

برەنمىش براى .

بۇل براى ۇشىن دە جازا بەرمەك، سىناپ تۇرماق دەگەن سوزدەردى الەب،
باسقا برايلارداعى كورسەتكەن ۇلگى بويىنشا ۇنەمدى، ۇنەمسىز كوسەمشەنىڭ
بولىمدى، بولىمسىز تۇرلەرىندە قوسار كۇيدە ايتقىزىۋ.
داغدىلاندىرىۋ ۇشىن ۋار ەتسەن ۋار ەتۈرلى سوزدەر الەب، الداعى
ۇلگىلەر بويىنشا برەنمىش براى مەن جىكتەتمۇ.

قالاۋ براى، سەنمىدى براى، بولجال براى، مۇڭ براى، كونىس براى، قايراۋ
براى، نزالى براى، تەرىس براى - بۇلار ۇشىن دە جازا بەرمەك، سىناپ تۇرماق
دەگەن سوزدەردى الەب، باسقا برايلاردا كورسەتكەن ۇلگى بويىنشا ۇنەمدى،
ۇنەمسىز كوسەمشەنىڭ بولىمدى، بولىمسىز تۇرلەرىندە قوسار كۇيدە ايتقىزىۋ.
داغدىلاندىرىۋ ۇشىن ۋار ەتسەن ۋار ەتۈرلى سوزدەر الەب، الداعى
ۇلگىلەر بويىنشا جىكتەتمۇ.

مۇراتنى كوسەمشەدە ۇنەمدى كوسەمشە سىياقتى؛ حالەزاق ايرماسى سول :
ۇنەمدى كوسەمشەنىڭ جالعاۋى « ا » (جىگىش)
« عالى » (جىگىشكە سوزدە « كەلى »).

۵ سەمەشە

— سەم سىياقتى ايتىلنۇن ەتسىنىكتىڭ نۇرىن سەمسە دەيمىز؛ مەيسالى، ايتىۋشى ادام، شاباتۇن ات، جازعان قات دەگەندە «ايتىۋشى»، «شاباتۇن»، «جازعان» دەگەن سوزدەر سەمشە بولادى.

سەم سىياقتى دەيتۇنىمىز: زات-سەمشە «كىم؟» «نە؟» دەپ، سىن-سەمشە «قانداي» دەپ سۇرايمىز.

سەمشە «ۋىش نۇرلى: ۱) وسى شاقىتىق، ۲) وتكەن شاقىتىق، ۳) ۇيعارىندى. وسى شاقىتا يستاب تۇرعاندى كورسەتكەندە وسى شاقىتىق سەمشە دەيمىز. مەيسالى، لىڭ ايتىۋشى، بىيە ساۋىۋشى، قۇدىق قازىۋشى دەگەن سىياقتى سوزدەر.

بۇرىن يستەلگەن «ستى كورسەتەتۇن سوز نۇرىن وتكەن شاقىتىق سەمشە دەيمىز. مەيسالى، ولەڭ ايتقان، بىيە ساۋعان، قۇدىق قازعان دەگەندەكى «ايتقان»، «ساۋعان»، «قازعان» دەگەن سىياقتى سوزدەر وتكەن شاقىت سەمشە بولادى.

— يستەۋگە ۇيعارىلعان «ستى كورسەتەتۇ» نۇرىن ايتىلنۇن سوز نۇرىن ۇيعارىندى سەمشە دەيمىز. مەيسالى: جازاتۇن قات، سويلەيتۇن سوز، كورەتۇن كوز دەگەندەندەكى «جازاتۇن»، «سويلەيتۇن»، «كورەتۇن» دەگەن سىياقتى سوزدەر ۇيعارىندى سەمشە بولادى.

سىن سەمشە سەمىدەر سىياقتى سەبتەلەدى، تاۋەلدەلەدى دە، چىكتەلەدى دە. زات، سەمشە تۇرى چىكتەلمەيدى، تەڭ سەبتەلەدى، تاۋەلدەلەدى (بولۇدىڭ بولمۇعا... بولمۇم، بولمۇڭ، بولمۇي).

چىكتەگەندە سەمىدەر شە چىكتەلەدى، اۋەلى سەمىدەر شە وزگەرتىپ، سونان سول ەتسىنىكتە شە وزگەرتىپ قارايمىق.

جالعاۋلار.

1. جاي جالعاۋ.

سەمشەلەر، «اربۇشى»، «بارعان»، «باراتۇن».

جەكەشە	وسى شاقىتىق	وتكەن شاقىتىق	ۇيعارىندى
اتاۋ	باربۇشى	بارعان	باراتۇن
لىكتەۋ	باربۇشىنىڭ	بارعاننىڭ	باراتۇننىڭ

بارىستاۋ	بارىۋشىغا	بارغانغا	باراتۇنغا
تابىستاۋ	بارىۋشىنى	بارغاندى	باراتۇندى
جانىستاۋ	بارىۋشىدا	بارغاندا	باراتۇندا
شىعەستاۋ	بارىۋشىدان	بارغاننان	باراتۇننان
كوبىشە:			
اتاۋ	بارىۋشىلار	بارغاندار	باراتۇندار
ئىلىكتەۋ	بارىۋشىلاردىك	بارغانداردىك	باراتۇنداردىك
بارىستاۋ	بارىۋشىلارغا	بارغاندارغا	باراتۇندارغا
تابىستاۋ	بارىۋشىلاردى	بارغانداردى	باراتۇنداردى
جانىستاۋ	بارىۋشىلاردا	بارغانداردا	باراتۇنداردا
شىعەستاۋ	بارىۋشىلاردان	بارغانداردان	باراتۇنداردان
داغدىلاندىرىۋ. سارايلاردا ئىنسان باسقا سوزدەردى دە سەمىشە تۇرىندە			
ئىب ۋىسى ۋىلگى بويىنشا سەمىشەرشە جاي قالىپتا جالعاۋلانىۋ.			

II جاق جالعاۋ.

(I) تاۋەلدەۋ.

۱-وئاشا تاۋەلدەۋ.

دەكەشە: 1-ئىشى جاق	بارىۋشىم	بارغانىم	باراتۇنىم
2-ئىشى جاق	بارىۋشىڭ	بارغانىڭ	باراتۇنىڭ
3-ئىشى جاق	بارىۋشىمى	بارغانى	باراتۇنى
كوبىشە: I-ئىشى جاق	بارىۋشىلارمى	بارغاندارمى	باراتۇندارمى
2-ئىشى جاق	بارىۋشىلارىڭ	بارغاندارىڭ	باراتۇندارىڭ
3-ئىشى جاق	بارىۋشىلارى	بارغاندارى	باراتۇندارى

۲-ورتاق تاۋەلدەۋ.

جەكەشە: I-ئىشى جاق	بارىۋشىمىز	بارغانىمىز	باراتۇنىمىز
2-ئىشى جاق	بارىۋشىڭىز	بارغانىڭىز	باراتۇنىڭىز
3-ئىشى جاق	بارىۋشىمىز	بارغانى	باراتۇنى
كوبىشە: I-ئىشى جاق	بارىۋشىلارىمىز	بارغاندارمىز	باراتۇندارىمىز
2-ئىشى جاق	بارىۋشىلارىڭىز	بارغاندارىڭىز	باراتۇندارىڭىز
3-ئىشى جاق	بارىۋشىلارى	بارغاندارى	باراتۇندارى

(2) جىكتەۋ.

1-ئايايى جىكتەۋ.

جەكەشە: 1-ئىشى جاق	بارىۋشىمىن	بارغانىمىن	باراتۇنىمىن
2-ئىشى جاق	بارىۋشىسىن	بارغانىسىن	باراتۇنىسىن
3-ئىشى جاق	بارىۋشى	بارغان	باراتۇن

—	—	—	كوبشە: 1-ئىشى جاق
باراتۇندارسىن	بارعاندارسىن	باربۇشلارسىن	2-ئىشى جاق
باراتۇندار	بارعاندار	باربۇشلار	3-ئىشى جاق

۲-سىپايى جىكتەۋ.

باراتۇنېز	بارعانېز	باربۇشىمىز	جەكەشە: 1 ئىشى جاق
باراتۇنسىز	بارعانسىز	باربۇشىمىز	2 ئىشى جاق
باراتۇن	بارعان	باربۇشى	3 ئىشى جاق
باراتۇندارىمىز	بارعاندارىمىز	باربۇشلارىمىز	كوبشە: 1 ئىشى جاق
باراتۇندارسىز	بارعاندارسىز	باربۇشلارسىز	2 ئىشى جاق
باراتۇندار	بارعاندار	باربۇشلار	3 ئىشى جاق

تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ جاننا جىكتەۋ.

(1) سەبتەۋ.

(1) وڭاشا تاۋەلدەۋدى سەبتەۋ.

3 ئىشى جاق	2 ئىشى جاق	1 ئىشى جاق	جەكەشە:
باربۇشىسى	باربۇشىڭ	باربۇشىم	اتاۋ
بارعانى	بارعانىڭ	بارعانىم	»
باراتۇنى	باراتۇنىڭ	باراتۇنىم	»
باربۇشىسىنىڭ	باربۇشىڭنىڭ	باربۇشىمىنىڭ	ئىلمىكتەۋ
بارعانىنىڭ	بارعانىڭنىڭ	بارعانىمىنىڭ	»
باراتۇنىنىڭ	باراتۇنىڭنىڭ	باراتۇنىمىنىڭ	»
باربۇشىسىغا	باربۇشىڭغا	باربۇشىمغا	بارىستاۋ
بارعانىغا	بارعانىڭغا	بارعانىمغا	»
باراتۇنىغا	باراتۇنىڭغا	باراتۇنىمغا	»
باربۇشىسىمىن	باربۇشىڭدى	باربۇشىمدى	تابىستاۋ
بارعانىمىن	بارعانىڭدى	بارعانىمدى	»
باراتۇنىمىن	باراتۇنىڭدى	باراتۇنىمدى	»
باربۇشىسىنىدا	باربۇشىڭدا	باربۇشىمدا	جانىستاۋ
بارعانىنىدا	بارعانىڭدا	بارعانىمدا	»
باراتۇنىنىدا	باراتۇنىڭدا	باراتۇنىمدا	»
باربۇشىسىڭان	باربۇشىڭىڭان	باربۇشىمىڭان	شەمىستاۋ
بارعانىڭان	بارعانىڭىڭان	بارعانىمىڭان	»
باراتۇنىڭان	باراتۇنىڭىڭان	باراتۇنىمىڭان	»

توبىشە:	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
اتاۋ	بارىۋشىلارىم	بارىۋشىلارىڭ	بارىۋشىلارى
»	بارغاندارىم	بارغاندارىڭ	بارغاندارى
»	باراتۇندارىم	باراتۇندارىڭ	باراتۇندارى
ئىلگىرەۋ	بارىۋشىلارىمنىڭ	بارىۋشىلارىڭنىڭ	بارىۋشىلارىمنىڭ
»	بارغاندارىمنىڭ	بارغاندارىڭنىڭ	بارغاندارىمنىڭ
»	باراتۇندارىمنىڭ	باراتۇندارىڭنىڭ	باراتۇندارىمنىڭ
بارىستاۋ	بارىۋشىلارىما	بارىۋشىلارىڭغا	بارىۋشىلارىغا
»	بارغاندارىما	بارغاندارىڭغا	بارغاندارىغا
»	باراتۇندارىما	باراتۇندارىڭغا	باراتۇندارىغا
ناپىستاۋ	بارىۋشىلارىمدى	بارىۋشىلارىڭدى	بارىۋشىلارىدىن
»	بارغاندارىمدى	بارغاندارىڭدى	بارغاندارىدىن
»	باراتۇندارىمدى	باراتۇندارىڭدى	باراتۇندارىدىن
جانىستاۋ	بارىۋشىلارىمدا	بارىۋشىلارىڭدا	بارىۋشىلارىمدا
»	بارغاندارىمدا	بارغاندارىڭدا	بارغاندارىمدا
»	باراتۇندارىمدا	باراتۇندارىڭدا	باراتۇندارىمدا
شىعىستاۋ	بارىۋشىلارىمنىڭ	بارىۋشىلارىڭنىڭ	بارىۋشىلارىمنىڭ
»	بارغاندارىمنىڭ	بارغاندارىڭنىڭ	بارغاندارىمنىڭ
»	باراتۇندارىمنىڭ	باراتۇندارىڭنىڭ	باراتۇندارىمنىڭ
داعىلانىدۇر. وسى ۇلگى بويىنشا باسقا سوزدەردى سىمىشە تۇرىندە			
الەمب، وڭاشا تاۋەلدى قالىپتا جالعاۋلانىۋ			

۲-ورتاق تاۋەلەۋدى سەبتەۋ .

جەدەشە:	1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق
اتاۋ	بارىۋشىمىز	بارىۋشىڭىز	بارىۋشىمىز
»	بارغانىمىز	بارغانىڭىز	بارغانىمىز
»	باراتۇنىمىز	باراتۇنىڭىز	باراتۇنىمىز
ئىلگىرەۋ	بارىۋشىمىزدىڭ	بارىۋشىڭىزدىڭ	بارىۋشىمىزدىڭ
»	بارغانىمىزدىڭ	بارغانىڭىزدىڭ	بارغانىمىزدىڭ
»	باراتۇنىمىزدىڭ	باراتۇنىڭىزدىڭ	باراتۇنىمىزدىڭ
بارىستاۋ	بارىۋشىمىزغا	بارىۋشىڭىزغا	بارىۋشىمىزغا
»	بارغانىمىزغا	بارغانىڭىزغا	بارغانىمىزغا
»	باراتۇنىمىزغا	باراتۇنىڭىزغا	باراتۇنىمىزغا
ناپىستاۋ	بارىۋشىمىزدى	بارىۋشىڭىزدى	بارىۋشىمىزدى

بارغانىمىزدى	بارغانىمىزدى	بارغانىمىزدى	وتكەن شە
باراتۇنىمىزدى	باراتۇنىمىزدى	باراتۇنىمىزدى	ۇيعارىندى
باربۇشىمىزدا	باربۇشىمىزدا	باربۇشىمىزدا	جانىستاۋ وسى شە
بارغانىمىزدا	بارغانىمىزدا	بارغانىمىزدا	وتكەن شە
باراتۇنىمىزدا	باراتۇنىمىزدا	باراتۇنىمىزدا	ۇيعارىندى
باربۇشىمىزدان	باربۇشىمىزدان	باربۇشىمىزدان	شەمىستاۋ وسى شە
بارغانىمىزدان	بارغانىمىزدان	بارغانىمىزدان	وتكەن شە
باراتۇنىمىزدان	باراتۇنىمىزدان	باراتۇنىمىزدان	ۇيعارىندى
1 نىشى جاق	2 نىشى جاق	3 نىشى جاق	كويىشە :
باربۇشىلارىمىز	باربۇشىلارىمىز	باربۇشىلارى	اتاۋ وسى شە
بارغاندارىمىز	بارغاندارىمىز	بارغاندارى	وتكەن شە
باراتۇندارىمىز	باراتۇندارىمىز	باراتۇندارى	ۇيعارىندى
باربۇشىلارىمىزدىڭ	باربۇشىلارىمىزدىڭ	باربۇشىلارىنىڭ	لىمكتەۋ وسى شە
بارغاندارىمىزدىڭ	بارغاندارىمىزدىڭ	بارغاندارىنىڭ	وتكەن شە
باراتۇندارىمىزدىڭ	باراتۇندارىمىزدىڭ	باراتۇندارىنىڭ	ۇيعارىندى
باربۇشىلارىمىزغا	باربۇشىلارىمىزغا	باربۇشىلارىغا	بارمىستاۋ وسى شە
بارغاندارىمىزغا	بارغاندارىمىزغا	بارغاندارىغا	وتكەن شە
باراتۇندارىمىزغا	باراتۇندارىمىزغا	باراتۇندارىغا	ۇيعارىندى
باربۇشىلارىمىزدى	باربۇشىلارىمىزدى	باربۇشىلارىن	نابىستاۋ وسى شە
بارغاندارىمىزدى	بارغاندارىمىزدى	بارغاندارىن	وتكەن شە
باراتۇندارىمىزدى	باراتۇندارىمىزدى	باراتۇندارىن	ۇيعارىندى
باربۇشىلارىمىزدا	باربۇشىلارىمىزدا	باربۇشىلارىدا	جانىستاۋ وسى شە
بارغاندارىمىزدا	بارغاندارىمىزدا	بارغاندارىدا	وتكەن شە
باراتۇندارىمىزدى	باراتۇندارىمىزدى	باراتۇندارىدا	ۇيعارىندى
باربۇشىلارىمىزدان	باربۇشىلارىمىزدان	باربۇشىلارىدان	شەمىستاۋ وسى شە
بارغاندارىمىزدان	بارغاندارىمىزدان	بارغاندارىدان	وتكەن شە
باراتۇندارىمىزدان	باراتۇندارىمىزدان	باراتۇندارىدان	ۇيعارىندى

داعدىلاندىرىۋ. باسقا سۆزدەردى الپ، وسى ۇلگى بويىنشا سىمىز نۇرىمدە ورتاق تاۋەلدى قالىپتا جالعاۋلانىۋ

۴) جىكتەۋ.

۱ - وىڭاشا تاۋەلدى انايى جىكتەۋ.

جەدەشە:	(مىنىڭ)	(سەنەڭ)	(ونىڭ)
باربۇشىم	باربۇشىڭ	باربۇشىمىز	باربۇشىمىز
—	باربۇشىڭمىن	باربۇشىڭمىن	باربۇشىڭمىن
1 نىشى جاق	(مىن)		

(ۋىنىڭ)	(سۇنىڭ)	(بىزنىڭ)	دوبىشە:
بارىۋىشلار	بارىۋىشلارنىڭ	بارىۋىشلارنىڭ	1 ىنىشى جاق (مەن)
بارىۋىشلارنىڭ	بارىۋىشلارنىڭ	—	2 ىنىشى جاق (سەن)
بارىۋىشلارنىڭ	—	بارىۋىشلارنىڭ	(سەندەر)
(بارىۋىشلارنىڭ)	بارىۋىشلارنىڭ	بارىۋىشلارنىڭ	3 ىنىشى جاق (ول)
بارىۋىشلار	بارىۋىشلارنىڭ	بارىۋىشلارنىڭ	(ولار)

بارىۋىشى	بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	جەكەشە:
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	—	1 ىنىشى جاق
بارىۋىشىنىڭ	—	بارىۋىشىنىڭ	2 ىنىشى جاق
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	3 ىنىشى جاق
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	دوبىشە:
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	—	1 ىنىشى جاق
بارىۋىشىنىڭ	—	بارىۋىشىنىڭ	2 ىنىشى جاق
(بارىۋىشىنىڭ)	(بارىۋىشىنىڭ)	(بارىۋىشىنىڭ)	3 ىنىشى جاق، بارىۋىشىنىڭ
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	جەكەشە:
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	—	1 ىنىشى جاق
بارىۋىشىنىڭ	—	بارىۋىشىنىڭ	2 ىنىشى جاق
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	3 ىنىشى جاق
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	ئوش:
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	—	1 ىنىشى جاق
بارىۋىشىنىڭ	—	بارىۋىشىنىڭ	2 ىنىشى جاق
(بارىۋىشىنىڭ)	(بارىۋىشىنىڭ)	(بارىۋىشىنىڭ)	3 ىنىشى جاق

۳ - وگاشا تاۋەلدەۋدى سىپايى جىكتەۋ .

(ۋىنىڭ)	(سەنىڭ)	(مەنىڭ)	جەكەشە:
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	1 ىنىشى جاق (بىز)
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	—	2 ىنىشى جاق (سەن)
بارىۋىشىنىڭ	—	بارىۋىشىنىڭ	(ول)
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	دوبىشە:
بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	بارىۋىشىنىڭ	1 ىنىشى جاق (بىز)

بارغاندارىمىز			بارغاندارىڭىز	بارغاندارى	كوبشە:
1	نەشى جاق	—	بارغاندارىڭىزىمىز	بارغاندارىمىز	1 نەشى جاق
2	نەشى جاق	بارغاندارىمىزسىز	—	بارغاندارىسىز	2 نەشى جاق
3	نەشى جاق	بارغاندارىمىز	بارغاندارىڭىز	بارغاندارى	3 نەشى جاق
باراتۇندىمىز			باراتۇنىڭىز	باراتۇنى	جەكەشە:
1	نەشى جاق	—	باراتۇنىڭىزىمىز	باراتۇنىمىز	1 نەشى جاق
2	نەشى جاق	باراتۇندارىمىزسىز	—	باراتۇنىسىز	2 نەشى جاق
3	نەشى جاق	باراتۇنىمىز	باراتۇنىڭىز	باراتۇنى	3 نەشى جاق
باراتۇندارىمىز			باراتۇندارىڭىز	باراتۇندارى	كوبشە:
1	نەشى جاق	—	باراتۇندارىڭىزىمىز	باراتۇندارىمىز	1 نەشى جاق
2	نەشى جاق	باراتۇندارىمىزسىز	—	باراتۇندارىسىز	2 نەشى جاق
3	نەشى جاق	باراتۇندارىمىز	باراتۇندارىڭىز	باراتۇندارى	3 نەشى جاق

ەتىستىكتەن تۇۋعان سوزدەر .

ەتىستىكتىڭ ئۆپكى ئۇرى ساباقتى مەن سالت ەتىس . وسى ەكى ەتىستىڭ ئۆپكىسىگە ئۇرلى جۇرناق تار جالغانىپ ، ئۇرلى سوزدەر تۇۋادى . ەتىس جۇرناقتارى :

- (1) ئېمىر ەتىستەن ەكىنشى ەتىستىڭ سوزدەر تۇۋعانىدى .
- (2) ەتىستەردەن باسقا ەتىستىڭ سوزدەر تۇۋعانىدى .
- ساباقتى ەتىس بىن سالت ەتىستەن باسقارلى تۇۋىندى ەتىس .
- تۇۋىندى ەتىستەردەگى جۇرناقتار .

- (1) «س» جۇرناق (سۇر-سۇرس، كۇرە-كۇرەس، سوق-سوقىس) .
 - (2) «ن» جۇرناق (جۇۋ-جۇۋىن، تارا-تاران، باقى-باعىن) .
 - (3) «دىر» (تىر) جۇرناق (قاز-قازىر، قال-قالدىر، ايت-ايتىدىر) .
 - (4) «قىز» (قىزى، كىز، گىز) جۇرناق (جانقىز، القىز، جەنگىز، بەرگىز) .
 - (5) «ل» جۇرناق (اس-اسىل، جەك-جەكىل) .
 - (6) «ت» جۇرناق (تۇلا-تۇلات، ەرت-ەرت، قۇرى-قۇرت) .
 - (7) «قىلا» (قىلا، كىلە، گىلە) شاب-شابقىلا، جۇۋ-جۇۋىلا، كەس-كەسكىلە، ئىل-ئىلگىلە) .
 - (8) «ئىقىرا» (ئىكىرە) جۇرناق (ال-اللىقىرا، بارىقىرا، بەرىقىرە، جۇرىقىرە) .
- بۇلار ەتىس جۇرناقتارى دەپ اتالادى .

ەتىستىكتەن تۇۋاتۇن باسقا سوزدەردەگى جۇرناقتار :

- (1) «ۋ»، «م»، «س»، «ش» جۇرناقتار ەتىستىڭ ئۆپكىسىگە جالغانىپ، سول ەتىستىڭ كۆرسەتەتۇن ئىسىن اتايدى .
- مىيالى: سۇر-سۇراۋ، ساۋ-ساۋىۋ، ايت-ايتىۋ، وقى-وقىۋ، ال-الىم، مېل-مېلىم، مول-مولىم، اس-اسىم، ساۋ-ساۋىم، بار-بارىم، جۇر-جۇرىم، قۇۋ-قۇۋىم، قارا-قاراس، قۇۋان-قۇۋانىش .
- داۋىدىلاند: تۇر، قوس، قوي، سابا، سانا، بۇۋ، جانا باسقا سونداي ەتىستىڭ ئۆپكىسىگە جالغانىپ، «ۋ»، «م»، «س»، «ش» جۇرناقتارىن جالغانىپ .
- (2) مىساق (مىسەك)، اعان (ەكەن)، شاق (شەك)، قاق (عاق) جۇرناقتار .

۶. ەتىستىك تۇبىرلەرنىڭ جالغانىپ، سول ەتىستىك كۆرسەتەتۇن ەستى سىتەۋكە زاتنىڭ بويىنا بىتكەن قاسىيەتىن اتايدى. مېيسالى، ال-المىساق، كەل-كەلمىسەك، قاش-قاشقان، كۆر-كۆرەگەن، ئۇر-ئۇرىنشق، ەرن-ەرىنشەك، ئۇر-ئۇرىسقاق، سىن-سىنئاق.

داعدىلاندىرىۋ: جارا، بەر، قاب، كەت، تەب، ۇمىت، جىيرەن، تىرىس، وڭ جانغا باسقا سونداي ەتىستىك تۇبىرلەرنىڭ الىپ، الگى جۇرناقئاردى جالغانىۋ. 3) قىش، (عەش، كىش كىش)، (عەر، كىر، گىر)، جۇرناقئار ەتىستىك تۇبىرلەرنىڭ جالغانىپ، سول ەتىستىك كۆرسەتەتۇن ەس سىتەۋگە جاندى نارسە بولسا، ۇستالىغىن، بىكەمدىگىن اتايدى، جانسىز نارسە بولسا، سول سىكە قولايلى جاقىلىغىن اتايدى ياكى انشەيىن سول سىكە قۇرال نارسەلىگىن اتايدى: مېيسالى، جاندى نارسەلەر تۇۋرالى: ايت-ايتقىش، سوي-سويغىش، كەس-كەسكىش، كۆر-كۆرگىش؛ تاب-تابقىر، ال-الغىر، ەس-شكىر، بىل-بىلگىر، جانسىز نار-سەلەر تۇۋرالى: اق-اققىش، جان-جانغىش، ەس-وسكىش، ەس-سون-سونگىش؛ تۇت-تۇتقىر، وت-وتكىر؛ باس-باسقىش، سىپىر-سىپىرغىش، سۇرت-سۇرتكىش، كەر-كەرگىش.

داعدىلاندىرىۋ. ات، ساۋ، مەس، وت، كۇل، شاۋ، تۇرت، وڭ، كۇن، تەس، جانغا باسقا سونداي ەتىستىك تۇبىرلەرنىڭ الىپ، الگى جۇرناقئاردى جالغانىۋ. 4) «ۋىش»، «ەى» (ك) جۇرناقئار ەتىستىك تۇبىرلەرنىڭ جالغانىپ، سول ەتىستىك كۆرسەتەتۇن سىكە قۇرالدىغىن اتايدى، ورا-وراۋىش، بۇر-بۇرغى، سوز-سوزگى، تارا-تاراق، تۈس-تۈسەك.

داعدىلاندىرىۋ. تىرنا، قىر، تابا، ەس جانا باسقا سونداي ەتىستىك تۇبىرلەرنىڭ الىپ، الگى جۇرناقئاردى جالغانىۋ.

ەسكەرتىۋ. «ق» (ك) جۇرناق باسقا ماعانادا دا جالغانادى، مېيسالى، اش - اشىق، تەس - تەسىك، ۇش - ۇشىق، كەت-كەتىك تاعىسىن تاعىلار.

5) «قىن»، (عەن)، «ما» (با، بە، مە)، «مال»، (باقىل، مەكىل، بەكىل) جۇر-ناقتىر ەتىستىك تۇبىرلەرنىڭ جالغانىپ، سول ەتىستىك كۆرسەتەتۇن ەستىك تۇرۇن ايتايدى؛

ئاس-ئاسقىن، قىر-قىرغىن، سال-سالما، تارت-تارتىما، ۇر-ۇرمە، كەس-كەسبە، ئاسى-ئاسىمال، اينى - اينىمال؛ ئاستا-ئاستاماقىل، ات-اتىماق، شەرت-شەرتبەكىل، مېير-مېيرمەكىل.

داعدىلاندىرىۋ. قاش، شال، سانا، وراما، باس، تەر، سوز باسقا سونداي ەتىستىك تۇرلەرنىڭ الىپ، الگى جۇرناقئاردى جالغانىۋ.

6) «اق» (ەك)، «ن» جۇرناق تار ەتىستىك تۇبىرلەرىنە جالعانىپ، سول ەتىستىك كۆرسەتەتۇن ىستەردەن ونگەن زاتنى اتايدى. مىيسالى، قاش-قاشاق، كەس-كەسەك، شاب-شابىن، ەك-ەگىن.

داعدىلاندىرىۋ. قۇش، قۇيىن، شات؛ بۇل، اق، جەك، شىق، باسقا سونداي تۇبىرلەرىن الىپ جالعانىۋ.

7) «لىق» (لىك) جۇرناق ەتىستىك تۇرىنە جالعانىپ، سول ەتىستىك كۆرسەتەتۇن ىستى ىستەۋكە تۇرارلىق كۇيىن اتايدى. مىيسالى، بارار-بارارلىق، كۆرەر-كۆرەرلىك.

داعدىلاندىرىۋ. كەلەر شاق تۇردەكى ەتىستىكتەردى الىپ، «لىق» (لىك) جۇرناقىن جالعانىۋ.

8) «ۋىل» (بۇل) جۇرناق ەتىستىك تۇبىرىنە جالعانىپ، سول ەتىستىك كۆرسەتەتۇن ىستى ىستەۋشىنى اتايدى. مىيسالى، جاسا-جاساۋىل، جورت-جورتىۋىل، بوگە-بوگە ۋىل (بوگەۋىل).

سول ماعاندا ەتىستىكتىك كەلەر شاق تۇرىنە «مان» (مەن) جۇرناق جالعانادى. مىيسالى: الار-الارمان، بەرەر-بەرەرمەن.

داعدىلاندىرىۋ. ەتىستىكتىك تۇبىرلەرىن كەلەر شاق تۇرلەرىن الىپ، «ۋىل» (بۇل) مەن «مان» (مەن) جۇرناقتاردى جالعانىۋ.

ۋىستەۋ

سەن - سەمم، سان - سەمم، سەمىلىك، ەتىستىك سوزدەردى تولىقتىرىۋ، كۈشەيتىۋ «ۋىشەن ايتىلاتۇن سوزدەردى ۇستىۋ دەيمىز. مىيسالى، «تىم جاقسى»، «ون سە»، «تاب ۇزى»، «ارەك كەلىم» جانا باسقا سونداي. «قلاي؟» - «تىم جاقسى»، «قاتشا؟» - «ون سە»، «قايسىسى؟» - «تاب ۇزى»، «قايتىتىك؟» - «ارەك كەلىم».

قازاق تىلىندە تۇبىكى ۇستەۋ سوزدەر ىمتىتى از. كۆپىنەسە ۇستەۋ ماعاناسىندا باسقا سەمىلەردەن، سەمىلىكتەن، ەتىستىكتەن شىققان سوزدەر جۇرەدى. اۋەلى تۇبىكى ۇستەۋ سوزدەردەن الىپ قارايمىق:

سان - سەمم مەن سەمىلىكتەردى كۈشەيتىۋىشى ۇستەۋلەردى جاي ۇستەۋ دەيمىز. ولار مىناۋ. «ابدان، تىم، ىمتىتى، قاس، سىموا، سە، تاب، ناق، ناعىز، ارەك، دال، دىوب، دىم، ارى، بەرى، ادەبى، پۇرىن، ەندى، مانا، مانى، مىنى، ەك، بىلىمى، تامان، سايمىن، الى، جورتا، جورىيا.

داعدىلاندىرىۋ: وسى ۇستەۋلەرگە جالعاس ايتارلىق سان-سەمم، سەن-سەمم، سەمىلىك، ەتىستىك سوزدەر تابقىزىپ ايتقىزىۋ.

ۇستەۋ بەس ىتۇرلى: 1) نىقتاۋلىق، 2) سىناۋلىق، 3) ولشەۋلىك، 4) مەزگىللىك، 5) مەنەنلىك.

(1) نىقتاۋلىق ۇستەۋ.

باسقا سوزدەردىڭ ماعاناسىن ئىعىزداۋ «ۇش-ىن ئىتلا تۇن» سوزدەردى نىقتاۋلىق ۇستەۋ دەيمىز؛ مېسالى: «ك جاقسى؛ بەك ناسار؛ «ابدان قاندى؛ نىم شابان؛ وتە ئىمىز، «تىبىتى قىسقا، تاب «وزى، ناق. «ول؛ ناعىز ارزان؛ «دال «تىپىدى؛ «دوب كەلدى؛ دالمە - «دال، ون كىسى؛ قاس-جامان؛ قاسا قانا ايتتى؛ ادەبى ايتىلدى؛ جۇدا شارشادى؛ تىگىلەي قويا بەردى، اسىرەسە ماقىتاعانى، كۆيىنەسە قاراب وتىرغانى. وسىنداي «ىرى اربىنەرەن جازىلعان سوزدەر نىقتاۋلىق ۇستەۋ بولادى. بۇلاردان باسقادا سوزدەردىڭ ماعاناسىن كۇشەيتەتۇن، نىقتايتۇن سوزدەر نىقتاۋلىق ۇستەۋ بولادى.

داعىدىلاندىرىدۇ. وسىنداعى نىقتاۋلىق ۇستەۋلەردىڭ قاسىنداعى سوزدەردىڭ ورنىنا بلايىق باسقا سوزدەردى قويىمىز بىتقىزىۋ، جازىمىز.

(2) سىناۋلىق ۇستەۋ.

«تىستىڭ سىنىڭ كۆرسەنەتۇن سوزدەردى سىناۋلىق ۇستەۋ دەيمىز. سىناۋلىق ۇستەۋ بولاتۇن زات - «سىم، سىن - «سىم، «سىمىدىك، «تىستىك سوزدەر، بۇلاردىڭ ۇستەۋ «كەن - «مەستىگىن - سۇراۋدان ايرىمىز.

سىناۋلىق ۇستەۋ سۇراۋى: قالاي؟ قالاشا؟ - وسى سۇراۋعا جاۋاب بولماغان «سوز ۇستەۋ بولمايدى.

جاقسى وقىيدى؛ جامان جازادى؛ سىبىي قونادى؛ جايان جۇرەدى دەگەندە «ىرى جازىلعان سوزدەر، قالاي؟ دەپ، سۇراغانعا جاۋاب بولمى تۇر. (وقىيدى قالاي؟ - جاقسى؛ جازادى قالاي؟ - جامان؛ قونادى قالاي؟ - سىبىي؛ جۇرەدى قالاي؟ - جايان) بۇلار ۇستەۋ ورنىنا جۇرەتۇن سىمىن - «سىمىدەرى.

شالقاسىنان «تۇستى؛ «ت بەتىنەن قۇلادى؛ ورنىشسا ايتتى؛ ادامشا سويلەدى - دەگەندە «ىرى جازىلعان سوزدەر قالاي؟ دەپ سۇراغانعا جاۋاب بولمى تۇر («تۇستى قالاي؟ شالقاسىنان، قۇلادى قالاي؟ - «ت بەتىنەن، سويلەدى قالاي؟ - ادامشا) بۇلار ۇستەۋ ورنىنا جۇرەتۇن زات - «سىمىدەر.

«كى - «كەندەن «بولدى، «ۇش-ۇشتەن الدى، «تورت-تۇرتتەن قويدى، ون-وننان سانادى، جىيرما جىيرمادان ۇلەستەردى دەگەندە «ىرى جازىلعان سوزدەر قالاي؟ دەپ سۇراغانعا جاۋاب بولمى تۇر. («بولدى مالاي» «كى-«كەندەن، الدى قالاي؟ «ۇش-ۇشتەن، قويدى قالاي؟ «تورت-تۇرتتەن، سانادى قالاي-جىيرمادان) بۇلار ۇستەۋ ورنىنا جۇرەتۇن سان-«سىمىدەر.

ولاي ايتىلدى؛ سولاي سويلەدى، بۇلايشا «تەلىك؛ سەنكىشە بولسىن؛ بىردەر شە ويلايدى دەگەندە «ىرى جازىلعان سوزدەر قالاي؟ قالاشا؛ دەپ سۇراغانعا جاۋاب بولمى تۇر.

(ايتىپادى قالاي؟-ولاي. سويلەدى قالاي؟ سولاي. ەتەلىك قالايشا- بۇلايشا. بولسىن قالايشا؟-سەنىمكەشە. ويلامايىدى قالايشا؟-بىزدەرشە) بۇلار ۇستەۋ ورنىغا جۇرەتۇن ەسىملىكتەر.

ساۋلاب جاندى؛ جانتايىب جانتى؛ ەتكەيىپ قارادى؛ ەگىرەب جىلادى دەگەندە، ەرى جازىلعان سوزدەر «قالاي؟» دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولمىپ تۇر. (جاندى قالاي-ساۋلاب. جانتى قالاي؟-جانتايىب.) بۇلار ۇستەۋ ورنىغا جۇرەتۇن ەتىستىكتىڭ كوسەمشە تۇرلەرى.

داعدىلاندىرىۋ: مۇنداعى كورسەتىلگەننەن باسقا سىناۋلىق ۇستەۋ ورنىغا جۇرەتۇن اناۋىش سوزدەر تابقىزىپ جازدىرىنىۋ.

3) ولشەۋلىك ۇستەۋ.

- سىنىڭ يا ەنىڭ شاماسىن كورسەتەتۇن سوزدەردى ولشەۋلىك ۇستەۋ دەيمىز. - سوزدەردە ولشەۋلىك ۇستەۋ بولاتۇن زات - ەسىم، سان - ەسىم، ەسىملىك، ەتىستىك سوزدەر.

بۇلاردىڭدا ۇستەۋ ەكەن - ەمەستىگىن سۇراۋدان ايمىرامىز. ولشەۋلىك ۇستەۋ سۇراۋلارى: قانشا؟ نەشە ەسە؟ وسى سۇراۋلارغا جاۋاب بولماعان سوز ولشەۋلىك ۇستەۋ بولمايدى.

تۇسكە شەيىن ۇيىقتادى؛ كەشكە دەيىن جانتى؛ اۋىلغا شەيىن قۇۋدى دەيمىز. «تۇسكە شەيىن»، «كەشكە دەيىن»، «اۋىلغا شەيىن» دەگەن سوزدەر قانشا دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى. (ويىقتادى قانشا؟-تۇسكە شەيىن. جانتى قانشا؟-كەشكە دەيىن. قۇۋدى قانشا؟-اۋىلغا شەيىن. بۇلار ۇستەۋ ورنىنداعى زات-ەسىم سوزدەر. از بەردى؛ كوب الدى دەيمىز. «از»، «كوب» دەگەن سوزدەر قانشا دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى. (بەردى قانشا؟-از. الدى قانشا؟-كوب) بۇلار ۇستەۋ ورنىنداعى سىن-ەسىم سوزدەر.

ەكى ەسە ارتىق؛ بەس ەسە كەم دەيمىز. «ەكى ەسە»، «بەس ەسە» دەگەن سوزدەر نەشە ەسە؟ دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى. (ارتىق نەشە ەسە؟-ەكى ەسە. كەم نەشە ەسە؟-بەس ەسە) بۇلار ۇستەۋ ورنىغا ايتىلعان سان-ەسىم سوزدەر. سونشا ادەمى؛ مۇنشا كەشمىكتى، ونشا شابىش ەمەس-دەيمىز. «سونشا»، «مۇنشا»، «ونشا» دەگەن سوزدەر «قانشا» دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى. (قانشا ادەمى؟-سونشا ادەمى. كەشمىكتى قانشا؟-مۇنشا. شابىش ەمەس قانشا؟-ونشا. بۇلار ۇستەۋ ورنىنداعى ەسىملىكتەر.

تويىعانشا جەدى؛ قانعانشا ەشتى؛ جەتكەنشە شاپتى-دەيمىز. «تويىعانشا»، «قانعانشا»، «جەتكەنشە» دەگەن سوزدەر «قانشا» دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى.

(جەدى قانشا؟ توپىغانشا؟ ئىشتى قانشا؟ قانغانشا؟ شاپتى قانشا؟ جەتكەنشە.)
بۇلار ۇستەۋ ورنىنداعى ەتستىك سوزدەر.
داعىدىلاندىرىۋ. مۇنداعى كورسەتىلگەننەن باسقا ولشەۋلىك ۇستەۋ ورنىغا
جۇرەتۇن سوزدەر تابقىزىپ، جازدىرتىۋ.

(4) مەزگىللىك ۇستەۋ.

ئىستىك مەزگىللىك كورسەتەتۇن سوزدەردى مەزگىللىك ۇستەۋ دەيمىز.
مەزگىللىك ۇستەۋ بولاتۇن زات-ەسىم، ەسىملىك، ەتستىك سوزدەر، بۇلاردىك
ۇستەۋ ەكەن-ەمەسىن سۇراۋدان ايرامىز. مەزگىللىك ۇستەۋ سۇراۋلارى: قاشان؟
قاشاننان؟ بۇل سۇراۋلارغا جاۋاب بولماغان سوزدەر مەزگىللىك ۇستەۋ بولمايدى.
اتام زاماننان سولاي؟ كۇن سايىمىن تولادى دەيمىز. «اتام زاماننان»،
«كۇن سايىمىن» دەگەن سوزدەر «قاشاننان؟» دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى.
(قاشاننان سولاي؟ اتام زاماننان. قاشان تولادى؟ كۇن سايىمىن.) بۇلار ۇستەۋ
ورنىنداعى زات-ەسىم سوزدەر.

مۇنان باسقا تۇۋىندى جانا تۇبىكى ۇستەۋلەر بار. مېسالى: بۇگۈن، كەشە،
ەرنەك، بېيىل، «بۇرسى كۇن، بۇرناعى كۇن، بۇرناعى جىل، الدىككى كۇن، الدىككى
جىل، سوگىرا، قاشاننان، ەلەزدە (بۇلار تۇۋىندى ۇستەۋ)؛ بۇرىن، مانا، ەلى، ەلەي،
دەرەۋ (بۇلار تۇبىكى مەزگىللىك ۇستەۋلەر).

داعىدىلاندىرىۋ. مۇنداعى كورسەتىلگەننەن باسقا مەزگىللىك ۇستەۋ ورنىغا
جۇرەتۇن اتاۋىش سوزدەر تابقىزىپ جازدىرتىۋ.

(5) مەكەندىك ۇستەۋ.

ئىستىك مەكەندىك كورسەتەتۇن سوزدەردى مەكەندىك ۇستەۋ دەيمىز.
مەكەندىك ۇستەۋ بولاتۇن زات-ەسىم، سەن-ەسىم، سان-ەسىم، ەسىملىك، ەتستىك
سوزدەر. بۇلاردىك مەكەندىك ۇستەۋ ەكەن-ەمەسىن سۇراۋدان ايرامىز. مەكەندىك
ۇستەۋ سۇراۋلارى: قايدى؟ قايدان؟ بۇل سۇراۋلارغا جاۋاب بولماغان سوزدەر
مەكەندىك ۇستەۋ بولمايدى

تستى جاتىر؛ قالاعا باردى؛ جايلانۋدان قايتتى-دەيمىز. «تستى»، «قالاعا»،
«جايلانۋدان» دەگەن سوزدەر «قايدى؟»، «قايدان؟» دەپ سۇراغانغا جاۋاب بولادى.
(قايدا جاتىر؟-تستى. قايدا باردىك؟-قالاعا. قايدان قايتتى؟-جايلانۋدان).
بۇلار ۇستەۋ ورنىنداعى زات-ەسىم سوزدەر

ۋىندا بارمادى؟ مۇندا كەلدى دەيمىز. «ۋىندا»، «مۇندا» دەگەن سۆزدەر قايدا؟ قايدان؟ دەپ سۇرغانغا جاۋاب بولالدى. (قايدا بارمادى؟-ۋىندا. قايدا كەلدى؟-مۇندا). بۇلار ۋىستەۋ ورنىندادى سىمىلىكتەر .
داعىيلاندىرىۋ . مۇنداعى كۆرسەتمىگەننەن باسقا مەكەندىك ۋىستەۋ ورنىغا جۈرەتۈن ئاتۇش سۆزدەر ئابىقىزىپ، جازىرىتىۋ .

• دممہ

سۆزدىڭ يا سويلەنمەردىڭ اراسىن ئۆيلەستۈرۈڭگە دەمەۋ بولاتۇن سۆزدەردى دەمەۋ دەيمىز. قازاق تىلىنىدە ئۆيۈم دەمەۋ سۆزدەر ئىمتى-جوق قاسىندا: مېسالى، سۇرۇش دەمەۋ: ما (با، مە، بە)، قۇرۇش-دەمەۋ دا؛ جاي دەمەۋ: عوي، اق، ئشە، باسە، الدە، تا، تاغى، بالىكم. كۆپىنچە دەمەۋ ورنىغا باسقا سۆزدەر جۇرەدى. باسقا سۆزدەر دەگەندە دەمەۋ ورنىغا سىمىدىك بىن ەستىك ەكەۋنىڭ بىتە قايىغان سىياقتى قوسىلغان نۇرلى اسمەسە كۆپ جۇرەدى.

ميسالى: ۇيتكەنى (ولاي تەكەنى دەگەننەن تەسقارغان). ۇيتەسە (ولاي
 تەسە)، ۇيتكەنە (ولاي تەكەنە)، ۇيتەسەنە (ولاي تەتەسەنە)، ۇيتكەنشە
 (ولاي تەكەنشە)، ۇيۇتب (سولاي تەتب)، ۇيۇتسەدە (سولاي تەسەدە)، ۇيۇتتەن
 سايمن (سولاي تەكەن سايمن). ۇيۇتتەنە (سولاي تەكەنە)، قايتكەنە
 (قالاي تەكەنە)، قايتكەنەدە (قالاي تەكەنەدە)، ايتەسە (الاي تەسە)، ئەسە
 (نە سەس بولسا). ايتسەدە (الاي تەسەدە). بۇلاردان باسقا دەمەۋ ورنىندا تولۇق
 كۆيىندە اينالغۇن تەستىك جارا باسقا سوزدەرە بار، ميسالى، ولاي بولسا،
 ولاي بولغاندا، سولاي بولغان سولۇ، بولسا، قايتا، نەغۇرلىم، نەگە
 دەسەك تاغى باسقا سونداي سوزدەر. دەمەۋ ورنىندا «مەن» (بەن) جالغۇلۇقىدا
 چۈرەدى.

باسقا جۇرتنىڭ دەمەۋى سىزدەرىدىن قازاققا كىرىپ سىڭىسكەن سىزدەر: «يا»،
«ياكى»، «ەگەر»، «ۋ».

داعىلانىڭ ئىسمى. تۆمەندىكى سۆزدەردىكى ئاساسلىق دەمەلۇ سۆزدەردى
تاللىنىۋ.

باراما، بارماي-ماسېلگىسىز؛ بارامزعوې؛ بارغان سوڭ كورەمزعوې؛ سوتىڭ
ايتقانى اق بولسىشى. سەن كەلمەيدى ەكەنسەن؛ اشە مەن بارايمەن. يا سە،
سولاي بولسا كەۋەك؛ الدە سەن وقىمادىڭىز؟

مەن، بارا الماسام، بالكىم عوزىڭ كەلەرسەن. تۇرىنە فاراغاندا مالى جوقتاى
عوي. ول كەشكە كەلەتۇن شىعار: ۋيتكەنى جىلقىنى دا كۆرە قايتىباقشى. جايلاۋعا
كوشەتۇن بولدى: ۋيتىبەسە مال تۇراتۇن مەس. قوزىق كەلىپ شىعا المادىم:

ايتىمىسە مانا كەلەتۇن ەدىم. سۇۋ ونكىل بەرمەس؛ ۋىتكەندە نە قىلمايمىز؟ اعىن بوگەتتى بۇزا بەراتۇن؛ ۋىتبەسىنە امال تابىۋ كەرەك. كەش بارساق، كەش كەلەدى ەكەنمىز. ۋىتكەنشە ەرتە بارىپ، ەرتە كەلەيەك. تۈلكى تالاي جالتارىپ ايلالادى، سۋىتسەدە تازى قويمايدى. ول مەنى كوپ الداعانى بار، سۋىتكەنى ۇشىن سەنبەيمىن. قايتكەندە جاقسى بولار ەكەن؟ قايتكەندەدە جاقسى بولماس. بارار، ايتىسە سەن بار. جۇرت جۇرسىن. نەسەمە كۈتە تۇرسىن. ايتسەدە بولادى ەكەن. ۋىتبەسىنە قويمايدى.

جالعاۋلىقتار.

جالعاۋ ورنىنا ججۇرىپ، جالعاۋ سىياقتى باسقا سوزدەردىڭ شىلاۋىندا تۇرماسا، ۇز الدىنا مانانا شىقبايتۇن سوزدەردى جالعاۋلىق سوزدەر دەيمىز. قازاق تىلىندە جالعاۋلىق از؛ بولعانى مىناۋ اق: مەنەن (بەنەن، مەن، بىن)، ۇشىن، شەيىن، دەيىن، نامان، سايىن، مورى، ارقىلى، تۇۋرالى.

كوپىنەسە جالعاۋلىقتار ورنىنا باسقا سوزدەر جۇرەدى. مىيالى: ۇرى، بەرى، سوڭ، بويى، بويىن، بوتەن، باسقا. وزكە، ورنىنا، باسنىنا، قاسنىنا، جاننىنا، ما ئايىنا، قاسنىنا جاننا باسقا سونداي سوزدەر.

ەسكەرتىۋ: شەيىن، دەيىن جالعاۋلىقتار بارىس جالعاۋدان سوڭ قويىلادى، «كورى» جالعاۋلىق شىعىس جالعاۋدان سوڭ قويىلادى. باسقالارى جالعاۋسىز ۇرۇننىڭ سوڭىنان قويىلادى، جالعاۋلىق ورنىنا جۇرەتۇن سوزدەردىڭ: ۇرى، بەرى، بوتەن، باسقا، وزكە دەگەندەردى شىعىس جالعاۋدان سوڭ قويىلادى؛ بويى، بويىن دەگەندەر تابىس جالعاۋدان سوڭ يا تىگىلەي جالعاۋسىز ۇرۇننەن سوڭ قويىلادى.

داعىدىلاندىرىۋ. نەمەندەگى سوزدەردىڭ سوڭىنان جالعاۋلىقتاردى يا جالعاۋلىقتار ورنىنا جۇرەتۇن سوزدەردى قويىرىپ جازدىرىۋ.

كەسى، ادام، جان، دەنە، باس، شاش، ماڭداي، مەي، جىلكە، يەت، جوز، كوز، كىرىپك، قۇلاق، جاس، قاس، مۇرىن، جەلبەزەك، اۋىز، ەرىن، عىل، ەتىس، تاڭداي، ازىۋ، يەك، ساماي، ساقال، مۇرت، مىيىق، ەزىۋ، مويىن، كەۋدە، كوگىرەك، ومىراۋ، ونىرشەك، ۇشا، ەتوس، قابىرغا، ومىرتقا، وكبە، باۋىر، شەك، بۇيىن، ۇلتابار، جۇرەك، قارىن، جۇلىن، نامىر، تالاق، كىندىك، قۇرساق، قول، اپاق، ارقا، جاۋىرىن، بىلەك، يىپىق، ەيىن، شىنتاق، ساۋساق، شەمىرشەك، سىڭىر سۇيەك، جىلەك، جانباس، بالتىر.

تەزە، سان، قول، بوربای، باقاي، وكشە، توبىق، توپاي، اسىق، مويىن، ومىرتقا، ارقا، ومىرتقا، قىر، ومىرتقا، بەل، ومىرتقا، قۇيىمشاق، كەڭىردەك، كەمەي، جۇتقىمشاق، بۇيرەك، الاقان، بارماق، تىرناق، القىم.

وداعاي.

وداعايلانئىب وڭاشا ايتىلاتۇن سوزدەردى وداغاي دەيمىز. وداغاي سوزدەر قازاق تىلىندە كۆپ. بارشا شاپشاڭ بولغان ئىستى كۆرسەتمە ئۇشىن ايتىلاتۇن، بارشا شاپىتتا ئۇشىن ايتىلاتۇن، بارشا جەكەرىۋ، اقىرىۋ، تىيسىۋ، قايمىۋ، توقىلىۋ، باسىۋ، جۇپاتىۋ ئۇشىن ايتىلاتۇن، بارشا قۇۋانمىش، رەنىش، ۋايىم، قايعى، كۈيىنگەندە، سويىنگەندە، قورىققاندا، شوشىعاندا، تاڭدانغاندا، نامسانعاندا، جان يا ئان كۈيزە لىگەندە، قىينالغاندا، راقانتانغاندا ايتىلاتۇن سوزدەر، شىعانۇن ئۇندەر مېارى وداغاي بولادى. سولاي بولغان سولڭ دا وداغاي مېر نەشە تابقا بولىنەدى.

ئىلىزىڭ وداغاي: لاپ، جالت، جىلت، زىپ، سىپ، دىك، كۈمب، دۇرس، مىرس، قىلىپ، پىرت، كىرت، كىلت، تىرس، شاق، تاق، دۇڭك، ساپ، قىپ، جىپ، جانا باسقا سونداي سوزدەر (لاپ ەتىپ، جاب ەتىپ)، دەگەندەكى سىياقتى.

2) ەلىكتەۋ وداغاي: شىر - شىرا! پىر - پىرا! سىقىر - سىقىرا! سىلىر - سىلىرا! كۈلىر - كۈلىرا! بىلىر - بىلىرا! دىبىر - دىبىرا! قارق - قارق! قاڭقى - قاڭقى! سۇڭقى - سۇڭقى! شىقى - شىقى! ماڭقى - ماڭقى! كۈمپ - كۈمپ! دۇڭك - دۇڭك! جانا باسقا سونداي سوزدەر.

3) شاقىرىس وداغاي: ادامدى شاقىرعاندا "اي؟ « اتان! » جانا ئوران سوزدەر "ار" جۇزدىڭ، "ار رۇۋدىڭ، "ار اتاننىڭ شاقىرانۇن "وز" ۇراندارى بولغانىقتان قازاق ئوران سوزدەرى باسقا - باسقا، بىراق قازاق بىتكەننىڭ بارىنە بىردەي جالىي ئوران "الاش!". مالدى شاقىرعاندا تۇيەگە كوس - كوس! جىلقىغا: قورىۋ - قورىۋ! سىمىرغا: اۋقاۋ! قويغا: ىشايت - ىشاۋ! ەشكەگە شورە - شورىۋاۋ! "ىيتنى شاقىرعاندا كا - كا! كويت - كويت! قۇستى شاقىرعاندا: قايت - كەل!

مىسقىنى شاقىرعاندا: مىش - مىش!

سۇۋغا شاقىرعاندا تۇيەگە سوراپ - سوراپ! جىلقىغا - سىقىرلايدى؟ سىمىرغا - شاۋىم - شاۋىم! قويغا جانا ەشكىگە قۇراي - قۇراي! بىتكە - كۇش - كۇش! مىسقىغا - مىش - مىش!

ادامغا جەكەرىگەندە: نەك! "نايت! قوي! تۇيەگە شوك! شوك! جىلقىغا قۇر! قۇر! سىمىرغا وك! وك! قويغا "ىشايت! بىتكە كەت! مىسقىغا: پىرس! مەيرىم مەن يا جۇمىساق براي مەن ايتقاندا: ادامغا: قاراعىم! وكبەم! ساۋلەم! جانىم! جۇرەگىم! قولقام! قاراشىمىم! اينالايمىن! ساداعاڭ كەندىم! قۇرباندىمىڭ بولايمىن. (1)

(1) بالانى باپەلەگەندە، ۇلكەنگە جالىنغاندا وسى سوزدەر ايتىلادى.

مال تۇۋراسىنىڭ! - ئۆيەكە - شوڭ، جانىۋار، شوڭ! جىلقىغا-تۇر، جانىۋار، قۇر!
سىيىرغا-اۋكىم! اۋكىم! قويغا قوش، جانىۋار! يىتكە - كۈشۈم! كۈشۈم! مىسقىقا:
مىشۈم-مىشۈم!

ئۆيزەلگەندە: ۋا اي! (جانىم اي!). قۇۋانغاندا: الاتاي! راقاتتالغاندا:
ايقاي-قاي!

تەيگەندە: وي تاڭرى اي! قويىش!
جاقتىرمايىدا: اپىرىم اۋ! جانىم اۋ! جارىقتىق اۋ! شىركىن اۋ! وتاعاسى اۋ!
ويىي اۋ!

كۈيىنگەندە: اپىرىم اي! قۇداي اي! ويىي اي!
سىيىنغاندا: ا، قۇداي! ا، ارىۋاق! ا، بابام بالەنشە! (تىلەگەندە) وسى
سۆزدەر اينىلادى. قورىققاندا: ويىي! اللا!

تاڭىرقاغاندا: پاي-پاي! اپىرىم اي! ا، شىركىن اي، ا!
ويىنگەندە: قاپ! ا!

قايمىرغاندا: ۋۋە!
ويىق جەگەندە: اتتەگەندە اي! (اتتەك عانا اي!).
كىچىنگەندە: اتتەك! اتتەك عانا!

ۇناتقاندا: يىە!

قوستالغاندا: وي پالى!

سۆيىنگەندە: بارەكەلدە (بارك اللا)! جارايىدى!

العىس بەرگەندە: كوب جاسا! جاسىڭ ۇزاق بولسىن!

ايدىل سالامەتتەندە: كوب جاسا! ۇل تاب!

قاراعاندا: قۇداي ۇرسىن! ارىۋاق اتىسىن! انت سوتسىن!

سويلەس قىلغاندا: ۇيدە كىم ياراۋ! سويلەسەيىڭ اۋ!

ئورمەي سوراعاندا: بۇقايسىنىڭ اي؟

بلا تەربەتتەندە: الدى! الدى!

جەنەلەگەندە: ال! قانىكەي!

وداعايدان تۇۋعان سوزدەر .

وداعايدان سوز ەكى تۇرلى تۇۋادى. باسقا سوزدەر وداعايدان كۈمەكشى ەتستىك بىن جۇرناق ارقىلى تۇۋادى؛ ميسالى: لاپ ەتەۋ، شاب ەتەۋ، جالت ەتەۋ، زىپ ەتەۋ، سىپ ەتەۋ، دىك ەتەۋ، كۇمپ ەتەۋ، كۇرس ەتەۋ، كۇرس ەتەۋ، مەرس ەتەۋ، قىلت ەتەۋ، پىرت ەتەۋ، كىرت ەتەۋ، تاق ەتەۋ، زىرق ەتەۋ، دۇك ەتەۋ، ساپ ەتەۋ، قىپ ەتەۋ، جىپ ەتەۋ.

تەك جۇرناق ارقىلى، ميسالى: لاپىلاۋ، شاپىلاۋ، جىلتىلاۋ، زىپىلاۋ، سىپىلاۋ، دىكىلاۋ، كۇمپىلاۋ، دۇرسىلاۋ، مەرسىلاۋ، قىلتىلاۋ، پىرتىلاۋ، كىرتىلاۋ، تاقىلاۋ، شىقىلاۋ، زىرقىلاۋ، دۇكىلاۋ، ساپىلاۋ، قىپىلاۋ،

ەلىكتەۋ وداعايدان دا وسىلاشا ەتستىك بەن جۇرناق ارقىلى تۇۋادى. ەتستىك ارقىلى ميسالى: شىر-شىر ەتەۋ، پىر-پىر ەتەۋ، سىقىر-سىقىر ەتەۋ، سىلىر-سىلىر ەتەۋ، كۇلىر-كۇلىر ەتەۋ، بىلىر-بىلىر ەتەۋ، قارق-قارق ەتەۋ، كۇمپ-كۇمپ ەتەۋ، دۇك-دۇك ەتەۋ، پىس-پىس ەتەۋ، سۇق-سۇق ەتەۋ، شىق-شىق ەتەۋ، ماشق-ماشق ەتەۋ، دىبىر-دىبىر ەتەۋ.

تەك جۇرناق ارقىلى، ميسالى: شىرىلاۋ، پىرىلاۋ، سىقىرلاۋ، سىلىرلاۋ، كۇلىرلاۋ، قاقىلاۋ، سۇقىلاۋ، شىقىلاۋ، ماشقىلاۋ، دىبىرلاۋ، پىسىلاۋ.

شاقىرىس وداعايلاردان جۇرناق ارقىلى عانا تۇۋادى، ميسالى: اتتانداۋ، الاشتاۋ، كوسكوستەۋ، قۇربۇلاۋ، اۋقاۋلاۋ، پىشايتتاۋ، شورە-شورەلەۋ، كويتكويىتتەۋ، قايتەكلەر، مىشمىشتاۋ، سورابتاۋ، شاۋىمدەۋ، قۇرايلاۋ. مۇنان باسقا وداعايلاردان تۇراتۇن سوزدەر: ويىيالاۋ، الدىلەۋ، ويپىرىمداۋ، تاغى باسقا سوندايلار.

ГОС. БИБЛИОТЕКА
КССР им. А. С. Пушкина

